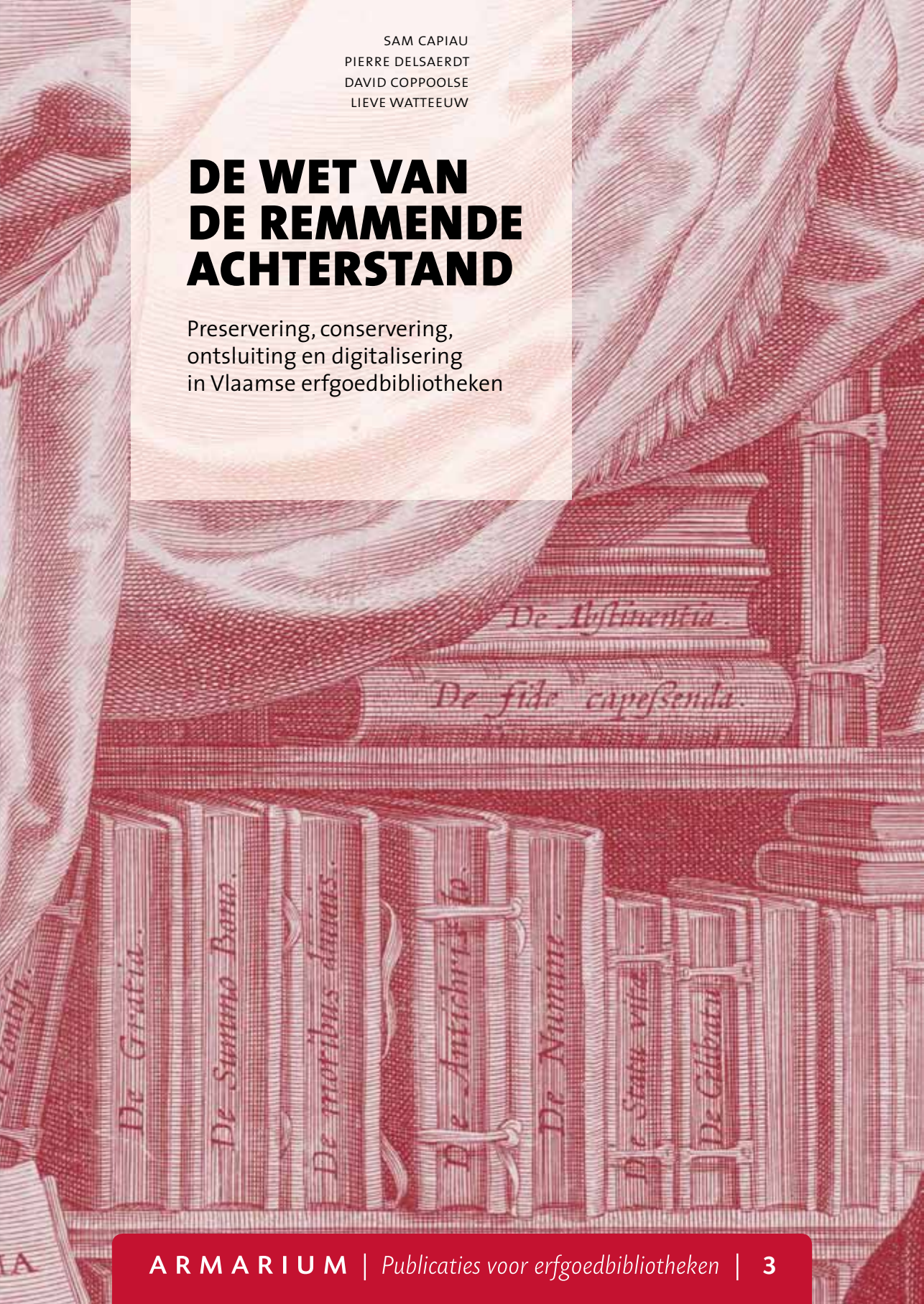


SAM CAPIAU
PIERRE DELSAERDT
DAVID COPPOOLSE
LIEVE WATTEEUW

DE WET VAN DE REMMENDE ACHTERSTAND

Preservering, conservering,
ontsluiting en digitalisering
in Vlaamse erfgoedbibliotheeken



DE WET VAN DE REMMENDE ACHTERSTAND

SAM CAPIAU
PIERRE DELSAERDT
DAVID COPPOOLSE
LIEVE WATTEEUW

DE WET VAN DE REMMENDE ACHTERSTAND

Preservering, conservering,
ontsluiting en digitalisering
in Vlaamse erfgoedbibliotheken

ANTWERPEN 2012

Inhoud

Managementsamenvatting	7
o Inleiding	13
o.1 Situering	13
o.2 Organisatie van het onderzoek	16
1 Preservering en conservering in Vlaamse erfgoedbibliotheken	25
1.0 Breder context: de aandacht voor preservering en conservering in Europa sinds 1980	25
1.1 Beleid	26
1.2 Operationalisering van het beleid	34
1.3 Expertise	42
1.4 Bijlagen	48
2 Bibliografische ontsluiting in Vlaamse erfgoedbibliotheken	71
2.0 Bibliografische ontsluiting in een bredere context	71
2.1 Beleid	74
2.2 Operationalisering van het beleid	79
2.3 Expertise	86
2.4 Bijlagen	88
3 Digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken	105
3.0 Digitalisering in een bredere context	105
3.1 Beleid	110
3.2 Operationalisering van het beleid	113
3.3 Expertise	118
3.4 Bijlagen	120
4 Conclusies	137
4.1 Algemene conclusies	137
4.2 Conclusies met betrekking tot preservering/conservering	141
4.3 Conclusies met betrekking tot bibliografische ontsluiting	142
4.4 Conclusies met betrekking tot digitalisering	143
5 Bijlage: lijst van bevraagde bibliotheken	147
6 Noten	152
Executive Summary	155
Colofon	159

MANAGEMENTSAMENVATTING

DE VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEEK VZW heeft als opdracht om de sector van de erfgoedbibliotheken in kaart te brengen en om de specifieke noden ervan op de agenda van de overheid te plaatsen. In 2011 gaf ze de vakgroep Informatie- en Bibliotheekwetenschap van de Universiteit Antwerpen de opdracht om bij 25 voor de sector representatieve instellingen te peilen naar de ervaringen rond drie basisactiviteiten:

- preservering en conservering
- bibliografische ontsluiting
- digitalisering

De resultaten van die bevraging worden voorgesteld in dit rapport. Ze hebben de Vlaamse Erfgoedbibliotheek geïnspireerd om de toekomstige werking te bepalen en om een nota met concrete beleidsaanbevelingen voor de overheid uit te werken.

Het onderzoek schetst een zorgwekkend beeld van de erfgoedbibliotheeksector. Op de drie bevroegde domeinen is er sprake van een groot gebrek aan (financiële) middelen, personeel, infrastructuur en expertise, met grote achterstanden tot gevolg.

Vaststellingen

Preservering en conservering De meeste respondenten stellen vast dat hun gebouwen en magazijnen niet aangepast zijn aan de hedendaagse normen voor bewaring en preservering. Er is een groot probleem van beveiliging tegen diefstal, brand en waterschade. De helft van de bibliotheken heeft te kampen met plaatsgebrek en slechts vier instellingen hebben één of meer voltijdse equivalenten in huis om uitvoerende taken van preservering en conservering op zich te nemen.

Ontsluiting De bibliografische ontsluiting van de collecties wordt geplaagd door een reusachtige achterstand, die maar niet ingehaald lijkt te kunnen worden. In 22 van de 25 bevraagde bibliotheken zijn de collecties niet volledig online ontsloten. Dat het onmogelijk is om overheidssubsidies aan te vragen voor het wegwerken van de achterstanden, wordt algemeen als een groot gebrek ervaren. Zonder bijkomende impulsen kunnen grote collectieonderdelen niet in een moderne online omgeving worden gebracht. Zeer veel documenten leiden daardoor een verdoken bestaan, wat een efficiënte bedrijfsvoering en een gezond 'rendement' van de collecties in de weg staat.

Digitalisering Inzake digitalisering nemen erfgoedbibliotheken een overwegend afwachtende houding aan. Voor ze op grotere schaal beginnen te digitaliseren (als ze het al kunnen, want de benodigde investeringen in apparatuur en personeel zijn enorm), willen ze zekerheid over drie voorwaarden: dat wat ze doen kwalitatief in orde is, dat ze op een kostenefficiënte manier werken, en dat er wordt geïnvesteerd in iets duurzaam. Als die garanties ontbreken beperkt men zich liever tot een eenvoudige vorm van *scanning on demand* of tot de digitalisering van enkele topstukken. Duurzame bewaring van de gedigitaliseerde bestanden wordt door slechts één instelling volledig gewaarborgd. De overige instellingen zijn aangewezen op het gebruik van documentenservers en zelfs dragers als cd of dvd. Op het vlak van digitalisering is er een luide vraag naar een gecoördineerde visie en een proactieve houding van de Vlaamse overheid en naar een infrastructuur voor het duurzaam stockeren en beschikbaar stellen van digitale content.

Twee snelheden

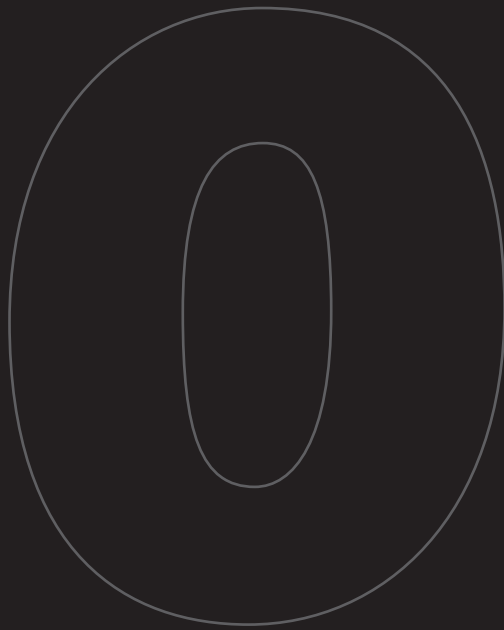
De resultaten van de bevraging worden gekenmerkt door een grote consistentie. Wie een structurele werking ontplooit op basis van uitgeschreven beleidsnota's, beschikt

vaak over aparte afdelingen voor behoud en beheer, ontsluiting en digitalisering, en maakt hiervoor afzonderlijke budgetten vrij. Maar deze gunstige combinatie komt slechts bij een zeer beperkte subgroep voor, en ook die moet het met bitter weinig mensen en middelen stellen. Er gaapt een diepe en brede kloof tussen deze kleine kopgroep en de grote meerderheid van instellingen die niet beleidsmatig te werk gaan en niet over geoordeelde budgetten en aparte afdelingen beschikken. De kloof is op enkele uitzonderingen na terug te brengen tot een kloof tussen de zes partnerbibliotheken van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de andere instellingen. Vooral bij klooster- en abdijbibliotheken zijn de noden in deze tijd van ontkerkelijking erg dringend. Deze verzamelingen zijn amper online ontsloten. Samen met de problematische of ontbrekende beveiliging tegen brand, waterschade en diefstal maakt dit het fysieke voortbestaan van deze boeken- en handschriftencollecties uiterst precair.

Besluit

De bevraging van 25 Vlaamse erfgoedbibliotheken roept het beeld op van een slechts stilaan ontwakende sector die de voorbije decennia geen of onvoldoende aandacht heeft gekregen en daardoor op vele vlakken een grote achterstand heeft opgelopen. De erfgoedwerking rond bewaarbibliotheken bevindt zich nog te vaak in de marge, zowel van de erfgoedsector als van de instellingen waartoe ze behoren. Hoewel met het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 een nieuw elan tot stand kwam, is een door de sector gedragen toekomstperspectief rond erfgoedbibliotheken absoluut noodzakelijk. De achterstanden kunnen niet ingehaald worden zonder een bewustmaking van de erfgoedbibliotheken zelf, de besturen waaronder ze ressorteren, het publiek dat ze al dan niet bedienen, en *last, not least*, de Vlaamse overheid.

INLEIDING



O INLEIDING

De wet van de remmende voorsprong is genoegzaam bekend: organisaties die het voortouw nemen worden na verloop van tijd voorbijgestoken door latere starters. Die maken immers gebruik van de ervaring van de pioniers en vorderen sneller omdat ze niet geplaagd worden door verkeerde inschattingen en kinderziektes. Er bestaat echter ook zoiets als een remmende achterstand: organisaties die er niet in slagen om op een bepaald ogenblik mee op de boot van een nieuwe ontwikkeling te springen, blijven verweesd aan wal en zien de boot wegvaren tot hij aan de einder verdwijnt. Dit fenomeen doet zich voor in de sector van de erfgoedbibliotheken in Vlaanderen. Enkele zeldzame instellingen slagen er min of meer in om te beantwoorden aan internationale benchmarks op het vlak van preservering en conservering, bibliografische ontsluiting of digitalisering. Maar de grote meerderheid is niet bij machte om mee te roeien. Het tij kan nog (net) worden gekeerd.

o.1 Situering

Aan bibliotheken worden vele functies toegeschreven. Eén van de oudste, die de laatste jaren weer aan belang lijkt te winnen, is de langetermijnbewaring van ons geschreven en gedrukte erfgoed. Nogal wat bibliotheken in Vlaanderen nemen deze rol uitdrukkelijk op; ook verwante instellingen als documentatiecentra, archieven en musea hebben op dit vlak een werking ontwikkeld. Momenteel (april 2012) hebben niet minder dan 173 instellingen en organisaties zich laten registreren in de *Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken* van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek¹.

Dat een instelling zich als erfgoedbibliotheek profileert, brengt een hele reeks verantwoordelijkheden met zich mee. De basisopdracht is nog steeds de bewaring van het geschreven en gedrukte patrimonium – een opdracht die op zichzelf al uitdagend is door de benodigde ruimte en de eisen inzake preservering en conservering – maar ze wordt geflankeerd door even fundamentele verantwoordelijkheden op het vlak van collectievorming, bibliografische ontsluiting (catalogisering, metadatering), beschikbaarstelling voor wetenschappelijk onderzoek en bekendmaking bij een breder publiek. Het mag duidelijk zijn dat slechts weinig instellingen erin slagen om al deze opdrachten volledig waar te maken.

Eind 2008 werd de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek opgericht om met steun van de Vlaamse overheid een beleid voor erfgoedbibliotheken vorm te geven. Het Cultureel-erfgoeddecreet van 23 mei 2008 droeg de nieuwe organisatie onder meer op om expertise over de conservering van cultureel erfgoed op te bouwen en te verspreiden, om cultureel-erfgoedcollecties van erfgoedbibliotheken bibliografisch te ontsluiten en te digitaliseren, en bij die digitalisering aandacht te hebben voor duur-

zame bewaring en terbeschikkingstelling.² In haar eerste beleidsperiode (2009–2012) besliste de Vlaamse Erfgoedbibliotheek om hiervoor een eerste stap te zetten door de noden en behoeften van de sector op deze domeinen in kaart te brengen. De beheersovereenkomst die ze met de Vlaamse overheid sloot formuleerde het in art. 3 als volgt:³

2° De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek ondersteunt en verzorgt de bibliografische ontsluiting van cultureel erfgoed in erfgoedbibliotheeken in Vlaanderen en geeft deze beleidsperiode prioritaire aandacht aan:

2°¹ de opmaak van een masterplan om de noden en behoeften van erfgoedbibliotheeken in Vlaanderen op het vlak van bibliografische ontsluiting van cultureel-erfgoedcollecties in kaart te brengen (tegen einde 2011).

(...)

3° De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek brengt via de opmaak van een masterplan de noden en behoeften van erfgoedbibliotheeken in Vlaanderen in kaart op het vlak van preservering en conservering van cultureel-erfgoedcollecties (tegen einde 2011).

Na een korte samenwerking met een buitenlandse consultant, besliste het bestuur van de organisatie in 2010 om de opmaak van deze ‘masterplannen’ uit te besteden aan de onderzoeksgroep ‘Boek, Bibliotheek en Informatie’ van de Universiteit Antwerpen. Onderhavig document is hiervan het resultaat. Een masterplan in de volle betekenis van het woord is het (nog) niet, wél een kritisch onderzoeksverslag met de resultaten van een systematische bevraging van 25 Vlaamse erfgoedbibliotheeken, die plaatsvond in de loop van 2011. De onderwerpen die daarbij aan bod kwamen hebben te maken met de boven geschetste problematieken van preservering/conservering en bibliografische ontsluiting; gelet op de vele mogelijkheden die digitaliseringstechnieken op beide vlakken te bieden hebben, werd de bevraging uitgebreid met een onderzoek naar de noden en behoeften die erfgoedbibliotheeken ondervinden bij de digitalisering van hun collecties.

Tussen de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de Onderzoeksgroep Boek, Bibliotheek en Informatie werd afgesproken dat het onderzoeksverslag een synthese zou brengen van de resultaten van de bevraging, met inbegrip van kritische conclusies voor de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de Vlaamse overheid.

Het onderzoek naar de noden en behoeften van erfgoedbibliotheken inzake preservering/conservering, ontsluiting en digitalisering vertrok niet van niets:

- In 1989 verscheen het *Répertoire des fonds de livres anciens en Belgique = Repertorium van het oude boekenbezit in België*, waarin voor het eerst zichtbaar werd gemaakt hoe rijk en divers de sector van de bewaarbibliotheken in België wel was, maar ook hoe uiteenlopend de technieken en instrumenten waren op het vlak van catalogisering en bibliotheekautomatisering.⁴
- In 1990 publiceerde An Renard de resultaten van haar ‘eerste verkenning, aan de hand van een schriftelijke rondvraag, van de conserveringspraktijk, de conserveringsproblemen en het ter zake gevoerde beleid in wetenschappelijke bibliotheken in Vlaanderen en in enkele nationale instellingen’⁵ Daaruit bleek dat slechts bitter weinig instellingen in staat waren een doelmatig conserveringsbeleid te ontwikkelen, en dat de sector zelf dit toeschreef aan een gebrek aan financiële middelen en personeel. Verder klonk het dat ‘de aandacht voor conservering en restauratie eerder gebonden is aan de toevallige interesse van de betrokken beheerder dan dat zij het gevolg is van een veelomvattend, weloverwogen en doordacht beleid’ (p. 67). De laatste twee zinnen van de conclusie logen er niet om: ‘De ondertoon in vele antwoorden en commentaren is er een van defaitisme, gebrek aan vertrouwen in het politieke bestel en afkeer van bureaucrativering. Vraag blijft of deze houding uitsluitend wordt ingegeven door de complexiteit van het conserveringsprobleem of tekenend is voor een falend cultuur- en wetenschapsbeleid’ (p. 69).
- Nog in 1990 nam de VVBAD het initiatief tot de reizende tentoonstelling ‘Rijkdom bedreigd’, waarin nog eens – maar nu voor een breed publiek – aandacht werd gevraagd voor de documentaire rijkdom die in bibliotheken en archieven ligt opgeslagen én voor het precaire karakter van het behoud ervan.⁶
- Daarna was het een beetje stil op het terrein, tot Jeroen Walterus in 2003 de resultaten bekendmaakte van zijn onderzoek naar het veld van bewaarbibliotheken in Vlaanderen en Brussel.⁷ Als prioritaire aanbevelingen vermeldde hij onder meer een betere ontsluiting van de oude collecties (met inbegrip van een registratie van de bewaringstoestand) en een (door een op te richten Vlaams expertisecentrum voor conservering) ‘gecoördineerd conserveringsprogramma voor documentair of papieren erfgoed met nadruk op microverfilming en digitalisering, maar ook op daadwerkelijke restauratie’.
- In 2005, ten slotte, publiceerde Ludo Simons zijn ‘ideeën voor een beleid’ ten aanzien van bewaarbibliotheken in Vlaanderen.⁸ Voor de ontwikkeling van een beleid voor conservering, ontsluiting en digitalisering in erfgoedbibliotheken bepleitte hij sterk de oprichting van een centraal coördinatiecentrum: ‘Het coördinatiecentrum brengt het veld van de bibliotheken in kaart, stimuleert netwerking, geeft advies bij bibliografische ontsluiting, preservering, conservering en restauratie, ...’

Onderhavig onderzoeksverslag en de brede bevraging waarop het steunt zijn op te vatten als het logische vervolg op de aanzetten die in deze studies en beleidsnota's werden gegeven.

o.2 Organisatie van het onderzoek

o.2.1 *Opdracht en uitgangspunten*

Bij de aanvang van het onderzoek werd de opdracht als volgt gedefinieerd:

'De mate van preservering en conservering van de bibliotheekcollecties enerzijds, en de mate waarin zij bibliografisch ontsloten en gedigitaliseerd zijn anderzijds, zijn twee specifieke vragen waarop momenteel geen sluitend en representatief antwoord kan worden gegeven. De opdracht bestaat erin om deze twee aspecten ten gronde te beschrijven, gebruik makend van een ruime bevraging van de sector. Omdat er in Vlaanderen ongeveer 250 bibliotheken de zorg voor erfgoedcollecties op zich nemen, kan dit onderzoek slechts op basis van een goed uitgewerkte steekproef worden uitgevoerd.

De opdracht bestaat erin om deze intensieve bevraging voor te bereiden (samenstelling steekproef, samenstelling van de vragenlijst), deze uit te voeren in een nog nader af te spreken aantal bibliotheken, de onderzoeksresultaten samen te brengen en te verwerken, en op basis hiervan twee masterplannen uit te schrijven die kunnen worden meegenomen in ruimer opgevatte beleidsplannen voor de Vlaamse Erfgoedbibliotheek zelf én voor de Vlaamse overheid.'

Een eerste fase van het project bestond erin deze brede opdracht te operationaliseren. Daarbij werd rekening gehouden met de volgende uitgangspunten:

- De middelen voor de uitvoering van de enquête zijn ontoereikend om de sector in zijn integraliteit te bevragen; er wordt gewerkt met een *steekproef* die het mogelijk moet maken om op 7 maanden tijd het onderzoek voor te bereiden, een voldoende aantal instellingen te bevragen en de resultaten te verwerken tot de gevraagde 'masterplannen'.
- De sector van de erfgoedbibliotheek in Vlaanderen is niet duidelijk afgeleid of gestructureerd, wat de samenstelling van een mathematisch onderbouwde steekproef sterk bemoeilijkt; bij de bevraging worden wél zoveel mogelijk *verschillende* types van erfgoedbibliotheek betrokken.
- Binnen de sector is het gevaar van overbevraging reëel, en ook de tijd van de betrokken bibliotheekmedewerkers is beperkt; de onderzoeksmedewerker zal de contactpersonen individueel *begeleiden*.

0.2.2 Selectie

De enquête waarop dit onderzoek gebaseerd is, werd in de eerste helft van 2011 afgenomen bij 25 erfgoedbibliotheken in Vlaanderen en Brussel die als groep representatief kunnen worden genoemd voor de hele sector. Als basisbestand werd vertrokken van de boven genoemde *Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken*. Om in het geheel van 173 instellingen een oordeelkundige keuze te maken werden de volgende selectiecriteria gehanteerd:

- De zes partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek maken per definitie deel uit van de steekproef: het is immers juist omwille van hun representativiteit dat de Vlaamse overheid ze in 2008 heeft aangezocht om tot het netwerkverband toe te treden.
- De geselecteerde instellingen moeten de diversiteit van het landschap van erfgoedbibliotheken weerspiegelen. Om dit te waarborgen is vertrokken van de structuur die J. Walterus gebruikte in *Bewaar(de) bibliotheken in Vlaanderen*.
- Instellingen gefinancierd door de federale Belgische overheid werden niet in de selectie opgenomen. Zij behoren niet tot het werkgebied van de opdrachtgever.
- Indien mogelijk en relevant wordt rekening gehouden met de regionale spreiding van de gekozen instellingen.

Op basis van deze criteria kwam de volgende selectie tot stand:

¶ **Stedelijke, provinciale en openbare bibliotheken:**

- Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen
- Openbare Bibliotheek Brugge
- Provinciale Bibliotheek Limburg, Hasselt
- Openbare Bibliotheek Kortrijk

¶ **Bibliotheken voor onderwijs:**

- Universiteitsbibliotheken:
 - Universiteit Antwerpen, Bibliotheek Humane en Sociale Wetenschappen
 - Universiteit Antwerpen, Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap
 - Universiteitsbibliotheek Gent
 - KU Leuven, Centrale Bibliotheek
 - KU Leuven, Faculteit Godgeleerdheid, Maurits Sabbebibliotheek
- Hogeschoolbibliotheken:
 - Artesis Hogeschool Antwerpen, Bibliotheek Koninklijk Conservatorium
 - Bisschoppelijk Grootseminarie Brugge, Bibliotheek
 - Hogeschool Gent, Bibliotheek Departement Muziek en Dramatische Kunst
 - Hogeschool voor Wetenschap & Kunst, Departement Sint-Lucas Beeldende Kunst, Gent, Bibliotheek

¶ **Speciale bibliotheken:**

- Museumbibliotheken:
 - Museum Plantin-Moretus, Antwerpen, Bibliotheek
 - Museum voor Schone Kunsten, Gent, Bibliotheek
- Klooster- en abdijbibliotheken:
 - Klooster Paters Karmelieten, Brugge, Bibliotheek
 - Sint-Pieters en Paulus Abdij, Dendermonde, Bibliotheek
 - Klooster Paters Ongeschoeide Karmelieten, Gent, Bibliotheek
 - Abdij Keizersberg, Leuven, Bibliotheek
 - Norbertijnenabdij Tongerlo, Bibliotheek
- Bibliotheken van wetenschappelijke verenigingen:
 - Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent, Bibliotheek

¶ **Documentatiecentra:**

- Bibliotheca Wasiana, Sint-Niklaas

¶ **Stadsarchieven:**

- Stadsarchief Mechelen
- Stadsarchief Turnhout – Wetenschappelijke Stadsbibliotheek Taxandria

¶ **Bibliotheken van private stichtingen:**

- Bibliotheek Stichting de Bethune, Kortrijk

Elk van deze instellingen ging positief in op de uitnodiging om aan de bevraging deel te nemen en gaf de namen op van de medewerker(s) die als gesprekspartner(s) zou(den) optreden.

De *Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken* vermeldt van elke geregistreerde instelling een inschatting van de omvang van de erfgoedcollecties. Hoewel niet alle collecties even gedetailleerd beschreven staan, blijkt uit de beschikbare gegevens dat deze 25 instellingen samen ongeveer 64% van de geregistreerde erfgoedcollecties in Vlaanderen beheren. (Voor de zes partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek alleen bedraagt dit aandeel net geen 50%.) Dit getal mag worden beschouwd als een goede graadmeter voor de representativiteit van de steekproef.

De lijst van bevroegde bibliotheken met hun adresgegevens, de namen van de gesprekspartners en de data van de bevragingen, is opgenomen als bijlage. Graag maken we van de gelegenheid gebruik om de instellingen en gesprekspartners te bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek.

In dit verslag is ervoor gekozen om de instellingen systematisch te anonimiseren. Dit werd zo met de bevroagde instellingen afgesproken om openhartige antwoorden mogelijk te maken. Een nadeel van deze keuze is dat dit soms ten koste gaat van de transparantie.

0.2.3 Vragenlijst

Bij de samenstelling van de vragenlijst is er grondig nagedacht over de formulering en over de spreiding over de drie gebieden die onderzocht moesten worden: preservering/conservering, bibliografische ontsluiting en digitalisering. Voor elk van deze thema's was de enquête opgebouwd volgens een vast stramien:

- *Beleid*: welk beleid wordt in de instelling gevoerd?
- *Operationalisering van het beleid*: hoe wordt dit beleid in concrete acties omgezet en tot welke resultaten hebben deze acties geleid?
- *Expertise*: op welke wijze tracht elke instelling zijn expertise aan te scherpen en wat zijn de verwachtingen van de instellingen ten aanzien van de Vlaamse overheid?

De vragenlijst bestond uit 60 vragen, die als volgt over de verschillende domeinen verdeeld zijn:

- Preservering/conservering: 27
- Bibliografische ontsluiting: 15
- Digitalisering: 18

De volledige vragenlijsten zijn telkens als bijlage bij elk hoofdstuk gevoegd. Ze maken duidelijk dat de bevraging vooral als een kwalitatief onderzoek met open vragen werd opgevat. De diepte-interviews maakten het mogelijk om rechtstreeks in te spelen op de informatie die de respondenten meegaven en bijkomend te peilen naar achterliggende motivaties en overtuigingen. In de mate van het mogelijke werd eveneens getracht om de in kaart te brengen problematiek te kwantificeren en grafisch te vertalen. Voor deze combinatie van een kwalitatieve en een kwantitatieve benadering werd gekozen om de onderzoeksresultaten zo evenwichtig en gedetailleerd mogelijk te kunnen interpreteren.

Daarnaast werd in de loop van het onderzoek beslist om een bijkomende, kortere vragenlijst samen te stellen die enkel op cijfers gericht is. Deze schriftelijke vragenlijst werd uitsluitend aan de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek voorgelegd, en werd gebruikt om bepaalde deelaspecten van de onderzoeksresultaten nauwkeuriger en preciezer te benoemen. Het gaat om 17 bijkomende vragen die als volgt over de domeinen verdeeld zijn:

- Preservering/conservering: 7
- Bibliografische ontsluiting: 6
- Digitalisering: 4

Ook deze tweede set van vragen is telkens als bijlage bij het betrokken hoofdstuk gevoegd. Ze vertoont sterke gelijkenissen met de vragenlijst van het Prisma-project van FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.⁹

0.2.4 *Uitvoering en begeleiding*

De uitvoering van het onderzoek was in handen van de onderzoeksgroep 'Boek, Bibliotheek en Informatie' van de Universiteit Antwerpen, die hiervoor een wetenschappelijk medewerker aanstelde in de periode februari-augustus 2011. Als promotor van het onderzoeksproject trad prof. dr. Pierre Delsaerd op. De enquêtes werden voorbereid en afgenomen door projectmedewerker Sam Capiou, die ook de verwerking van de gegevens op zich nam. Elke gesprekspartner kreeg de vragenlijst vooraf toegestuurd en liet zijn antwoorden optekenen door de projectmedewerker, die eventueel gerichte bijvragen kon stellen. Voor het onderdeel dat betrekking heeft op conservering en preservering deed de Vlaamse Erfgoedbibliotheek bijkomend een beroep op dr. Lieve Watteuw, conserveringsdeskundige en medewerker van het Studiecentrum voor middeleeuwse kunst *Illuminare* (KU Leuven). Voor de onderdelen die handelen over ontsluiting en digitalisering werd een beroep gedaan op de deskundigheid van David Coppoolse, stafmedewerker ontsluiting en digitalisering bij de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. De coördinator van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Eva Wuyts, volgde het verloop van het onderzoek actief op.

Verder werd het project ondersteund door een klankbordgroep van deskundigen. Tijdens haar vergaderingen (op 2 maart, 8 juli en 29 september 2011) gaf ze nuttige feedback over de onderzoeksmethodiek, de eerste onderzoeksresultaten en de formulering van de conclusies. Behalve de reeds genoemde medewerkers bestond deze klankbordgroep uit de volgende personen:

- Hendrik Defoort, Universiteitsbibliotheek Gent, voorzitter
- Hans Jansen, Koninklijke Bibliotheek Den Haag
- Griet Kockelkoren, FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed
- Luc Lannoy, Universiteitsbibliotheek KU Leuven
- An Renard, Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
- Ludo Vandamme, Openbare Bibliotheek Brugge
- Jeroen Walterus, FARO. Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed

Het is ons een aangename plicht om hen allen te bedanken voor hun nuttige feedback.

De resultaten van de bevraging werden een eerste keer aan de sector voorgesteld tijdens het Overlegplatform Erfgoedbibliotheek van de vvbAD en de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, op 5 oktober 2011 in de Gentse Boekentoren. Ze vormden er het uitgangspunt voor een boeiende gedachtenwisseling, die werd meegenomen in het beleidsplanningstraject van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Inmiddels schreef de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de nota *Erfgoedbibliotheek in actie. Aanbevelingen voor een performante sector in 2020* (www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2547).

o.2.5 *Wegwijs in dit rapport*

Dit onderzoeksverslag is opgedeeld in drie hoofdstukken, die respectievelijk handelen over conservering-preservering, bibliografische ontsluiting en digitalisering. Elk hoofdstuk volgt de structuur die ook de vragenlijst beheerste: eerst wordt ingegaan op de vraag of het onderwerp al dan niet beleidsmatig wordt aangepakt; dan volgt een overzicht van de instrumenten waarmee dit beleid in concrete acties en procedures wordt omgezet; ten slotte wordt beschreven hoe expertise op het bewuste terrein wordt opgebouwd en geactualiseerd, c.q. welke verwachtingen de bevroegde bibliotheken koesteren tegenover de overheid. De antwoorden van de partnerbibliotheek van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek op de bijkomende vragenlijst zijn steeds apart verwerkt en gepresenteerd tegen een grijze achtergrond. Toch is het verslag geen doorslagje van de ingevulde vragenlijsten. In het pakket met vragen en antwoorden is een selectie aangebracht, de volgorde van de verschillende thema's is aangepast, vele antwoorden zijn verwerkt in een taartdiagram, andere niet... Ook is getracht om het fenomeen van de 'wenselijke' antwoorden kritisch te benaderen door tijdens het gesprek bijvragen te stellen die de bredere context in kaart brachten. De bedoeling was te komen tot een coherent verhaal waaruit concrete beleidsaanbevelingen kunnen worden gedistilleerd.

Zoals gezegd staan de voorgelegde vragen woordelijk vermeld in de bijlagen bij de verschillende hoofdstukken, met een samenvattend overzicht van de antwoorden die erop gegeven werden. In deze tabellen zijn de instellingen geanonimiseerd, al staan ze gegroepeerd in vier categorieën die te maken hebben met hun financieringswijze: bibliotheken van kloosters en abdijen (financiering door de eigen kloostergemeenschap), bibliotheken van publieke onderwijsinstellingen (financiering door de onderwijsinstelling), bibliotheken van stedelijke, provinciale of Vlaamse overheidsinstellingen (financiering door de betrokken overheidsinstelling), en gemengde financiering. Het rapport sluit af met een lijst van conclusies die de auteurs aan de opdrachtgever wensen mee te geven.

**PRESERVERING
EN
CONSERVERING**



1 PRESERVERING EN CONSERVERING IN VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN

1.0 Bredere context: de aandacht voor preservering en conservering in Europa sinds 1980

De belangstelling voor preservering en conservering in bewaarbibliotheken kreeg in de jaren 1980 een sterk platform door de stichting van enkele overkoepelende organisaties: het IPC (Institute for Paper Conservation) en de PAC (Core Activity on Preservation and Conservation) binnen de IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). Dit forum wordt gevoed door een netwerk van deskundigen, actief in de belangrijkste nationale bewaarbibliotheken en laboratoria.

In Europa vervullen drie landen momenteel een voortrekkersrol: Nederland, met het Deltaplan-Onderzoek naar achterstanden conservering en restauratie van rijkscollecties (1990) en het Metamorfoze Project, Nationaal programma voor de conservering van bibliotheekmaterialen (2000), Duitsland (Leipzig) en Groot-Brittannië (IPC, National Preservation Office, ICON-The Institute for Conservation). Zij bouwen aan een inspirerend en ingebed profiel van de preservering en conservering in erfgoedbibliotheken. Na het hertekenen van de Europese kaart in het begin van de jaren 1990 realiseerden zich dynamische onderzoeks- en preserveringsprojecten in Denemarken, Slovenië, Ierland en Zwitserland. ECCO (European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations) herformuleerde in 2002 de ethische code voor het preserveren, conserveren en restaureren van erfgoed.

Vanaf de jaren 1980 zijn de belangrijkste aandachtspunten in de sector van erfgoedbibliotheken het formuleren van strategieën in verband met de verzuring van historisch papier, de massa-ontzuring en -conservering, het beheersen van biologische factoren, het zuurvrij herverpakken, het probleem van de inktcorrosie, de invloeden van het binnenklimaat op de levensverwachting van papieren bestanden en calamiteitenplanning. De laatste vijf jaar zijn schade-inventarisering, energiezuinige preservering, nieuwe bewaarnormen inzake binnenklimaat, het creëren van zogenaamde klimaatklassen, collectie-surveys en risico-analyse inzake bedreigende elementen (lucht, aarde, vuur en water) onafgebroken in focus geplaatst. Door de belangrijke evoluties in het digitaal toegankelijk maken van de erfgoedcollecties krijgt de samenwerking tussen digitale ontsluiting en conservering-preservering momenteel bijzondere aandacht. Op internationaal gebied worden 'kwaliteitsnormen' voor preservering en conservering van materialen en bewaarmstandigheden van bibliotheekmateriaal ontwikkeld (onder meer door de Nederlandse Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, naast de 'British Standard' ontwikkeld door een consortium van archieven, bewaarbibliotheken en andere erfgoedinstellingen). Het creëren van internationale netwerken

voor onderzoeks- en deskundigheidsontwikkeling wordt door zowel de bibliothecaris als de conserveringsdeskundige fundamenteel geacht; de bewaarproblematiek overstijgt immers de landsgrenzen.

Binnen deze Europese ontwikkelingen tonen de erfgoedbibliothecaris en de conserveringsdeskundige (conservator-restaurator) zich als een complementair team bij het realiseren van hun opdrachten binnen de bewaarbibliotheek. Volgens de ECCO-definiëring beheersen conservatoren-restauratoren zowel de praktische als de theoretische competenties van conservatie, preventieve conservatie en restauratie. Hun deskundigheid is interdisciplinair en omvat de identificatie en het onderzoek van degradatieprocessen; het hanteren van wetenschappelijke referentiekaders en onderzoeksmethodes (zowel in de positieve als in de humane wetenschappen); de geschiedenis van materialen en technieken; documentatie en collecties; tentoonstelling- en transportaspecten; ethische principes; de wettelijke context en de gezondheids- en veiligheidsaspecten. Het actuele ervarings- en onderzoeksplatform van de conservator-restaurator wordt gedragen door internationale netwerken, naast de reeds vermelde IFLA, PAC en ICON ook IADA (Internationale Arbeitsgemeinschaft der Archiv-, Bibliotheks- und Graphik-Restauratoren) en ICOM-CC (International Council of Museums – Committee for Conservation). Parallel ontwikkelden zich binnen verschillende Europese hogescholen, academies en universiteiten, masteropleidingen voor conservator-restaurator. Ondanks de unieke historische bibliotheekcollecties komen de opleiding en de professionalisering in België zeer moeizaam tot stand. Dit heeft een weerslag op zowel de vorming als de tewerkstelling van deskundigen: minder dan 10 conservatoren-restauratoren van bibliotheekmateriaal (in door ECCO erkende beroepsorganisaties) zijn binnen de landsgrenzen actief.

Deze beknopte terugblik op de bredere context van dertig jaar ontwikkelingen en de dynamische ontplooiing van een kennisdomein rond documentair erfgoed kan niet uit het oog verloren worden bij het lezen van de resultaten van de bevraging in de Vlaamse Erfgoedbibliotheken.

1.1 Beleid

1.1.1 *Formele beleidsplanning*

Geen van de 25 bevraagde instellingen beschikt over een naar eigen inschatting volwaardig conserveringsplan waarin de doelstellingen, methodes en prioriteiten van de instelling op het gebied van behoud en beheer uiteengezet worden. Meer dan de helft van de respondenten geeft bovendien aan dat preservering/conservering niet als dusdanig in het bibliotheekbeleid geïntegreerd wordt: slechts een kleine minderheid van de instellingen beschikt over beleidsnota's rond preservering/

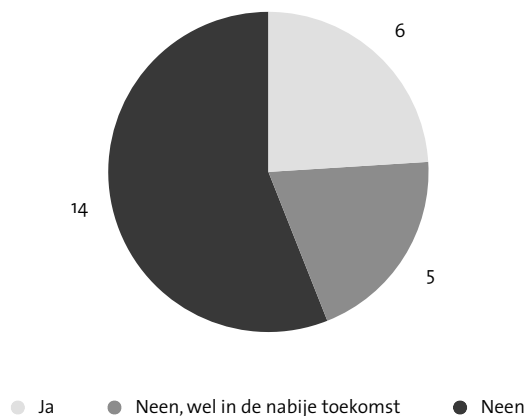
conservering. De redenen die voor het ontbreken ervan in de andere instellingen worden aangehaald, zijn van tweërlei aard en beïnvloeden elkaar:

- Institutionele achtergronden en tradities maken dat het opstellen van formele beleidsnota's niet overal ingeburgerd is.
- Verschillende beperkingen (gebrek aan kennis, personeel/tijd, financiële middelen – zie verder) verhinderen dat conservering/conservatie structureel en beleidsmatig aangepakt wordt.

Instellingen die conservering/conservatie wel beleidsmatig integreren (of aangeven hiermee in de nabije toekomst te zullen starten), doen dit op drie verschillende manieren, die ook samen kunnen voorkomen:

- Conservering/conservatie wordt behandeld in het algemene beleidsplan van de instelling, dat met behulp van (jaar)actieplannen in de praktijk wordt omgezet.
- Enkele instellingen maken werk van een collectiesurvey of schade-inventaris om op basis van een beter inzicht in de materiële toestand van de collectie gericht te werk te kunnen gaan.
- Enkele instellingen maken collectieprofielen op om, samen met kerntaken als ontsluiting en digitalisering, ook voor conservering/conservatie een gericht beleid op collectieniveau op te stellen en uit te voeren.

Aanwezigheid beleidsdocumenten rond conservering/conservatie



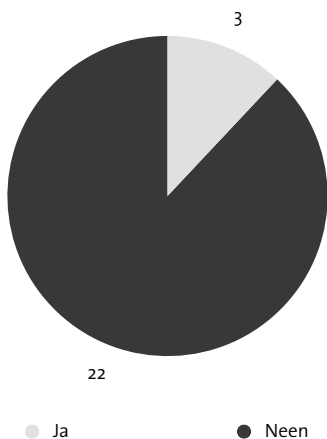
Vraag 1

Geef aan of de instelling over beleidsdocumenten beschikt waarin in grote mate aandacht wordt geschonken aan de problematiek van conservering en conservatie van de erfgoedcollecties

1.1.2 Personele middelen

Drie instellingen beschikken in het organigram over een afzonderlijke afdeling voor de preservering en conservering van hun erfgoedcollecties. Niet toevallig zijn dit 3 instellingen die preservering/conservering aan de hand van geschreven beleidsnota's in hun werking integreren. Deze instellingen spenderen structureel tussen 1,5 en 2,8 VTE aan uitvoerende taken inzake behoud en beheer.

Aantal instellingen met een departement behoud en beheer



Vraag 2

Zijn de personen, verantwoordelijk voor de preservering en conservering van de erfgoedcollecties, in het organigram ondergebracht in een afzonderlijk departement?

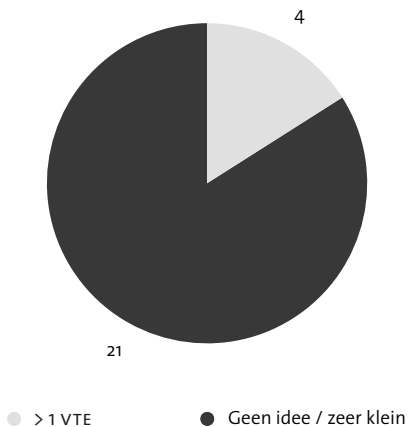
Negen instellingen (waaronder de 3 instellingen met een aparte afdeling behoud en beheer) beschikken over een coördinator die verantwoordelijk is voor het aansturen van alle preserverende en conserverende activiteiten (*Vraag 3: Beschikte de instelling in 2010 over een medewerker specifiek verantwoordelijk voor het coördineren van alle activiteiten met betrekking tot preservering en conservering?*). Deze coördinerende functie wordt echter zeer bescheiden ingevuld:

- De functie is in geen enkele van de bezochte instellingen voltijds en is steeds slechts een onderdeel van het takenpakket van één van de medewerkers (met uitzondering van 2 instellingen waar het gaat om een gedeelde functie). Naar schatting spendeerden deze personen in 2010 tussen 0,1 en 0,4 VTE aan hun coördinerende rol.
- Slechts 1 instelling voorziet voor deze coördinator een aangepaste functiebeschrijving en maakt de verantwoordelijkheid op deze manier officieel.

In alle andere instellingen komt de verantwoordelijkheid voor alles wat met behoud en beheer te maken heeft de facto te liggen bij de bibliothecaris die de leiding heeft over de erfgoedbibliotheek.

Omdat behoud en beheer in de meeste instellingen niet als een specifiek luik in de werking geïntegreerd wordt, is het voor de meeste respondenten zeer moeilijk om een correcte inschatting te maken van hoeveel VTE er aan conserverende en conserverende activiteiten wordt besteed. Sommigen konden op deze vraag niet antwoorden, anderen gaven een inschatting tussen 0,1 en 0,5 VTE op om aan te geven dat dergelijke activiteiten eerder sporadisch voorkomen. Slechts 4 instellingen verklaren 1 of meer VTE aan uitvoerende taken voor preservering/conservering te hebben besteed.

Aantal VTE gespendeerd aan uitvoerende taken van behoud en beheer

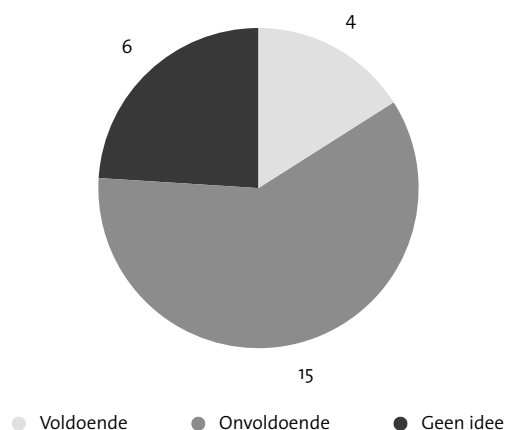


Vraag 4

Geef een schatting van het aantal VTE dat in 2010 aan uitvoerende taken inzake preservering en conservering van de erfgoedcollecties werd gespendeerd

Dit uiterst beperkte aantal werkuren die de instellingen aan preservering/conservering besteden verklaart waarom slechts 4 respondenten zeggen over voldoende personele middelen te beschikken om een adequate werking rond behoud en beheer te organiseren. Twee van deze 4 instellingen beschikken over een afzonderlijk team voor behoud en beheer. Opvallend is dat naast de 5 bezochte klooster- en abdijbibliotheken nog 1 instelling aangeeft niet te kunnen inschatten of de inspanningen voldoen. Intuïtief voelen deze 6 instellingen aan dat dit onvoldoende zal zijn aangezien zo goed als geen tijd en middelen geïnvesteerd worden, maar de kennis ontbreekt om dit juist te kunnen inschatten.

Inschatting voldoende/onvoldoende personeel om behoud en beheer te verzorgen



Vraag 5

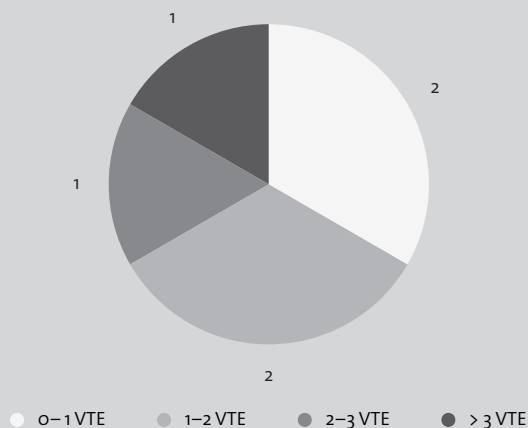
Beoordeelt u het aantal VTE in 2010 gespendeerd aan uitvoerende taken inzake preservering en conservering van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?

Vele instellingen proberen het gebrek aan medewerkers inzake behoud en beheer op te vangen door vrijwilligers in te schakelen (*Vraag 6: Doet de instelling een beroep op vrijwilligers, stagiairs of jobstudenten voor het uitvoeren van conserverende en conserverende taken?*). Ongeveer de helft doet een beroep op vrijwilligers, jobstudenten, stagiairs of sociaal tewerkgestelden voor het uitvoeren van conserverende en conserverende taken. Voor instellingen met een beperkte personele bezetting (de zogenaamde eenmansbibliotheken) zijn deze vrijwilligers vaak de enigen aan wie uitvoerende activiteiten rond behoud en beheer worden toegewezen. Deze uitvoerende activiteiten vragen meestal weinig specifieke kennis:

- Afstoffen en/of zuurvrij verpakken
- Verwijderen van metaal, kleefstoffen ...
- Monteren van objecten op zuurvrije dragers

Enkele instellingen doen voor meer technische opdrachten (conserverende ingrepen of restauraties) sporadisch een beroep op gepensioneerde conserveringsdeskundigen (of wat zij als dusdanig beschouwen).

Aantal VTE gespendeerd aan uitvoerende taken behoud en beheer



Vraag PB1

Geef een schatting van het aantal VTE dat in 2010 aan uitvoerende taken inzake preservatie en conservering van de erfgoedcollecties werd gespendeerd

De 3 instellingen met een afzonderlijke afdeling preservatie/conservering zijn partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, net als de 4 instellingen die in 2010 1 of meer VTE aan uitvoerende taken inzake preservatie/conservering besteedden. In 2010 zetten de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in totaal 16 VTE in voor uitvoerende taken inzake preservatie/conservering; die 16 VTE komen overeen met 32 personen. Ook in de partnerbibliotheken zijn dus zelden medewerkers voltijds verantwoordelijk voor preservatie en conservering.

1.1.3 Budgettaire middelen

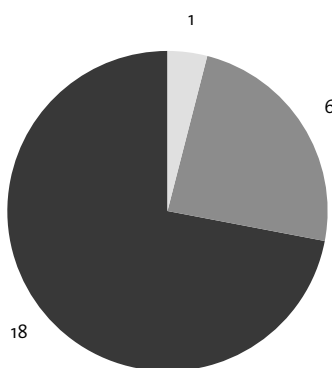
In totaal legden 12 van de 25 instellingen in 2010 een afzonderlijk budget opzij voor de preservatie/conservering van de erfgoedcollecties (*Vraag 7: Zijn de werkmiddelen voor preservatie en conservering structureel ingebed in de jaarlijkse begroting?*). In vergelijking met de uiterst beperkte planmatige inbedding en personele middelen lijkt dit resultaat enigszins positiever. Enkele kanttekeningen zijn echter nodig:

- Vier van de 12 instellingen gebruiken dit budget voor ingrepen in de *volledige* collectie en niet strikt voor de erfgoedcollecties. De middelen die in deze instellingen specifiek naar de erfgoedbibliotheekcollecties vloeien zijn dan ook moeilijk te bepalen, en variëren bovendien van jaar tot jaar.
- Voor 2 van de 12 instellingen kwam dit budget in 2010 amper aan 100, respectievelijk 1000 euro.

Slechts 1 instelling geeft aan dat de beschikbare werkmiddelen voor behoud en beheer volstaan. Voor de overige 24 instellingen liggen de beschikbare werkmiddelen te laag. Twee nuances hierbij:

- De meeste instellingen met een afzonderlijk budget voor behoud en beheer zien in dat dit budget slechts een druppel op de hete plaat is, maar beseffen evenzeer dat ze in vergelijking met vele andere instellingen niet te klagen hebben – het kan nog altijd slechter.
- Sommige instellingen zijn ervan overtuigd dat de middelen voor preservering/conservering onvoldoende zijn, maar moeten tegelijk toegeven dat ze momenteel niet de kennis en/of het personeel hebben om een eventuele uitbreiding van de middelen zinvol en adequaat te besteden.

Inschatting voldoende/onvoldoende personeel om behoud en beheer te verzorgen



● Ja ● Neen, maar het kan slechter ● Neen, momenteel te schaars

Vraag 8

Beantwoordt het huidige budget (of beantwoorden de huidige werkmiddelen) voor de preservering en conservering van de erfgoedcollecties aan het *gewenste* budget?

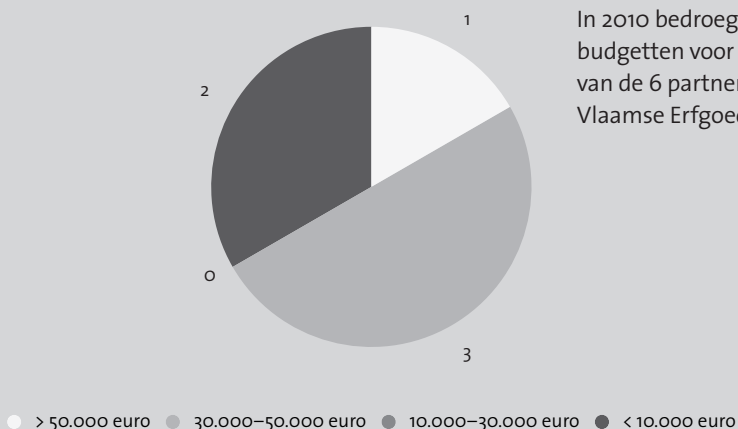
De instellingen waar preservering/conservering een afzonderlijke uitga-vepost vormt in het jaarlijkse budget, vallen grotendeels samen met de instellingen die voor behoud en beheer een afzonderlijk team in huis hebben, en/of waar op basis van uitgeschreven beleidsnota's gewerkt wordt of zal worden. In de overige instellingen kan men spreken van een ad-hocbeleid: geen gespecialiseerd personeel, geen afzonderlijk budget, geen specifieke beleidsdocumenten. Twee groepen worden duidelijk zichtbaar: een eerste groep telt ongeveer 18 instellingen met beperkte tot zeer beperkte personele middelen (eenmansbibliotheken) en gaat voornamelijk ad hoc te werk, een tweede groep van ongeveer 7 bibliotheken kan binnen de instelling een beroep doen op een ruimer personeelsbestand en tracht wat behoud en beheer betreft systematischer te werk te gaan.

Hoewel de eigen budgettaire middelen van de instellingen ontoereikend worden bevonden, doen slechts 4 instellingen een beroep op een georganiseerde vorm van mecenaatswerking. Twee instellingen werken hiervoor samen binnen de eigen stedelijke context, 2 andere onderwijsbibliotheken kunnen rekenen op de alumnivereniging. Deze fondsen worden hoofdzakelijk aangewend voor acquisitie, maar ook om objecten een conserverende behandeling te geven. Het is geen toeval dat deze vormen van mecenaat in een samenwerkingsverband worden georganiseerd. De tijd en middelen die geïnvesteerd moeten worden om dergelijke initiatieven rendabel te maken zijn immers hoog. Uit de gesprekken blijkt dan ook dat vooral voor de vele kleine eenmansbibliotheken de drempel om op eigen initiatief een soortgelijke mecenaatswerking uit te bouwen te hoog is. Overigens liggen de benodigde bedragen voor een structurele aanpak van preservering/conservering veel hoger dan wat een succesvolle mecenaatswerking ooit kan opbrengen.

Naast deze min of meer structurele vormen van mecenaat geven 7 instellingen aan dat ze sporadisch of bij grote uitzondering giften van privépersonen ontvangen. Deze giften, vaak bedoeld voor de restauratie van een specifiek object, liggen vaak veel hoger dan wat de bibliotheek zelf jaarlijks aan preservering/conservering kan besteden. Verschillende gesprekspartners zijn daarom geïnteresseerd in een concept als 'Adopt a book'¹⁰ om de mecenaatswerking een structureler karakter te geven. (Vraag 9: Verkrijgt de instelling voor de conservering en preservering van de ergoedcollecties werkmiddelen uit privébronnen [bvb. occasionele giften, lidmaatschap 'Vrienden van de bibliotheek', 'Adopt a Book'...]) Niettemin zal de opbrengst van soortgelijke acties nooit in een redelijke verhouding staan tot de benodigde bedragen.

Gegevens met betrekking tot partners Vlaamse Erfgoedbibliotheek

Grootte van de structurele budgetten



In 2010 bedroeg de som van de structurele budgetten voor preservering/conservering van de 6 partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek 224.000 euro.

Vraag PB2

Hoeveel euro bedroeg het structurele budget voor preservering en conservering in 2010?

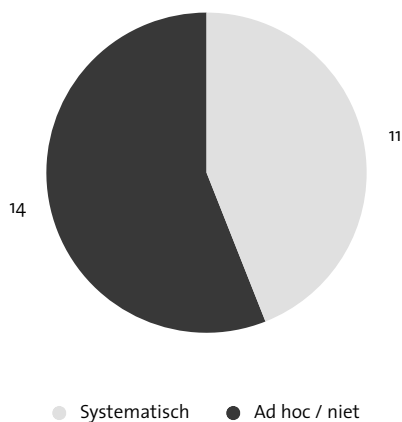
1.2 Operationalisering van het beleid

1.2.1 Klimaatmonitoring

Het opvolgen en monitoren van de klimaatomstandigheden vormt een eerste stap in het tot stand brengen van een beter binnenklimaat voor de bewaring van erfgoedbibliotheekcollecties:

- In totaal volgen 11 instellingen de waarden voor temperatuur en relatieve luchtvochtigheid in de depots systematisch op. Met systematisch wordt bedoeld dat deze waarden zo worden geregistreerd dat ze over een lange periode analyseerbaar zijn.
- Acht andere instellingen monitoren ad hoc; dit wil zeggen dat de metingen voor temperatuur en relatieve luchtvochtigheid eerder toevallig ter controle afgelezen maar niet geregistreerd en geanalyseerd worden. De reële impact hiervan is haast onbestaande.
- Zes instellingen organiseren momenteel op geen enkele manier metingen naar klimaatomstandigheden.

Monitoring van de klimaatomstandigheden in de bewaardepots



Vraag 12

Hoe vaak worden temperatuur en relatieve luchtvochtigheid gemonitord?

De instellingen die de klimaatomstandigheden systematisch opvolgen vallen grotendeels samen met de instellingen die beleidsmatig te werk gaan (formele beleidsplanning, afzonderlijk budget, specifiek personeel). De redenen om systematisch te monitoren zijn van drieërlei aard:

- Monitoring ter controle van het klimaatregelingsysteem.¹¹
- Monitoring als een soort van ‘intentieverklaring’: als startpunt om meer aandacht te schenken aan het luik behoud en beheer. Negen van de 11 instellingen die systematisch metingen organiseren doen dit nog maar sinds 2009 of 2010.
- Monitoring als tijdelijk project, voorafgaandelijk aan eventuele investeringen inzake klimatisatie.

Instellingen die niet of slechts ad hoc monitoren hebben hier eveneens drie verschillende redenen voor:

- Kennis ontbreekt (voornamelijk bij klooster- en abdijbibliotheken).
- De instelling beschikt niet over de nodige middelen om in te grijpen bij problematische metingen en verkiest daarom om niet systematisch te monitoren.
- De instelling vermoedt dat er zich op het gebied van temperatuur en relatieve luchtvochtigheid geen problemen voordoen.

Van alle 11 instellingen die systematisch de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid opvolgen, is er slechts 1 instelling die aangeeft geen problemen te ervaren met wisselende klimaatomstandigheden (*Vraag 12: Is het bibliotheekgebouw onderhevig aan wisselende klimaatomstandigheden?*). Van de 14 instellingen die niet of slechts ad hoc monitoren, zijn er 8 die ervan overtuigd zijn dat het binnenklimaat in de depots hoe dan ook relatief constant is. Meten is weten, ook in deze context dus. En wie *niet* meet, trekt conclusies die nergens op gebaseerd zijn.

In tegenstelling tot het opvolgen van de relatieve luchtvochtigheid en de temperatuur, worden lichtsterkte en luchtkwaliteit slechts uiterst sporadisch opgemeten (*Vraag 13: Hoe vaak worden de lichtsterkte en luchtkwaliteit gemonitord?*):

- Twee instellingen meten zowel de lichtsterkte (ze beschikken over een tentoonstellingsruimte, waar licht per definitie een *issue* is) als de luchtkwaliteit.
- Twee andere instellingen meten enkel de waarden voor lichtsterkte (in het kader van tentoonstellingen).
- Eén instelling deed afzonderlijke metingen naar luchtkwaliteit.

1.2.2 Zuurvrij verpakken

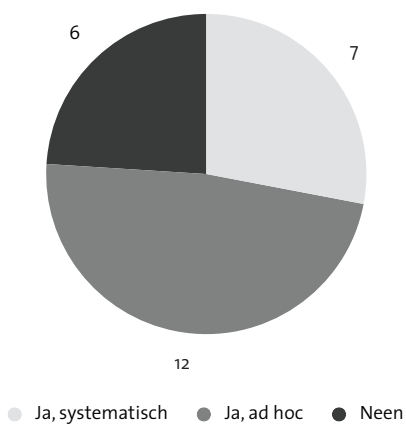
Niet minder dan 19 instellingen hebben reeds erfgoeddocumenten zuurvrij (her)verpakt, maar ook hier dringen enkele nuances zich op:

- Veel inspanningen zijn uiterst beperkt: slechts in 7 van deze 19 instellingen wordt systematisch zuurvrij (her)verpakt, dit wil zeggen dat zuurvrij

(her-)verpakken een continu proces is. Voor 4 van deze 7 instellingen is dit systematische proces pas in 2009 opgestart. Opvallend is dat de opstart van systematische metingen van de klimaatomstandigheden (temperatuur en relatieve luchtvochtigheid) in 5 instellingen samenvalt met de opstart van een zuurvrij verpakkingsproces.

- In 12 van deze 19 instellingen wordt enkel zuurvrij verpakkingsmateriaal aangekocht om bijvoorbeeld afzonderlijke objecten of kleine (deel)collecties projectmatig zuurvrij te verpakken.
- Van de 5 bezochte klooster- en abdijbibliotheken heeft er tot nu toe geen enkele verpakkingsprojecten met zuurvrije materialen opgezet.

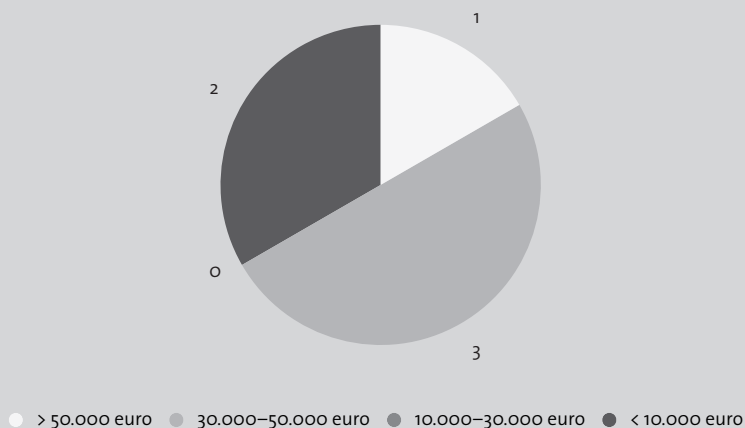
Zuurvrij verpakkingsproces



Vraag 14

Worden oude 'zure' (verpakkings)materialen systematisch vervangen door zuurvrij materiaal?

Bedrag, in 2010 gespendeerd aan zuurvrij verpakkingsmateriaal



Vraag PB3

Wat was het budget dat u in 2010 spendeerde aan de aankoop van zuurvrij (her)verpakkingsmateriaal voor de erfgoedcollecties (dozen, mappen, folders, papier, enz.)?

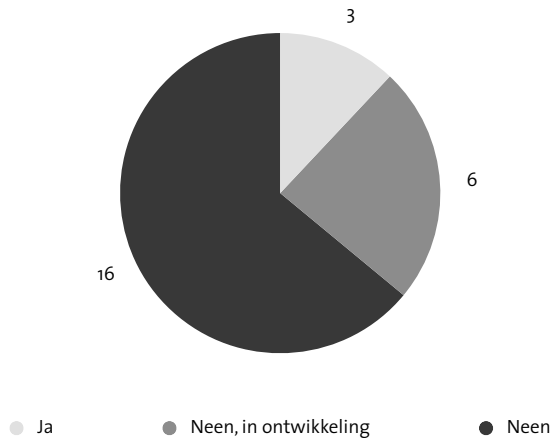
Vijf van de 6 partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek werken systematisch aan de (her)verpakking van de erfgoedcollecties. Vier van deze 5 spendeerden in 2010 meer dan 5000 euro aan zuurvrij verpakkingsmateriaal.

Het aantal documenten dat in 2010 zuurvrij verpakt werd is in de meeste van deze 6 instellingen beperkt. Twee instellingen maken naar eigen zeggen een prioriteit van dit proces en verpakten 18.000 of meer documenten zuurvrij. Voor de overige 4 instellingen bleef dit aantal beperkt tot 1000 documenten of minder (*Vraag PB4: Wat is volgens uw inschatting het aantal documenten dat in 2010 zuurvrij (her)verpakt werd?*).

Het verbaast dan ook niet dat deze 6 instellingen in de toekomst nóg grote hoeveelheden documenten zuurvrij willen verpakken. Drie instellingen wensen voor minstens de helft van de in de instelling aanwezige materiaaltypes nog 40 procent of meer objecten uit deze categorieën zuurvrij te (her)verpakken. Ook in de 3 andere instellingen bestaat de wens om van bepaalde materiaalsoorten grote hoeveelheden zuurvrij te verpakken. Vooral bij de materiaaltypes manuscripten, kranten, efemeer drukwerk en documentatie/archief zijn de noden en wensen zeer hoog (*Vraag PB5: Geef aan hoeveel procent van onderstaande materiaaltypes u in de toekomst (nog) zuurvrij wenst te (her)verpakken*).

1.2.3 Schade-inventarisatie

Aantal instellingen die over een schade-inventaris beschikken



Vraag 15

Beschikt de instelling over een schade-inventaris van één of meerdere (deel)collecties?

In een schade-inventaris wordt vastgelegd wat de algemene staat van een collectie is. Door (al dan niet steekproefgewijs) vast te stellen hoeveel documenten er per collectie in goede of slechte staat verkeren, kan een algemene uitspraak worden gedaan over de kwaliteit en raadpleegbaarheid van deze collectie, en kan een toekomstig conserverings- en conserveringsbeleid worden ontwikkeld. Uit de bevraging blijkt dat momenteel 3 van de 25 bezochte instellingen over een (soms oppervlakkige) schade-inventaris van slechts delen van de erfgoedcollecties beschikken, en dat 6 instellingen op het ogenblik van de bevraging een schade-inventaris ontwikkelden. De overige 16 instellingen beschikken niet over een overzicht van de staat van bepaalde (deel)collecties. Schade aan documenten wordt dan slechts bij toeval opgemerkt, bijvoorbeeld wanneer een document in de leeszaal wordt opgevraagd.

De manier waarop schade-inventarisatie in de 9 betrokken instellingen wordt aangepakt is zeer verschillend. Er is op geen enkele manier sprake van één gestandaardiseerde methode, zodat ook geen conclusies over de algemene staat van de verschillende collecties getrokken kunnen worden. Op basis van de beschikbare kennis met betrekking tot schade-inventarisatie, kunnen deze 9 instellingen in 3 categorieën worden opgedeeld:

- Twee van deze 9 instellingen geven aan intern over voldoende kennis te beschikken om een schade-inventaris op te stellen.

- Drie van deze 9 instellingen werken samen met externe (conserverings-) deskundigen, die de interne staf zowel de nodige basiskennis (materiaalkennis, herkenning schadebeelden ...) als een model (databank, invulformulier ...) aanreiken.
- De overige 4 instellingen zijn zowel voor de benodigde kennis als voor het gebruik van een model aangewezen op interne initiatieven en creativiteit. Dit betekent dat ze gebruik maken van Excel-documenten, Word-documenten, annotaties in het bibliotheekbeheersysteem ... om de waargenomen schadebeelden te inventariseren. Ook de beschikbare materiaalkennis en kennis over schadebeelden varieert zeer sterk naargelang van de achtergrond en interesse van de uitvoerder(s).

Veruit de meerderheid van de instellingen waar momenteel geen schade-inventariserend project op de agenda staat, geeft aan niet in staat te zijn op een zinvolle manier een dergelijk project aan te vatten omdat men hiervoor niet over voldoende kennis en praktijkervaring beschikt:

- Gebrek aan materiaalkennis en kennis inzake het herkennen van schadebeelden.
- Gebrek aan een methode of uitgewerkte 'tool' voor schade-inventarisatie.

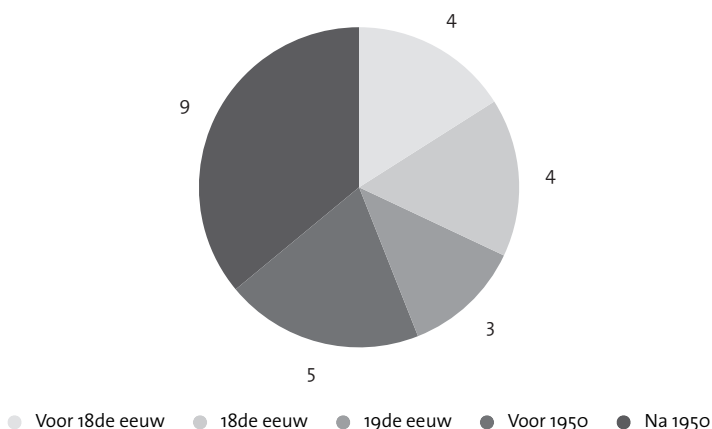
Met het uiterst beperkte aantal gerealiseerde schade-inventariserende onderzoeken en de schaarse kennis met betrekking tot dit onderwerp in het achterhoofd, hoeft het niet te verwonderen dat de overgrote meerderheid van de respondenten zeer moeilijk kon inschatten welke schadebeelden de grootste problemen vormen voor de collecties. Het is dan ook onmogelijk om op basis van deze bevraging af te wegen welke schadebeelden al dan niet prominent in de verschillende collecties aanwezig zijn. Enerzijds konden meerdere respondenten omwille van de techniciteit van de materie niet op deze vraag antwoorden, anderzijds vormt het gebrek aan (gedetailleerde) schade-inventarissen of collectie-surveys een belemmering voor een genuanceerd en onderbouwd antwoord. Uit de gesprekken komt evenwel naar voor dat verzuring (zeker m.b.t. krantenmateriaal), lederdegradatie en schimmelinfecties als voorname problemen worden aanzien.

1.2.4 *Gebouwen/depots*

Slechts 1 op 3 bevraagde instellingen bewaart de erfgoedcollecties in gebouwen die na 1950 werden opgetrokken. Dit betekent dat 2/3 van de collecties bewaard wordt in oude tot zeer oude gebouwen, die met uitzondering van 1 instelling niet als bibliotheekgebouw werden opgetrokken. Bovendien werden in de laatste 10 jaar in slechts 10 instellingen renovaties aan de gebouwen uitgevoerd die ook effectief een verbetering betekenden voor de bewaaromstandigheden in de bewaardepots (*Vraag 17:*

Werden de voorbije tien jaar grondige renovaties en/of aanpassingen aan de bibliotheekgebouwen uitgevoerd met het oog op een betere preservatie/conservering van de erfgoedcollecties?). In de meeste gevallen betrof dit de installatie of verfijning van klimaatsystemen of airconditioning. Er is overigens geen positieve relatie tussen de ouderdom van de gebouwen en de investeringen die hierin gedaan werden: in 4 van de 9 instellingen met bibliotheekgebouwen van na 1950 werden renovaties of aanpassingen aangebracht, in slechts 6 van de 16 gebouwen opgetrokken vóór 1950 was dit eveneens het geval.

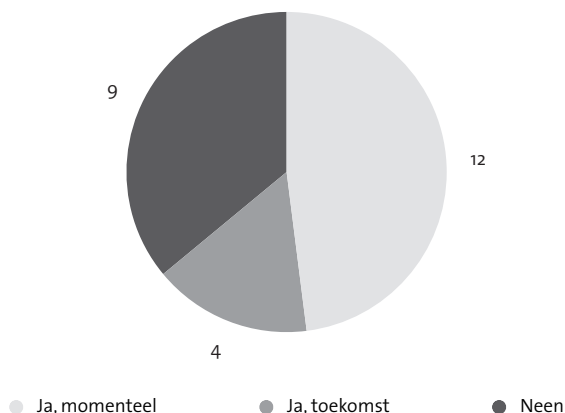
Bouwdatum van de erfgoedbibliotheek



Vraag 16

Wanneer werden de gebouwen van de erfgoedbibliotheek opgetrokken?

Plaatsgebrek om de collecties onder te brengen



Vraag 18

Heeft de instelling te kampen met plaatsgebrek om de erfgoedcollecties onder te brengen?

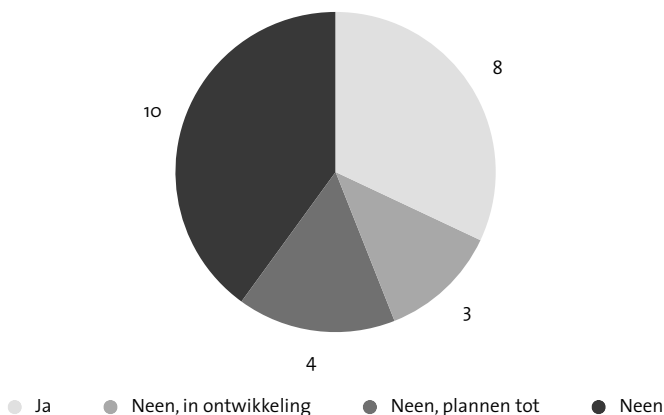
De bevraging maakt duidelijk dat ook plaatsgebrek een probleem voor de instellingen vormt. Niet minder dan 12 instellingen beschikken momenteel over te weinig ruimte om hun erfgoedcollecties te bewaren en moeten bijgevolg creatief zijn om alle documenten op te bergen. Vier andere instellingen geven aan dat de uitbreiding van de collectie een probleem dreigt te worden.

Positief is dat er op het moment van de enquête in 2 instellingen uitgebreide bouw- en renovatiewerken werden uitgevoerd die onder andere voor dit plaatsgebrek een oplossing zullen bieden. Daarenboven zijn er nog 8 instellingen die min of meer concrete plannen hebben om ofwel naar een ander gebouw te verhuizen, ofwel een nieuw bibliotheekgebouw op te trekken. Verschillende van deze plannen slepen echter al lange tijd aan, zonder enig resultaat tot dusver.

1.2.5 Risicomanagement

De opmaak van een calamiteitenplan, met een beschrijving van alle procedures om in geval van nood zowel mensen als collecties in veiligheid te brengen, is niet algemeen ingeburgerd. Acht instellingen beschikken over een operationeel calamiteitenplan, 3 instellingen waren op het moment van de bevraging een plan aan het ontwikkelen, en 4 instellingen geven aan dat de opmaak van een calamiteitenplan opgestart zal worden. De groep van instellingen die over een calamiteitenplan beschikken of de opmaak ervan op de agenda hebben staan, komt grotendeels overeen met de instellingen die aangeven beleidsmatig te werken of dit in de nabije toekomst te zullen doen. Instellingen met een calamiteitenplan worstelen echter met de moeilijkheid om het plan te actualiseren en continu

Calamiteitenplan



Vraag 19

Beschikt de instelling over een operationeel calamiteitenplan?

bekend te maken en te houden bij alle (nieuwe en oude) personeelsleden. Bij de opmaak van calamiteitenplannen is duidelijk een belangrijke rol weggelegd voor de regionale erfgoedcellen en voor het steunpunt FARO, die in vele gevallen het proces van planvorming begeleid hebben.

Tien van de bevraagde instellingen beschikken momenteel niet over een calamiteitenplan en hebben hier ook geen plannen toe. Hieronder vallen de 5 klooster- en abdijbibliotheken. Instellingen zonder operationeel calamiteitenplan geven aan dat een dergelijk plan gewenst en nuttig is, maar dat de tijd, kennis en *sense of urgency* ontbreken om een plan op te stellen.

Het voorkomen van een calamiteit verdient zeker evenveel aandacht als het calamiteitenplan zelf, dat pas in werking treedt wanneer een calamiteit zich effectief voordoet. Meer dan 2/3 van de gesprekpartners wenst meer en betere maatregelen te treffen om brandschade, waterschade en/of diefstal te voorkomen (*Vraag 20: Wenst u bijkomende maatregelen te treffen om calamiteiten als waterschade, brandschade en diefstal beter te kunnen voorkomen?*). In ongeveer de helft van de bevraagde instellingen worden de erfgoedcollecties niet beveiligd met een alarmsysteem. Zes instellingen beschikken niet over een branddetectiemechanisme (*Vraag 21: Worden maatregelen getroffen om brand te detecteren?*). De meeste instellingen trachten waterschade te voorkomen door de boekenrekken en -kasten van de grond te plaatsen, maar verschillende instellingen lopen een verhoogd risico op waterschade omdat er afvoer- en andere buizen in de depots aanwezig zijn.

1.3 Expertise

1.3.1 Interne expertise

Zoals reeds aangegeven beschikken slechts enkele instellingen (3 om precies te zijn) over een afzonderlijk team dat verantwoordelijk is voor het behoud en beheer van de collecties. In de meeste instellingen worden bijgevolg alle taken die verband houden met preservering/conservering uitgevoerd door alle medewerkers van de instelling, zoals magazijnmedewerkers, leeszaalbedienden, wetenschappelijk medewerkers, administratieve krachten... Slechts bij hoge uitzondering beschikken de instellingen over een deskundige, gediplomeerde conservator-restaurator (*Vraag 22: Beschikt de instelling in het organigram over personeelsleden die een voltijdse opleiding volgden om deskundigheid te verwerven inzake preservering/conservering van erfgoeddocumenten?*):

- Eén erfgoedbibliotheek beschikt intern over de expertise van gediplomeerde conservatoren-restauratoren (deze instelling geeft dan ook aan voldoende kennis te bezitten om een schade-inventariserend traject op te starten).

- Vier instellingen kunnen door middel van een samenwerkingsverband min of meer permanent een beroep doen op expertise die elders wordt aangeboden: ze kunnen rekenen op restauratoren verbonden aan een stedelijk ondersteuningsnetwerk of worden ondersteund door specialisten die op een breder niveau (niet specifiek voor de erfgoedbibliotheek) aan de overkoepelende instelling verbonden zijn.

Een belangrijke nuance is dat in dit laatste soort van samenwerkingsverbanden het werkterrein van de experts veel breder is dan dat van de erfgoedbibliotheek alleen. De erfgoedbibliotheek is dan afhankelijk van de mate waarin de hogere beleidsmakers de bibliotheek hoog genoeg in het prioriteitenlijstje willen opnemen. In de praktijk betekent dit dat deze specialisten uit de samenwerkingsverbanden bijna uitsluitend adviserend optreden en dat de instellingen restauraties of conserverende ingrepen moeten uitbesteden aan externe conservatoren-restauratoren. De verleende adviezen zijn echter zeer waardevol en kunnen in sommige gevallen door het niet-gespecialiseerde personeel worden opgevolgd en uitgevoerd:

- Het interpreteren en indien nodig aanpassen van de klimaatomstandigheden in de depots.
- Het opvolgen van restauratiedossiers uitgevoerd door externe conservatoren-restauratoren.
- Het organiseren van interne opleidingen (bijvoorbeeld rond schade-inventarisatie, zuurvrij verpakken, monteren op zuurvrije dragers...).
- Het uitwerken van procedures nadat zich een calamiteit heeft voorgedaan.

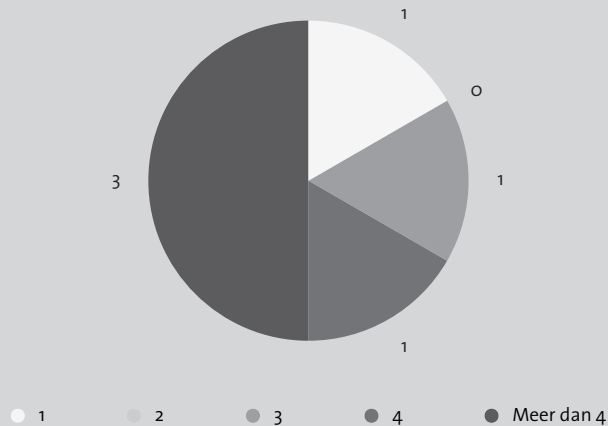
1.3.2 Externe expertise

Naast de 5 instellingen die dankzij eigen medewerkers of via een structureel samenwerkingsverband specifieke expertise in huis hebben, zijn er 20 bij wie dit niet het geval is. Van deze 20 zijn er slechts 3 instellingen die in het recente verleden een beroep hebben gedaan op externe deskundigheid voor advies of voor een doorlichting van de bibliotheek. De 17 andere instellingen huren deze deskundigheid enkel in voor het restaureren of conserveren van individuele objecten, en wijzen erop dat de middelen voor dit soort van ingrepen eerder uitzonderlijk en soms enkel bij toeval aanwezig zijn (*Vraag 23: Doet de instelling een beroep op de deskundigheid van gespecialiseerde conservatoren-restauratoren voor adviesverlening of een algemene doorlichting [naast de uitvoering van conserverende ingrepen of restauraties]?*). Omstandigheden die hiertoe leiden zijn bijvoorbeeld:

- Externe middelen vrijgekomen omdat het object voor een tentoonstelling in bruikleen wordt gegeven.
- Externe privéfinanciering of mecenaat.
- Samenwerkingsverband met een opleiding restauratie/conservatie.

Gegevens met betrekking tot partners Vlaamse Erfgoedbibliotheek

Inhuring externe deskundigheid inzake preservering/conservering



Vraag PB6

Met hoeveel verschillende externe conservatoren-restauratoren werkte uw instelling sinds 2006 samen?

De meeste partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek doen courant een beroep op de deskundigheid van een conservator-restaurator. Eén partnerbibliotheek beschikt intern over deze expertise, een andere kan hierop een beroep doen via een samenwerkingsverband en de 3 instellingen die extern advies inhuurden zijn partners van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Twee van deze laatste 3 instellingen hebben sinds 2006 op meer dan 4 externe conservatoren-restauratoren een beroep gedaan.

Niet alle restaurerende of conserverende behandelingen worden door in België gevestigde deskundigen uitgevoerd. De helft van de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek heeft sinds 2006 een deel van deze behandelingen in Nederland laten uitvoeren (*Vraag PB7: Geef voor elk van onderstaande landen procentueel aan waar de restaurerende/conserverende behandelingen sinds 2006 werden uitgevoerd*).

1.3.3 Praktische expertise

De meeste gesprekspartners rapporteren dat ze moeilijkheden hebben om een beleid rond conservering/preservering op te stellen en in de praktijk uit te werken. Tekenend voor een gebrek aan kennis is dat gevraagd naar het 'dreamteam conservering/preservering' (*Vraag 24: Geef aan hoe uw dreamteam voor conservering en preservering er uitziet*), 8 instellingen hierop geen antwoord hebben. Daartegenover staan de instellingen die momenteel beschikken over een coördinator voor behoud en beheer en een duidelijk *dreamteam* in gedachten hebben: ze willen van deze coördinerende functie een volwaardige, minstens halftijdse betrekking maken om een beleid uit te stippelen en vervolgens te actualiseren. Slechts 2 instellingen beschikken momenteel over een naar eigen zeggen goed gestructureerd team voor conservering en preservering (al komt dit team voor uitbreiding in aanmerking).

Ongeveer de helft van de 25 bevroegde bibliotheken plaatst in het *dreamteam* één of meerdere personen met (meer dan momenteel het geval is) praktische kennis omtrent behoud en beheer van bibliotheekervoer: een persoon die op uitvoerend niveau ingeschakeld zal worden, maar die ook kennis heeft om te analyseren wat er eventueel verkeerd loopt, waar er verbetering mogelijk is, en dit in alle werkprocessen van de instelling. Een verbetering van de praktische kennis van de medewerkers is iets wat alle instellingen, ongeacht de omvang van hun erfgoedcollecties en personele middelen, wensen. Instellingen met eerder kleine collecties en beperkte personele middelen denken door het aantrekken van meer praktische kennis meer actie te kunnen ondernemen en ook meer continuïteit te kunnen brengen in het ad-hocbeleid. Grotere instellingen willen, naast de traditionele magazijnmedewerkers, ook uitvoerende medewerkers inschakelen die zich uitsluitend op uitvoerende taken rond behoud en beheer kunnen richten. Naar analogie van de recent opgestarte opleiding aan de Bibliotheekschool Gent wordt dit profiel vaak als 'behoudsmedewerker' bestempeld. Ook de recente CORES-opleiding in Brugge wordt als beloftevol omschreven. Vooral het praktische aspect van beide opleidingen blijkt aan te spreken. Een veelgehoorde kritiek op het huidige aanvullende opleidingsaanbod (bijscholingen, workshops, lezingen...) is immers dat deze initiatieven de materie vaak te theoretisch benaderen en zich teveel richten op het beleid en te weinig op de concrete praktijk. Nochtans is dit bijscholingsaanbod aan de bibliotheeksector (via de eerder 'klassieke' kanalen als VVBAD en FARO) zo goed als de enige formele manier waarop de gesprekspartners zich verder bekwamen (*Vraag 25: Volgen de medewerkers van de instelling bijscholingen [studiedagen, workshops...] met betrekking tot de problematiek van behoud en beheer?*). Daarnaast beschikken de meeste gesprekspartners (naargelang van de ervaring) over

een informeel netwerk van collega's en restauratoren waarop ze indien nodig (bijvoorbeeld in geval van een calamiteit) een beroep kunnen doen. Slechts enkele personen trachten ook (internationale) vakliteratuur op te volgen, al blijft dit veelal beperkt tot de publicaties van het Metamorfoze-project in Nederland.

Opvallend is dat slechts 1 instelling bij het uittekenen van het 'dream-team' een gediplomeerde conservator-restaurator aan dit team toevoegt. Dit betekent niet dat de respondenten geen beroep wensen te doen op deze expertise, wel wordt op basis van de huidige situatie geoordeeld dat het permanent inhuren van dergelijke specifieke kennis niet haalbaar is. Idealiter verklaren de meeste instellingen een beroep op deze externe expertise te willen doen om alle preserverende en conserverende activiteiten aan te sturen (de coördinerende functie), opdat deze activiteiten door eigen medewerkers (met voldoende praktijkkennis en -ervaring) kunnen worden uitgevoerd. Restauraties en conserverende ingrepen aan objecten worden in dit scenario uitbesteed aan externen.

1.3.4 *Bewustzijn*

Er werd gevraagd naar het bewustzijn van de personeelsleden van de instelling met betrekking tot de problematiek van behoud en beheer (*Vraag 26: Is ieder personeelslid van de bibliotheek zich ervan bewust dat behoud en beheer een kerntaak is van een erfgoedbibliotheek?*). Zeer weinig gesprekspartners ervaren een gebrek aan betrokkenheid en bewustzijn van de eigen medewerkers. De instellingen die hierin wel een moeilijkheid erkennen, zijn paradoxaal genoeg instellingen die preservering/conservering beleidsmatig inplannen (beleidsnota's, personeel, budget) en die een omvangrijker personeelsbestand hebben. Ze geven aan dat interne bewustmaking een voortdurende inspanning vergt. Het gebrek aan een meer beleidsmatige benadering in het verleden zorgt er namelijk vaak voor dat oude gewoontes moeilijk te bannen zijn; ook kan er op de duur een soort gemakzucht of gewenning bij het personeel ontstaan. Interne opleidingen, stafvergaderingen, bijscholingen ... worden aangewend om dit onderwerp steeds onder de aandacht te houden en eventuele nieuwe medewerkers op te leiden. Hoe meer gestructureerd de instellingen behoud en beheer aanpakken, hoe duidelijker het wordt dat preservering/conservering een aandachtspunt moet zijn van alle personeelsleden, en niet alleen van de eindverantwoordelijke of bibliothecaris.

1.3.5 *Wensen en verwachtingen*

Gevraagd naar de belangrijkste actiepunten die van de bevoegde Vlaamse overheid worden verwacht (*Vraag 27: Van welke actiepunten verwacht*

u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van behoud en beheer van erfgoedcollecties in bibliotheken?), kunnen 2 visies in de antwoorden worden onderscheiden:

- Respondenten die, vertrekkend van de eigen beperkingen inzake budget, personeel en kennis, een concrete, operationele ondersteuning prioritaair achten. Ondersteuning op beleidsniveau en het stimuleren van onderzoek naar de behoud- en beheerproblematiek vinden ze minder prioritaair en minder doelgericht. Dit is een veelgehoorde visie in de instellingen die behoud en beheer momenteel niet planmatig maar eerder ad hoc behandelen.
- Respondenten die de jarenlange stilstand in Vlaanderen op dit domein aanklagen, en benadrukken dat zowel beleidsmatige ondersteuning, operationele ondersteuning en wetenschappelijk onderzoek belangrijk zijn. Deze personen willen een totaalpakket tot stand zien komen. Ze pleiten voor het opzetten van een structuur die de volledige sector van erfgoedbibliotheken verder op de kaart moet zetten en moet ondersteunen. Deze visie wordt vooral gehuldigd door de instellingen die behoud en beheer systematischer in de werking trachten te integreren.

Toch liggen beide visies dicht bij elkaar. Alle gesprekspartners hebben namelijk bedenkingen bij een al te sturend beleid door de Vlaamse overheid. Een beleid dat normen en voorwaarden oplegt zonder hier de nodige (financiële) middelen voor vrij te maken wordt afgewezen. Hier spelen frustraties en problemen uit het verleden mee (het jarenlang uitblijven van een beleid, afgewezen projectaanvragen die voor de instelling zelf zeer zinvol werden geacht, het gebrek aan interesse vanwege de eigen inrichtende overheid...). Iedereen is het er over eens dat een beleid terzake transparant, flexibel en praktijkgericht moet zijn en zich niet boven de hoofden van de instellingen mag afspelen. Op het vlak van behoud en beheer van erfgoedbibliotheekcollecties heeft Vlaanderen geen nood aan nieuwe megalomane structuren, maar moet een manier gevonden worden om de beperkte middelen zo efficiënt mogelijk te besteden. Een veel gehoord voorstel van respondenten uit de tweede groep is de uitbouw van een expertisecentrum dat concrete projecten en best practices opzet, opvolgt en coördineert. De vraag naar een expertisecentrum is ingegeven door het feit dat extern advies voor vele instellingen te duur is, omdat de erfgoedafdeling binnen de instelling of bibliotheek slechts over een fractie van het totale budget kan beschikken. Dit Vlaams expertisecentrum, dat in deze visie een sturende rol opneemt en een centraal aanspreekpunt voor de sector moet zijn, kan de beperkingen van de individuele instellingen inzake praktische kennis, personeel en financiële middelen opvangen. Op deze manier wordt ook op een structurele manier gewerkt aan bewustwording van de interne medewerkers en van het brede publiek.

1.4 Bijlagen

1.4.1 Algemene vragenlijst

1. Geef aan of de instelling over beleidsdocumenten beschikt waarin in grote mate aandacht wordt geschonken aan de problematiek van preservering en conservering van de erfgoedcollecties:

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen, toekomst											
Neen											

2. Zijn de personen verantwoordelijk voor de preservering en conservering van de erfgoedcollecties in het organigram ondergebracht in een afzonderlijk departement?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

3. Beschikte de instelling in 2010 over een medewerker specifiek verantwoordelijk voor het coördineren van alle activiteiten met betrekking tot preservering en conservering?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														6
														5
														14

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														22

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														8
														17

4. Geef een schatting van het aantal vTE dat in 2010 aan uitvoerende taken inzake preservering en conservering van de erfgoedcollecties werd gespendeerd:

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
> 1 vTE											
Geen idee/ zeer klein											

5. Beoordeelt u het aantal vTE in 2010 gespendeerd aan uitvoerende taken inzake preservering en conservering van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Voldoende											
Onvoldoende											
Geen idee											

6. Doet de instelling een beroep op vrijwilligers, stagiairs of jobstudenten voor het uitvoeren van preserverende en conserverende taken?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														21

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														15
														6

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														12
														13

7. Zijn de werkingsmiddelen voor preservering en conservering structureel ingebed in de jaarlijkse begroting?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Ja, deels voor erfgoedcollectie											
Ja, klein											
Neen											

8. Beantwoordt het huidige budget (of beantwoorden de huidige werkingsmiddelen) voor de preservering en conservering van de erfgoedcollecties aan het gewenste budget?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Ja, maar kan slechter											
Neen											

9. Verkrijgt de instelling voor de conservering en preservering van de erfgoedcollecties werkingsmiddelen uit privébronnen (bvb. occasionele giften, lidmaatschap 'Vrienden van de bibliotheek', 'Adopt a Book'...)?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Georganiseerd mecenaat											
Occasionele giften											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														6
														4
														2
														13

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														1
														6
														18

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														7
														14

10. Hoe vaak worden temperatuur en relatieve luchtvochtigheid gemonitord?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Systematisch						■		■	■		■
Ad hoc	■			■	■		■				
Niet		■	■							■	

11. Wordt door middel van een klimaatregelingsysteem of ontvochtigers/bevochtigers ingegrepen om de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid conform de nagestreefde waarden te brengen?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja					■	■			■		
Ja, deel van het gebouw								■			
Neen	■	■	■	■			■			■	■

12. Is het bibliotheekgebouw onderhevig aan wisselende klimaatomstandigheden?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja						■	■	■	■		■
Neen	■			■	■					■	
Geen idee		■	■								

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														11
														8
														6

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														5
														7
														13

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														13
														9
														3

13. Hoe vaak worden de lichtsterkte en luchtkwaliteit gemonitord?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Licht + lucht											
Licht (tentoonstelling)											
Lucht											
Geen metingen											

14. Worden oude 'zure' (verpakkings)materialen systematisch vervangen door zuurvrij materiaal?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja, systematisch											
Ja, ad hoc											
Neen											

15. Beschikt de instelling over een schade-inventaris van één of meerdere (deel)collecties?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen, in ontwikkeling											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
	■			■										2
						■								2
														1
■		■	■		■		■	■	■	■	■	■	■	20

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
■	■	■		■		■		■						7
			■		■		■		■	■		■	■	12
											■			6

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
■	■													3
		■		■		■		■			■			6
			■		■		■		■	■		■	■	16

16. Wanneer werden de gebouwen van de erfgoedbibliotheek opgetrokken?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Na 1950						■			■		■
Voor 1950	■		■					■			
19de eeuw		■								■	
18de eeuw				■	■						
Voor 18de eeuw							■				

17. Werden de voorbije tien jaar grondige renovaties en/of aanpassingen aan de bibliotheekgebouwen uitgevoerd met het oog op een betere pre-servering/conservering van de erfgoedcollecties?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja					■				■		
Neen	■	■	■	■		■	■	■		■	■

18. Heeft de instelling te kampen met plaatsgebrek om de erfgoedcollecties onder te brengen?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Neen	■	■		■	■				■		
Ja, in de toekomst						■		■			
Ja, momenteel			■				■			■	■

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														9
														5
														3
														4
														4

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														10
														15

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														9
														4
														12

19. Beschikt de instelling over een operationeel calamiteitenplan?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja						■	■	■	■		
Neen, in ontwikkeling											
Neen, plannen tot											■
Neen	■	■	■	■	■					■	

20. Wenst u bijkomende maatregelen te treffen om calamiteiten als waterschade, brandschade en diefstal beter te kunnen voorkomen?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja	■		■	■					■	■	
Neen		■			■	■	■	■			■

21. Worden maatregelen getroffen om brand te detecteren?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja			■			■	■	■	■		■
Neen	■	■		■	■					■	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
	■	■	■	■										8	
							■	■	■					3	
■						■						■		4	
					■					■	■		■	10	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
■	■	■				■	■	■	■	■	■	■	■	16	
			■	■	■									9	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		19	
													■	6	

22. Beschikt de instelling in het organigram over personeelsleden die een voltijdse opleiding volgden om deskundigheid te verwerven inzake preservering/conservering van erfgoeddocumenten?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen, enkel in netwerkverband											
Neen											

23. Doet de instelling een beroep op de deskundigheid van gespecialiseerde conservatoren-restauratoren voor adviesverlening of een algemene doorlichting (naast de uitvoering van conserverende ingrepen of restauraties)?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

24. Geef aan hoe uw *dreamteam* voor preservering en conservering er uitziet:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Geen idee											
Meer (praktische) kennis											
Huidige structuur is goed, meer VTE											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														1
														4
														20

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														17

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														8
														15
														2

25. Volgen de medewerkers van de instelling bijscholingen (studiedagen, workshops ...) met betrekking tot de problematiek van behoud en beheer?
26. Is ieder personeelslid van de bibliotheek zich ervan bewust dat behoud en beheer een kerntaak is van een erfgoedbibliotheek?
27. Van welke actiepunten verwacht u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van behoud en beheer van erfgoedcollecties in bibliotheken?

1.4.2 *Bijkomende vragenlijst partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek*

1. Geef een schatting van het aantal VTE dat in 2010 aan uitvoerende taken inzake preservering en conservering van de erfgoedcollecties werd gependeed:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
> 3						1	1
2-3	1						1
1-2			1	1			2
0-1		1			1		2

2. Geef aan hoeveel euro het structurele budget voor preservering en conservering in 2010 bedroeg:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
> 50.000						1	1
30.000-50.000	1	1	1				3
10.000-30.000							0
< 10.000				1	1		2

3. Wat was het budget dat u in 2010 spendeerde aan de aankoop van zuurvrij (her)verpakkingsmateriaal voor de erfgoedcollecties (dozen, mappen, folders, papier, enz.)?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
15.000–20.000	1						1
10.000–5.000							0
5.000–10.000			1		1		2
1–5.000		1		1			2
0							0
Geen idee						1	1

4. Wat is volgens uw inschatting het aantal documenten dat in 2010 zuurvrij (her)verpakt werd?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
18.000–50.000	1					1	2
500–1.000					1		1
100–500		1	1	1			3
1–100							0
0							0

5. Geef aan hoeveel procent van onderstaande materiaaltypes u in de toekomst (nog) zuurvrij wenst te (her)verpakken:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
Manuscripten	100	70	2	20	50	40
Boeken (20ste–21ste eeuw)	30	0	?	0	0	40
Boeken (19de eeuw)	40	?	?	10	0	39
Oude drukken (15de–18de eeuw)	65	?	30	0	90	9
Prenten		40		0	0	50
Affiches		50		95		40
Kaarten, plannen		50		20	0	80
Tijdschriften	35	?	?	0		25
Kranten	?	?	100	100		20
Efemeer drukwerk	30	100	?	0		70
Documentatie of archief	95		15	10	70	99

6. Met hoeveel verschillende externe conservatoren-restauratoren werkte uw instelling sinds 2006 samen ?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
1				1			1
2							0
3					1		1
4		1					1
Meer dan 4	1		1			1	3

7. Geef voor elk van onderstaande landen procentueel aan waar de restaurerende/conserverende behandelingen sinds 2006 werden uitgevoerd:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
België	90%	10%	70%	0%	100%	100%
Nederland	10%	90%	30%	0%	0%	0%
Andere	0%	0%	0%	0%	0%	0%

BIBLIOGRAFISCHE ONTSLUITING

2

2 BIBLIOGRAFISCHE ONTSLUITING IN VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN

2.0 Bibliografische ontsluiting in een bredere context

Collectiebeherende instellingen hebben niet alleen de plicht om hun collectie optimaal te bewaren, ze hebben ook de opdracht om er toegang toe te verschaffen. Toegang verlenen houdt echter méér in dan het open zetten van de deuren van de instelling; het betekent ook dat de gebruiker in staat moet worden gesteld om kennis of informatie over de collecties op te vragen en te verzamelen. Dat is de essentie van bibliografische ontsluiting.

2.0.1 *Catalogus en bibliografie*

Het aantal boeken gepubliceerd sinds de uitvinding van de boekdrukkunst wordt geschat op 100 miljoen titels. In deze overvloed aan documentaire informatie zijn organisatie en structurering (ontsluiting) nodig om alle documenten te kunnen terugvinden. Door bibliografische beschrijvingen van deze documenten in een informatiesysteem (catalogus) op te nemen, kunnen de bijhorende documenten worden opgevraagd. De samenstelling van bibliografische beschrijvingen vormt dan ook een kerntaak voor bibliotheken.

De droom om, naast het beschrijven van het boekenbezit van individuele bibliotheken, een universeel overzicht van de totaliteit aan documentaire informatie te produceren, is steeds aanwezig geweest. Omwille van de overvloed aan informatie kon deze droom nooit helemaal gerealiseerd worden, maar hij werd nieuw leven ingeblazen door de vele nationale retrospectieve bibliografieën die vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw werden opgestart. Ze hebben als doel de volledige drukpersproductie van een land, regio of taalgebied in een bepaalde periode vast te leggen.

De meeste retrospectieve bibliografieën hanteren specifieke, gedetailleerde beschrijvingsregels. In een context van oude drukken is het inderdaad zinvol om de beschrijvingen meer te detailleren: zo kunnen de documenten nauwkeurig en ondubbelzinnig geïdentificeerd worden. De wijze waarop erfgoeddocumenten bibliografisch beschreven worden, verschilt dan ook van die waarop recentere titels in bijvoorbeeld openbare bibliotheken beschreven worden. Specifieke, gedetailleerde regelwerken voor het handgedrukte boek zijn thans beschikbaar. Documenten in erfgoedbibliotheken beperken zich bovendien niet tot het met de hand gedrukte boek; ook 19de- en 20ste-eeuwse boeken, manuscripten, archivalia, kranten, pamfletten, affiches, prenten, foto's... en andere materiaalsoorten (zogenaamde 'special collections'¹²) stellen de erfgoedbibliotheken voor enorme uitdagingen op het gebied van behoud en beheer, digitalisering en zeker ook bibliografische ontsluiting.

2.0.2 *Catalografische achterstanden*

Het is reeds langer bekend dat vele bibliotheekcollecties niet of onvolledig beschreven zijn en bijgevolg niet of moeizaam kunnen worden geraadpleegd. Een bijkomend probleem zijn de vele collecties die enkel lokaal en met behulp van een catalogus op steekkaarten ontsloten zijn, waardoor ze niet meer voldoen aan de hedendaagse verwachtingen ten aanzien van een catalogus: namelijk dat die online beschikbaar en bereikbaar is via het internet. De voortschrijdende technologie heeft nieuwe eisen gecreëerd voor collecties die vroeger – in een papieren wereld – als adequaat ontsloten werden beschouwd. In deze studie is dan ook extra aandacht besteed aan het verschil in stand van zaken tussen ‘klassieke’ ontsluiting op steekkaarten en ‘moderne’ onlinecatalografie.

Een baanbrekende studie naar deze ‘hidden collections’ werd in 1998 in de Verenigde Staten uitgevoerd door de Association of Research Libraries (ARL). Voor het eerst werd een poging gedaan om het probleem van niet of nauwelijks ontsloten collecties te kwantificeren. Gemiddeld was 15 % van de gedrukte boeken van de bibliotheken die lid zijn van de ARL, niet ontsloten. Voor niet-traditionele formaten zoals kaarten, manuscripten en archieven liep dit percentage zelfs op tot 31. Voor de meeste materiaaltypes was meer dan de helft van de collecties alleen toegankelijk met behulp van steekkaarten of andere voorbijgestreefde instrumenten.¹³

De studie van ARL bleef in de Verenigde Staten niet onopgemerkt. Er kwamen verschillende rapporten, artikelen en congressen over de catalografische achterstanden tot stand.¹⁴ Het inzicht groeide dat ‘bibliografische controle’ (versta: de beschrijving van deze materialen in bibliotheekcatalogi) minder strak en gedetailleerd moest worden aangepakt. In een witboek dat in 2003 gericht werd aan de ARL, schreef Barbara Jones: ‘Current cataloging rules and practices for cataloging or arranging and describing materials must be examined for streamlining. Though this issue needs further discussion, most believe that it is better to provide some level of access to all materials, than to provide comprehensive access to some materials and no access at all to others.’¹⁵

Concrete aanbevelingen, zoals het implementeren van beschrijvingen op collectieniveau (gebruikelijk in de archivalische wereld) en ‘minimal level processing’ beheersten het debat. Recent onderzoek van Online Computer Library Center (OCLC) wijst echter uit dat, hoewel er vooruitgang geboekt is, de achterstanden nog steeds reusachtig zijn.¹⁶ Snelle en eenvoudige oplossingen voor het probleem liggen niet voor het grijpen, al heeft het hele debat de problematiek duidelijk op de agenda van de Amerikaanse bibliotheekwereld geplaatst.

2.0.3 Context in Vlaanderen

De ontwikkeling van een beleid ten aanzien van het geschreven erfgoed is sterk afhankelijk van de mate waarin de erfgoedcollecties in bibliotheken in kaart zijn gebracht. Het durft al eens tegenvallen. Zo stootte men bij het opstellen van het Topstukkendecreet uit 2003 snel op de grenzen van de sector van 'archivalisch en documentair erfgoed'. De opmaak van een topstukkenlijst bleek immers te worden bemoeilijkt door het 'ontbreken van een overzicht van de in Vlaanderen aanwezige archieven, bibliotheekcollecties en documentaire verzamelingen'.¹⁷ Tot dezelfde conclusie kwam Culturele Biografie Vlaanderen in 2004, toen het een vooronderzoek uitvoerde naar de noodzakelijke bouwstenen voor een strategisch plan behoud en beheer van cultureel erfgoed. De prioritaire aanbeveling luidde: 'Eerst een inhaalbeweging basisregistratie'.¹⁸ Ook Mieke Lietaer, als projectmedewerkster verbonden aan 'Erfgoedbibliotheken Vlaanderen' (de voorloper van de huidige Vlaamse Erfgoedbibliotheek), kaartte de kwestie aan: 'Het eerste probleem is echter dat het Vlaanderen voorsnog ontbreekt aan een duidelijk overzicht van welke collecties waar worden bewaard en door wie. Nochtans is een dergelijke kaart een noodzakelijke voorwaarde om een beleid gestalte te kunnen geven'.¹⁹ Walterus en Simons benadrukten op hun beurt de noodzaak van een verdere online ontsluiting van de collecties.

De oprichting van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek kwam dus niets te vroeg. Het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 formuleerde als één van haar doelstellingen 'het bibliografisch ontsluiten van cultureel-erfgoedcollecties, onder meer door middel van databanken en digitalisering'. En het voegde eraan toe: 'Het opbouwen en verspreiden van expertise over metadata en standaarden met betrekking tot erfgoedcollecties van erfgoedbibliotheken maakt daar deel van uit'.²⁰

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek realiseert deze doelstellingen onder meer door de voortzetting van drie reeds bestaande databanken, die werden ingebed in de werking van de nieuwe netwerkorganisatie: de Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken, die het Vlaamse bibliotheekerfgoed beschrijft op het niveau van de (deel)collecties, de krantendatabank Abraham²¹ (een online repertorium van Belgische kranten in Vlaamse bibliotheken en erfgoedinstellingen) en de Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV²², een online bibliografie van de Vlaamse drukpersproductie uit de 17de en 18de eeuw).

De STCV is het langstlopende project. Het startte in 2000 naar het model van de Nederlandse Short-Title Catalogue, Netherlands (STCN) en vult bestaande instrumenten als de *Belgica typographica*²³ en de (lopende) *Belgische Bibliografie* aan met 17de- en 18de-eeuwse titels die gedrukt werden op het grondgebied van het huidige Vlaanderen (inclusief Brussel). De STCV bevat ook gegevens over de volledigheid van de onderzochte

exemplaren. Het project kende een geschiedenis van moeizame financiering maar toch groeide de databank gestaag aan. Aan het huidige tempo zal het echter nog enkele tientallen jaren duren eer de Vlaamse bibliografie voltooid wordt. Om de groei van de SRCV-databank te versnellen en om de expertise rond het ontsluiten van oude drukken actief te kunnen delen, gaat het project tegenwoordig een actieve samenwerking aan met instellingen die ook zelf middelen investeren in deze vorm van bibliografische ontsluiting.

De inventarisatie voor de krantendatabank Abraham werd aangevat in 2007 en afgerond aan het eind van 2010, waardoor het bezit aan Belgische kranten van 100 erfgoedinstellingen in Vlaanderen grotendeels in kaart gebracht is. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek biedt deze informatie permanent online aan en neemt initiatieven om ze up to date te houden en verder uit te bouwen in samenwerking met andere instellingen.

Daarnaast werkt de Vlaamse Erfgoedbibliotheek verder aan de uitbouw en het beheer van de Collectiewijzer Erfgoedbibliotheeken²⁴, die een overzicht geeft van de vele erfgoedbibliotheekcollecties in Vlaanderen en Brussel. Deze Collectiewijzer is een belangrijk hulpmiddel bij de ontwikkeling van een beleid voor deze jonge sector, maar vertoont nog lacunes. Zo verschilt de mate van detaillering van de gegevens sterk van instelling tot instelling, en zijn er nog grote inspanningen nodig om het volledige collectiebezit online te ontsluiten.

*

Dit gedeelte van de enquête werd afgenomen bij 24 van de 25 aangeschreven instellingen. Eén van de participerende bibliotheken gaf namelijk te kennen dat ze niet zelf verantwoordelijk was voor het gevoerde beleid inzake bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties en wenste daarom niet op dit onderdeel van de enquête te antwoorden.

2.1 Beleid

2.1.1 *Formele beleidsplanning*

Hoewel de meeste instellingen te kampen hebben met grote achterstanden inzake catalografie (zie verder), beschikt geen van de 24 bezochte instellingen over een uitgeschreven registratieplan waarin de doelstellingen, visie en planning van de collectie- en objectontsluiting worden vastgelegd. (*Vraag 1: Beschikt de instelling over een registratieplan waarin de doelstellingen, visie en de planning van de collectieontsluiting en de objectontsluiting worden vastgelegd?*) Slechts 1 instelling heeft in een beleidsplan uitgerekend hoe groot de catalografische achterstanden zijn en welke de nodige bijkomende personele middelen zijn om deze te kunnen wegwerken. De redenen die worden opgegeven voor het uitblijven van een echt registratieplan zijn van tweeërlei aard:

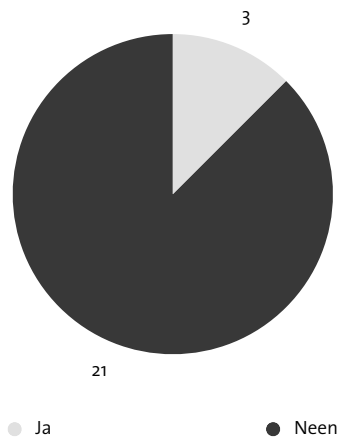
- Bibliografische ontsluiting wordt als een voor de hand liggend onderdeel van de werking van een (erfgoed)bibliotheek beschouwd en kent een lange traditie. De visie op en de doelstellingen van bibliografische ontsluiting zijn eerder taciete kennis en worden niet afzonderlijk gedocumenteerd
- Instellingen ervaren een groot tekort aan personeel (zie verder), en beschouwen dit als een rem voor de ontwikkeling van een gedetailleerde planning

2.1.2 *Personele middelen*

Slechts 3 instellingen beschikken over een afzonderlijk team voor de catalografie van de erfgoedcollecties, los van de (eventuele) algemene afdeling catalografie of metadata.

Deze 3 instellingen met een afzonderlijk team voor de catalografie beschikken permanent over 3 tot 5 VTE voor de online bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties. Van de 21 instellingen die niet over een dergelijke specifieke dienst beschikken, kunnen slechts 7 instellingen meer dan 1 VTE op permanente basis inzetten voor de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties.

Aanwezigheid van een afzonderlijk team voor de catalografie van de erfgoedcollecties



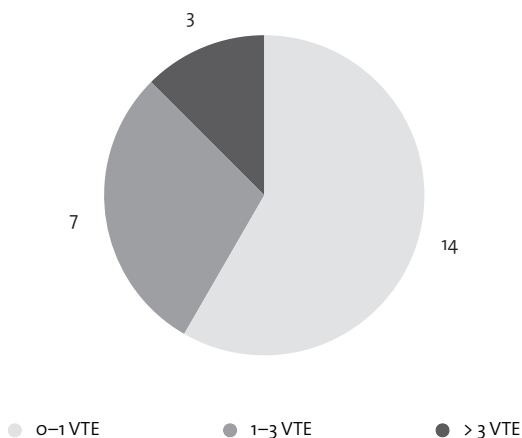
Vraag 2

Beschikt de instelling in het organigram over een afzonderlijk departement voor de ontsluiting van de erfgoedcollecties?

Het aantal fysieke personeelsleden dat de catalografie verzorgt ligt echter veel hoger dan het aantal VTE dat de instellingen aan catalografie spenderen. Met uitzondering van de instellingen die momenteel geen enkele vorm van online catalografie verzorgen (alle klooster- en abdijbibliothe-

ken, samen met 1 andere instelling) werd in 2010 in de 18 resterende instellingen 33,3 VTE aan online catalografie gespendeerd, verdeeld over ongeveer 60 personen (*Vraag 4: Geef aan hoeveel personen in 2010 betrokken waren bij de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties*). Het totaal aantal VTE dat zich met catalogisering bezighoudt bedraagt dus ongeveer de helft van het aantal uitvoerende personeelsleden. De verantwoordelijkheid voor de catalogisering van erfgoedmaterialen wordt met andere woorden gedeeld door medewerkers met uiteenlopende profielen: catalografen voor courante publicaties, leeszaalmedewerkers, administratieve krachten, wetenschappelijke medewerkers en vrijwilligers. Elk van hen spendeert hieraan slechts een deel van zijn tijd. Ook zorgt een projectmatige aanpak (tijdelijk inhuren van externe werkrachten of tijdelijk inschakelen van interne medewerkers) ervoor dat de bibliografische ontsluiting van erfgoedcollecties overwegend een taak is die met andere opdrachten wordt gecombineerd.

Aantal VTE gespendeerd aan de catalografie van de erfgoedcollecties



Vraag 3

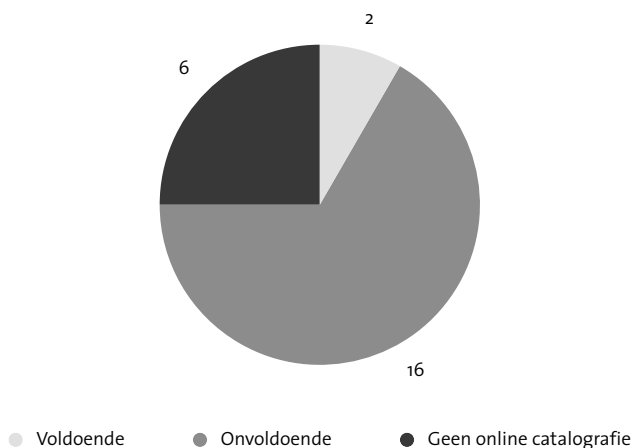
Geef aan hoeveel VTE de instelling in 2010 spendeerde aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties

De beperkte tijd die door de bevroagde erfgoedinstellingen in bibliografische ontsluiting wordt geïnvesteerd, wordt als een tekortkoming gepercipieerd. Bijna alle respondenten geven aan over onvoldoende medewerkers en VTE te beschikken om de erfgoedcollecties volgens eigen inschatting naar behoren te ontsluiten.

Opvallend is dat ook alle instellingen die in hun organigram een afzonderlijke afdeling catalografie hebben, vinden dat ze over onvoldoende personeel beschikken. Slechts 2 instellingen die in 2010 in totaal respec-

tievelijk 1 en 1,5 VTE inzetten voor de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties, beschouwden dit als voldoende. Dit betekent dat zowel instellingen met grote erfgoedcollecties als kleinere spelers menen over onvoldoende personeel te beschikken om te beantwoorden aan de eisen van een professionele werking.

Inschatting voldoende of onvoldoende personeel om catalografie te verzorgen



Vraag 5

Beoordeelt u het aantal VTE in 2010 gespendeerd aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?

Desondanks is het voor de meeste instellingen moeilijk om een droomteam voor catalografie samen te stellen. Zoals aangegeven heeft slechts 1 instelling becijferd hoeveel bijkomende personele middelen ze in de toekomst denkt nodig te hebben. De meeste andere respondenten geven enkel aan hun capaciteit drastisch te willen verhogen, met name 'verdubbelen' of 'verdrievoudigen'. Vijf respondenten merken dan ook op dat deze vraag naar een droomteam afhankelijk is van 2 beleidsmatig te bepalen parameters:

- Binnen welke termijn moet de bibliografische ontsluiting van de volledige collectie afgewerkt zijn?
- Welke mate van detaillering is hiervoor nodig?

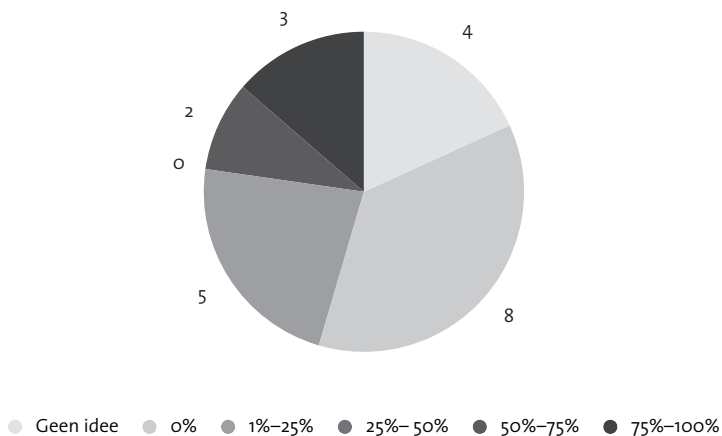
Zolang beide parameters niet worden ingevuld/opgelegd, werken deze instellingen verder volgens de huidige procedures en aan het huidige – trage – ritme.

De 3 instellingen die over een afzonderlijk team voor de catalogisering van de erfgoedcollecties beschikken zijn partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Dat catalografie van erfgoedcollecties niet alleen de verantwoordelijkheid is van personen die hier voltijds aan kunnen werken, wordt ook in deze partnerbibliotheken vastgesteld. In 2010 werkten in de 6 partnerbibliotheken 37 personen aan de bibliografische ontsluiting, maar konden slechts 21 van hen minstens 50% van de tijd aan catalografie spenderen (*Vraag PB1: Hoeveel personen stonden in 2010 op het organigram van de instelling met als belangrijkste taak [d.w.z. minstens 50% van de tijdsbesteding] catalografie?*).

2.1.3 Retrocatalogisering

In totaal geven 22 instellingen te kennen dat hun erfgoedcollecties nog niet volledig online ontsloten zijn (zie verder). Met uitzondering van 3 instellingen geven alle geïnterviewden voorrang aan de ontsluiting van documenten die nieuw in de instelling binnenkomen, via aankoop of schenking. Online retrocatalografie (het online ontsluiten van reeds langer aanwezige erfgoedmaterialen die nog helemaal niet of enkel in een kaartcatalogus beschreven zijn) wordt meestal projectmatig (en niet structureel) opgezet: op basis van een prioritering van deelcollecties of in functie van een digitaliseringsproject, dat de nood aan metadata scherpstelt. In de dagelijkse praktijk echter staat het retrospectief catalogiseren van niet of uitsluitend offline ontsloten collecties in de meeste instellingen onder druk:

Percentage van het totaal aantal VTE voor catalografie gespendeerd aan online retrocatalografie



Vraag 6

Geef aan hoeveel procent van de tijd gespendeerd aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties in 2010 besteed kon worden aan de retrocatalografie van deze collecties

- Acht van deze 22 instellingen (waaronder alle klooster- en abdijbibliotheken) namen in 2010 geen enkele actie op het vlak van online retrocatalogografie. Zeven van deze 8 instellingen hebben 0% van hun erfgoedcollecties online gecatalogiseerd (zie verder).
- Drie van de 5 instellingen die in 2010 minder dan 25% van de beschikbare tijd aan retrocatalogografie spendeerden hebben minder dan de helft (respectievelijk 30%, 40%, 45%) van hun erfgoedcollecties online gecatalogiseerd (zie verder).
- De 5 instellingen die in 2010 meer dan de helft van de beschikbare tijd aan online retrocatalogografie spendeerden, hebben nog een zeer lange weg af te leggen omdat nog steeds minder dan de helft van hun collecties online ontsloten is (zie verder).

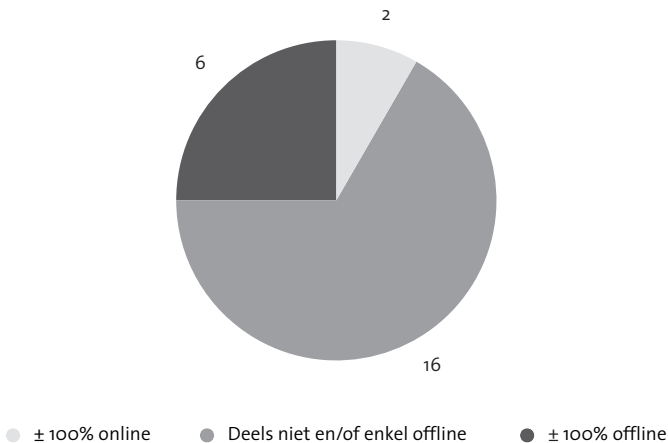
2.2 Operationalisering van het beleid

2.2.1 Achterstanden

Slechts 2 instellingen geven aan dat de volledige erfgoedcollectie online gecatalogiseerd is; niet toevallig beschikken deze 2 instellingen naar eigen zeggen over voldoende personele middelen om de bibliografische ontsluiting te verzorgen.

Dit betekent dat de grote meerderheid van de erfgoedcollecties in bibliotheken niet volledig online ontsloten is. Het gaat hierbij om collecties die alleen offline (voornamelijk op steekkaart) ontsloten zijn en om collecties die helemaal niet ontsloten zijn en dus een volledig verdoken bestaan leiden:

Stand van zaken bibliografische ontsluiting



Vraag 7

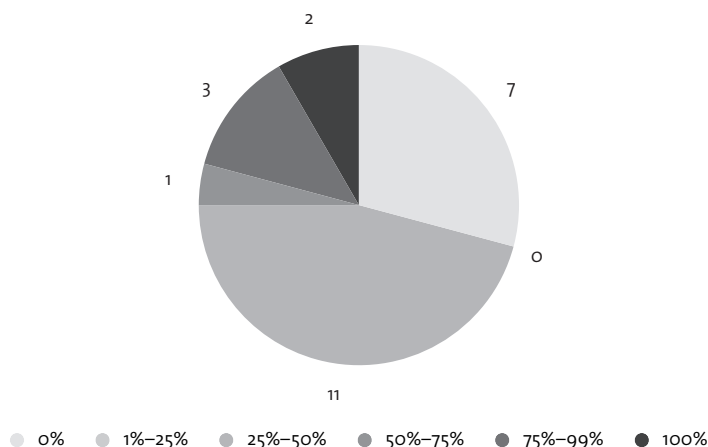
Zijn de documenten uit de erfgoedcollecties volledig ontsloten in een online raadpleegbare (m.a.w. voor iedereen vrij toegankelijke) catalogus?

Zeven instellingen zijn weliswaar nagenoeg volledig op steekkaarten ontsloten, maar slechts gedeeltelijk online. Naargelang van de beschikbare tijd maken ze werk van de conversie naar een online ontsluiting.

- Negen instellingen geven aan dat 5% of meer van de erfgoedcollecties helemaal niet ontsloten is (*Vraag 10: Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties niet (noch online, noch offline) ontsloten is*). Bovendien beschikken 8 van deze 9 instellingen naast deze niet ontsloten erfgoedcollecties ook over collecties die enkel offline ontsloten zijn. Zes van deze 9 instellingen zien de achterstanden jaarlijks niet substantieel aangroeien, maar even goed blijven de achterstanden grotendeels ongewijzigd omwille van de beperkte personele middelen en de schaarse tijd. De 3 overige instellingen verwachten dat de hoeveelheid niet-ontsloten documenten de komende jaren zal aangroeien omwille van de schenkingen die ze blijven ontvangen.
- In de 5 bezochte abdij- en kloosterbibliotheken en in één andere instelling is de volledige erfgoedcollectie offline ontsloten (via steekkaarten of een lokale digitale catalogus), maar wordt er verder niets ondernomen om deze bestanden om te zetten naar een online catalogus (*Vraag 9: Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties uitsluitend offline ontsloten is*).

De achterstanden inzake *online* catalografie van erfgoedcollecties zijn enorm. In meer dan twee derden van de instellingen (18 van de 24) is slechts de helft of minder van de volledige erfgoedcollectie in een online raadpleegbare catalogus ontsloten. Dit geldt ook voor de instellingen die momenteel actief online retrocatalogiseren: in 9 van deze 14 instellingen zijn de collecties voor slechts de helft of minder in een online catalogus ontsloten.

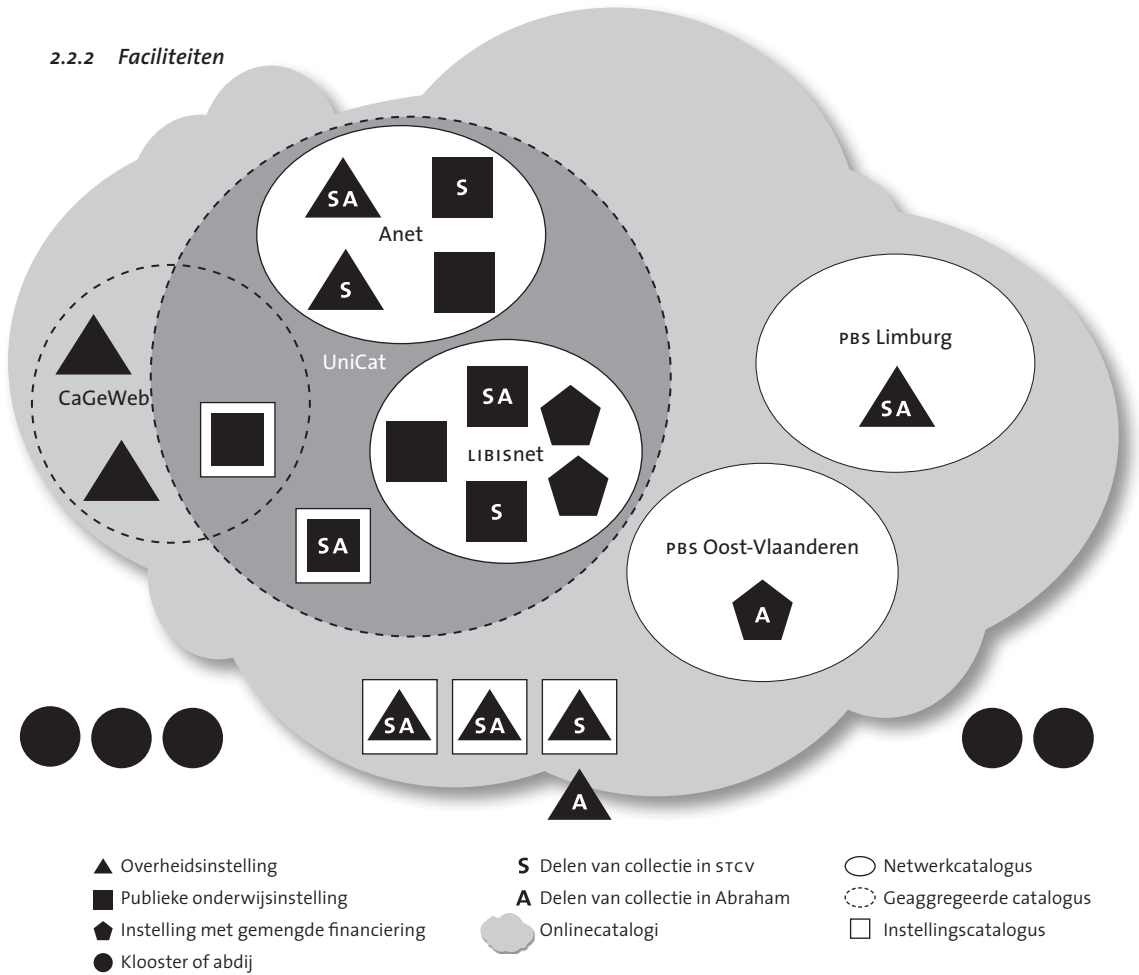
Percentage van de volledige erfgoedcollectie in een online catalogus ontsloten



Vraag 8

Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties in een online raadpleegbare (m.a.w. voor iedereen vrij toegankelijke) catalogus ontsloten is

2.2.2 Faciliteiten



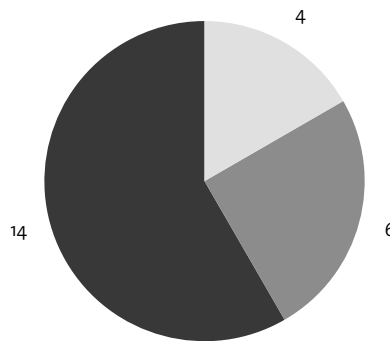
In 15 van de 24 bezochte instellingen worden (delen van) de erfgoedcollecties in een bibliografisch netwerk (waarin de bibliografische beschrijvingen in een breder verband worden aangemaakt en beheerd) en/of in een gezamenlijke catalogus (waarin lokaal aangemaakte en beheerde bibliografische beschrijvingen worden geaggregeerd) ontsloten. In 4 andere instellingen worden enkel afzonderlijke delen van de erfgoedcollecties in online bibliografieën (namelijk de Short Title Catalogus Vlaanderen en Abraham) ontsloten. Zes instellingen kunnen absoluut niet rekenen op de faciliteiten van een netwerk- of gezamenlijke catalogus; naast de 5 klooster- en abdijbibliotheken gaat het om 1 instelling, die een eigen offline Accessdatabank beheert. Meteen wordt duidelijk dat erfgoedbibliotheekcollecties in Vlaanderen op een enorm versnipperde manier en in verschillende (netwerk)catalogi aan de eindgebruiker worden aangeboden.

Niet alle instellingen ervaren deze situatie en de faciliteiten waarover ze beschikken als ideaal: in totaal wensen 10 van de bevraagde instellingen toe te treden tot een (ander/breder) bibliotheeknetwerk met gezamenlijke catalogus.

- Vier van de 6 instellingen waarvan de erfgoedcollecties niet in netwerkverband ontsloten zijn, wensen tot een overkoepelend geheel toe te treden.²⁵
- Zes erfgoedinstellingen wensen de collecties in een groter of specifiekere (wetenschappelijker of thematischer) netwerk/catalogus op te nemen. Alle 6 geven ze aan dat kostbare en cultuurhistorisch belangrijke erfgoedcollecties in een andere catalogus beter tot hun recht zouden komen en een breder publiek zouden bereiken. Maar organisatorische en financiële beperkingen maken een overstap vaak onmogelijk.

Bovendien wensen 2 andere instellingen aan te sluiten bij een groter internationaal netwerk (Worldcat, Heritage of the Printed Book Database ...).

Aantal instellingen die bij een bibliografisch netwerk wensen aan te sluiten



- Ja, momenteel geen netwerk ● Ja, groter / specifiekere ● Neen, geen directe wens

Vraag 12

Wenst u de erfgoedcollecties in een (ander) bibliografisch netwerk te ontsluiten?

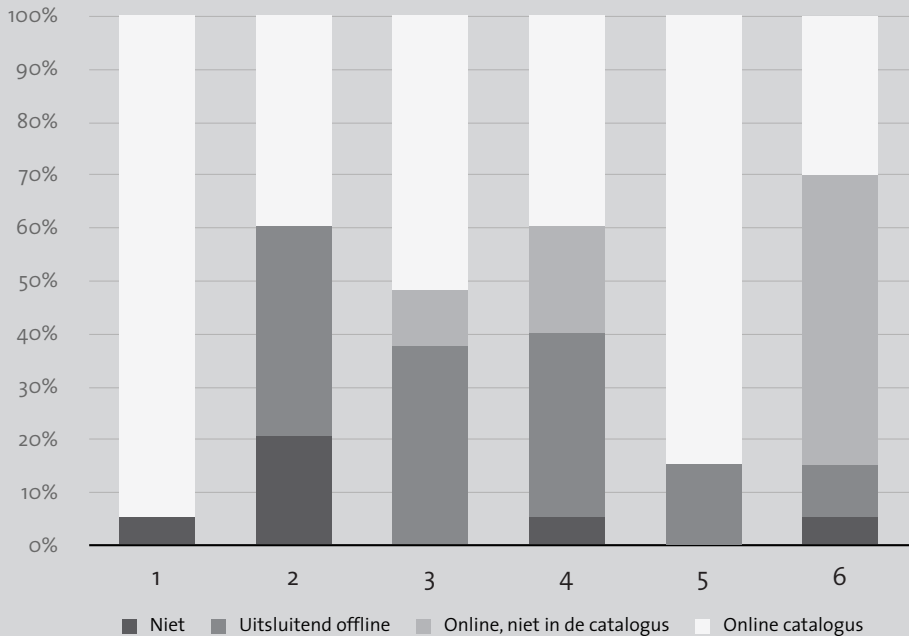
Van de 6 bevroegde partnerbibliotheek heeft geen enkele haar erfgoedcollecties volledig online ontsloten. In 3 van deze 6 instellingen is meer dan 1/3 (respectievelijk 37%, 40%, 60%) van de volledige erfgoedcollectie niet of alleen offline ontsloten. De grootste achterstanden situeren zich duidelijk op het gebied van objecten die uitsluitend offline ontsloten zijn. Deze 3 instellingen hebben 1/3 of meer van hun collecties (respectievelijk 35%, 37% en 40%) uitsluitend offline ontsloten (op steekkaart, in inventarissen...). De overige 3 partnerbibliotheek beschikken met respectievelijk 15%, 15% en 5% verhoudingsgewijs over een kleiner aandeel aan niet of enkel offline ontsloten materialen. Maar gezien de absolute omvang van de erfgoedcollecties van de partnerbibliotheek hebben ook deze 3 nog een lange weg af te leggen. Zo vormen machineleesbaar gemaakte steekkaartencatalogi bijvoorbeeld mooie tussenoplossingen, maar bieden ook deze maatregelen geen definitief antwoord op de noden van de moderne onlinecatalogografie.

De achterstanden blijven overigens niet beperkt tot enkele materiaaltypes of afzonderlijke instellingen. (Hoewel in onderstaande lijst vaak 3 instellingen vernoemd worden, zijn het niet steeds dezelfde 3 partnerbibliotheek die met achterstanden te kampen hebben.) *(Vraag PB6: Geef aan hoeveel procent van onderstaande materiaaltypes in een online [m.a.w. een voor iedereen vrij toegankelijke] raadpleegbare catalogus ontsloten is.)*

- Drie instellingen hebben de helft of minder (respectievelijk 0%, 43% en 50%) van de manuscripten- en handschriftencollectie online ontsloten.
- Drie instellingen hebben minder dan de helft (respectievelijk 15%, 20% en 30%) van de collecties oude drukken (pre-1800) online ontsloten.
- Drie instellingen hebben de helft of minder (respectievelijk 30%, 40% en 50%) van de 20ste- en 21ste-eeuwse boeken online ontsloten.
- Drie instellingen hebben minder dan de helft (respectievelijk 20%, 30% en 40%) van de 19de-eeuwse boeken online ontsloten.
- De 4 instellingen die gegevens verschaften over de mate van bibliografische ontsluiting van de prentencollecties hebben deze collecties voor 1/5 of minder (respectievelijk 0%, 0%, 10% en 20%) online ontsloten.
- Twee van de 3 instellingen die gegevens verschaften over de staat van de bibliografische ontsluiting van de affichecollecties hebben deze collecties niet online ontsloten.
- Van de 5 instellingen die aangeven te beschikken over collecties efemeer drukwerk, hebben er 3 deze collectie voor 15% of minder (respectievelijk 5%, 10% en 15%) online ontsloten.

Enkel voor de materiaaltypes kaarten/plannen, tijdschriften en kranten zijn bij de partnerbibliotheek van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek amper noemenswaardige achterstanden vast te stellen. Belangrijk is echter te nuanceren dat wat betreft kranten en tijdschriften deze inderdaad vaak op titelniveau ontsloten zijn, maar dat exacte gegevens over exemplaren vaak ontbreken, onvolledig of onjuist zijn.

Stand van zaken bibliografische ontsluiting in de partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek



Vraag PB2

Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties in een online (m.a.w. een voor iedereen vrij toegankelijke) raadpleegbare catalogus ontsloten is

Vraag PB3

Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties online, maar niet in de eigen catalogus ontsloten is

Vraag PB4

Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties uitsluitend offline ontsloten is

Vraag PB5

Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties niet ontsloten (online noch offline) is

Gevraagd naar welke bijkomende maatregelen de partnerbibliotheken treffen om de bibliografische achterstanden te verkleinen, antwoorden 5 van de 6 instellingen dat ze (tijdelijk) extra personeel inhuren of dit binnenkort zullen doen. Op basis van inhoudelijke en kwalitatieve criteria wordt vervolgens getracht de belangrijkste achterstanden projectmatig te reduceren.

2.2.3 Collectiebeschrijvingen

Collectiebeschrijvingen bevatten informatie over een (deel)collectie als geheel in plaats van over afzonderlijke items in de collectie. Deze beschrijvingen kunnen een bijkomende ingang bieden op de collectie, maar ze kunnen ook de enige manier zijn om een collectie te raadplegen (bijvoorbeeld in afwachting van de catalografie van de afzonderlijke items). In de context van erfgoedbibliotheken kunnen collectiebeschrijvingen een duidelijke meerwaarde bieden:

- Unieke of speciale collecties hebben vaak een onderlinge samenhang die de afzonderlijke objecten overstijgt, bijvoorbeeld door hun herkomst of door inhoudelijke zwaartepunten.
- Erfgoedcollecties hebben vaak nood aan een afzonderlijk beleid inzake behoud en beheer, ontsluiting, digitalisering, publiekswerking, acquisitie... Collectiebeschrijvingen helpen om deze aspecten specifiek voor de (deel-)collectie te definiëren.

Van de bezochte instellingen is er echter geen enkele die momenteel werk maakt van de creatie van formele collectiebeschrijvingen (d.w.z. collectiebeschrijvingen gebaseerd op een standaard metadatamodel voor het maken van collectiebeschrijvingen) (*Vraag 13: Creëert uw instelling formele collectiebeschrijvingen?*). Eén instelling geeft aan dat de implementatie van een module voor het creëren van collectiebeschrijvingen in de bibliotheeksoftware in een vergevorderd stadium zit, en dat ze hier binnenkort werk van zal maken. Voor het overige blijft deze aanpak beperkt tot een embryonale versie in functie van de ontsluiting en/of digitalisering van kleine en grote deelcollecties. Wel licht een grote groep instellingen op hun website verschillende (spraakmakende) deelcollecties summier toe zodat ook het ruimere publiek een beter inzicht krijgt in de totaliteit en structuur van de collecties.

Het belang van gestandaardiseerde collectiebeschrijvingen, die het voordeel bieden uitwisselbaar en doorzoekbaar te zijn, wordt door de meeste respondenten niet ontkend. Zeker wanneer de objectbeschrijvingen aan de collectiebeschrijvingen gekoppeld kunnen worden, zou dit de gebruiker extra zoekmogelijkheden opleveren. Bovendien zien de meeste respondenten in een soort van overkoepelend geheel van collectiebeschrijvingen over Vlaanderen heen de mogelijkheid om meer samen te werken en om gericht te werk te gaan. Toch wegen de redenen om *geen* formele collectiebeschrijvingen aan te maken blijkbaar zwaarder:

- In tegenstelling tot het archiefwezen heeft de ontsluiting op collectieniveau geen traditie binnen het bibliotheekwezen. Respondenten stellen meteen vragen bij de technische uitwerking en implementatie van deze collectiebeschrijvingen in het bibliotheekbeheersysteem.
- De respondenten ervaren de achterstanden in de ontsluiting van de individuele documenten en/of de aansluiting bij een bibliotheeknetwerk als veel dringender problemen.

2.3 Expertise

2.3.1 *Interne expertise*

De verschillende respondenten verantwoordelijk voor catalografie in de instellingen ondervinden zelf geen gebrek aan kennis met betrekking tot de bibliografische ontsluiting van erfgoedcollecties (*Vraag 14: Welke kennis(profielen) met betrekking tot de ontsluiting van de erfgoedcollecties komt de instelling tekort?*). De meeste instellingen kunnen immers rekenen op verschillende mogelijkheden tot ondersteuning:

- Interne opleidingen en ondersteuning binnen de catalografische netwerken.
- Het STCV-project als katalysator van kennis met betrekking tot het ontsluiten van oude drukken.
- Goede contacten met de plaatselijke openbare bibliotheek (voor vragen over het gebruik van het gezamenlijke bibliotheekbeheersysteem).

Uit de gesprekken blijkt dat instellingen die wensen aan te sluiten bij een catalografisch netwerk, dit netwerk willen gebruiken om meer kennis en praktijkervaring op te doen. In afwachting hiervan worden de erfgoedcollecties niet in de diepte ontsloten, en kiest men voor een rudimentaire basiscatalografie volgens het catalografische regelwerk en de gewoontes van de eigen instelling.

Instellingen die over een significante collectie handschriften beschikken, melden dat de kennis en/of een catalografische module voor een gedetailleerde ontsluiting ontbreken. Een gezamenlijk project en methode voor de ontsluiting van handschriften, dat naar opzet en aanpak veel gelijkenissen mag vertonen met het STCV-project, wordt door deze respondenten als zeer wenselijk beschouwd.

2.3.2 *Wensen en verwachtingen*

Gevraagd naar de actiepunten waar de Vlaamse overheid werk van moet maken (*Vraag 15: Van welke actiepunten verwacht u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van bibliografische ontsluiting van erfgoedcollecties in bibliotheken?*), gaat de aandacht duidelijk naar het wegwerken van de grote achterstanden. Een deel van de instellingen (vooral zij die tot een catalografisch netwerk behoren) wenst dit probleem aan te pakken door in de mogelijkheid gesteld te worden projectsubsidies aan te vragen voor de bibliografische ontsluiting. Momenteel is dit niet mogelijk omdat bibliografische ontsluiting als inherente verantwoordelijkheid van de instellingen wordt beschouwd. Andere instellingen (vooral diegene die aansluiting zoeken bij een netwerk) wensen evenzeer met behulp van projectmatige

injecties de achterstanden te verkleinen, maar kijken tegelijk met lede ogen naar de grote versnippering inzake bibliografische netwerken, bibliotheekbeheersystemen, databanken (STCV, Abraham, Unicat...) in Vlaanderen. Voor deze instellingen zijn meer samenwerking, coördinatie en centralisatie gewenst.

Het huidige gediversifieerde aanbod aan samenwerkingsverbanden (verschillende catalografische netwerken, verschillende databanken) die zonder enige vorm van onderlinge coördinatie naast elkaar lijken te bestaan, frustreert vele gesprekspartners. Iedereen geeft evenwel aan dat deze coördinatie een taak van de Koninklijke Bibliotheek is, die deze rol niet opneemt. Hierdoor ontstaan verschillende losse initiatieven, die niet altijd de nazorg krijgen die ze verdienen. Een centrale databank voor (erfgoed)bibliotheekcollecties in Vlaanderen of België wordt dan ook vaak als een (onmogelijke) droom naar voor geschoven.

2.4 Bijlagen

2.4.1 Algemene vragenlijst

1. Beschikt de instelling over een registratieplan waarin de doelstellingen, visie en de planning van de collectieontsluiting en de objectontsluiting worden vastgelegd?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

2. Beschikt de instelling in het organigram over een afzonderlijk departement voor de ontsluiting van de erfgoedcollecties?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

3. Geef aan hoeveel vTE de instelling in 2010 aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties spendeerde:

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
> 3											
1-3											
0-1											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														0
														24

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														21

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														7
														14

4. Geef aan hoeveel personen in 2010 betrokken waren bij de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
> 3							■	■			
1-3						■			■		■
0-1										■	
Geen online catalografie	■	■	■	■	■						

5. Beoordeelt u het aantal VTE in 2010 gespendeerd aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Voldoende											
Onvoldoende						■	■	■	■	■	■
Geen online catalografie	■	■	■	■	■						

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering					Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														6	
														9	
														3	
														6	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering					Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														2	
														16	
														6	

6. Geef aan hoeveel procent van de tijd gespendeerd aan de bibliografische ontsluiting van de erfgoedcollecties in 2010 besteed kon worden aan de retrocatalografie van deze collecties:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
75%–100%											
50%–75%											
25%–50%											
1%–25%											
0%											
Geen idee											

7. Zijn de documenten uit de erfgoedcollecties volledig ontsloten in een online raadpleegbare (m.a.w. voor iedereen vrij toegankelijke) catalogus?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
± 100% online											
Deels niet en/of enkel offline											
± 100% offline											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														2
														0
														5
														8
														4

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														2
														16
														6

8. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties in een online (m.a.w. een voor iedereen vrij toegankelijke) raadpleegbare catalogus ontsloten is:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100%											
75%–99%											
50%–75%											
25%–50%											
1%–25%											
0%											

9. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties uitsluitend offline ontsloten is:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100%											
75%–99%											
50%–75%											
25%–50%											
1%–25%											
0%											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
			■		■									2
	■									■				3
						■								1
■		■		■				■	■		■		■	11
														0
							■							7

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
							■							6
														0
		■							■		■		■	5
				■		■		■						7
■														2
	■		■		■					■				4

10. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties niet (noch online, noch offline) ontsloten is:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100%											
75%–99%											
50%–75%											
25%–50%						■	■		■	■	
1%–25%								■			
0%	■	■	■	■	■						■

11. Worden de erfgoedcollecties in een bibliografisch netwerk of in een gezamenlijke catalogus ontsloten?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Unicat						■	■	■	■	■	■
Anet						■					■
LIBISnet								■	■	■	
CaGeWeb							■				
PBS Limburg											
PBS Oost-Vlaanderen											
Delen in stcv								■	■		■
Delen in Abraham								■			
Neen	■	■	■	■	■						

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														0	
														0	
														0	
														4	
														5	
														15	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														11	
														4	
														5	
														3	
														1	
														1	
														9	
														5	
														6	

12. Wenst u de erfgoedcollecties in een (ander) bibliografisch netwerk te ontsluiten?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja, momenteel geen netwerk											
Ja, groter/specifieker											
Neen, geen directe wens											

13. Creëert uw instelling formele collectiebeschrijvingen?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

14. Welke kennis(profielen) met betrekking tot de ontsluiting van de erfgoedcollecties komt de instelling tekort?

15. Van welke actiepunten verwacht u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van bibliografische ontsluiting van erfgoedcollecties in bibliotheken?

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														6
														14

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														0
														24

2.4.2 Bijkomende vragenlijst partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek

1. Hoeveel personen stonden in 2010 op het organigram van de instelling met als belangrijkste taak (d.w.z. minstens 50% van de tijdsbesteding) catalografie?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
0					1		1
1				1			1
2							0
3		1	1				2
4							0
5							0
6	1						1
7							0
8						1	1

2. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties in een online (m.a.w. een voor iedereen vrij toegankelijke) raadpleegbare catalogus ontsloten is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	95	40	52	40	85	30

3. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties online, maar niet in de eigen catalogus ontsloten is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	0	0	11	20	0	55

4. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties uitsluitend offline ontsloten is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	0	40	37	35	15	10

5. Geef aan hoeveel procent van de erfgoedcollecties niet ontsloten (online noch offline) is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	5	20	0	5	0	5

6. Geef aan hoeveel procent van onderstaande materiaaltypes in een online (m.a.w. een voor iedereen vrij toegankelijke) raadpleegbare catalogus ontsloten is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
Manuscripten	90	50	43	0	100	?
Boeken (20ste–21ste eeuw)	99	90	50	40	?	30
Boeken (19de eeuw)	99	100	20	40	100	30
Oude drukken (15de–18de eeuw)	95	15	30	20	100	70
Prenten		10		0	0	20
Affiches		0		0		70
Kaarten, plannen		60		60	100	50
Tijdschriften	99	80	37	40		95
Kranten	99	100	100	0		95
Efemeer drukwerk	99	10	?	5		15
Documentatie of archief	0		95	100	0	10

DIGITALISERING

3

3 DIGITALISERING IN VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN

3.0 Digitalisering in een bredere context

3.0.1 *Waarom digitaliseren?*

Bibliografische beschrijvingen kunnen sinds geruime tijd online aangeemaakt en beheerd worden. Technologische ontwikkelingen maken het niet alleen mogelijk om een representatie van een object te maken (het bibliografische record), maar van het object ook een digitaal duplicaat aan te maken. Voor erfgoedinstellingen zoals erfgoedbibliotheken biedt dit laatste vele mogelijkheden. Enerzijds wordt de toegang tot informatie en kennis verhoogd door documenten online ter beschikking te stellen, anderzijds helpt digitalisering de talrijke kwetsbare en veelgebruikte documenten te beschermen tegen (verder) verval. Digitalisering biedt ook een interessante oplossing voor het behoud van documenten die lijden onder autonoom verval, voornamelijk de 19de- en vroeg-20ste-eeuwse kranten, boeken en andere publicaties, die ten prooi vallen aan verzuring. De eerste (kleinschalige) digitaliseringsprojecten die in het midden van de jaren 1990 werden opgezet, combineerden overwegingen van preservatie, ontsluiting en publiekswerking. Veel gebruikte en fragiele objecten werden zorgvuldig geselecteerd, gedigitaliseerd en vervolgens op het net ontsloten en gecontextualiseerd. Deze zogenaamde 'boutique collections' dienden verschillende doelstellingen. De hoogwaardige digitale versie vormde uiteraard geen substituut van het origineel, maar diende wel als back-up in geval van schade of verlies, en de afgeleide consultatiekopieën op het internet verhoogden de toegang tot de documenten. Bovendien maakten deze digitale reproducties nieuwe vormen van publiekswerking mogelijk.

3.0.2 *Massadigitalisering*

De mogelijkheid tot het digitaliseren van bibliotheekcollecties en dus het 'machineleesbaar' maken van kennis wekte de 19de-eeuwse droom om alle beschikbare kennis in één applicatie te centraliseren opnieuw tot leven. Initiatieven zoals het Google Book Search programma, Microsoft Live Search Books, Open Content Alliance en het Million Book Project leggen uiteraard eigen (al dan niet commerciële) klemtonen, maar zijn er allemaal op gericht toegang te verschaffen tot enorme hoeveelheden kennis en informatie. Deze massadigitaliseringsprojecten worden gekenmerkt door het eerder afwezig zijn van selectiecriteria voor digitalisering: het doel is niet om afzonderlijke objecten digitaal beschikbaar te maken, maar om 'alles' te digitaliseren. Het gaat hier voornamelijk om de digitalisering van boeken, of beter gezegd tekst: het bredere scala

aan materiaaltypes die de bijzondere collecties rijk zijn, wordt in deze projecten meestal buiten beschouwing gelaten. De impact van deze initiatieven (waarvan Google wellicht de gekendste exponent is) op de informatiemaatschappij is zeer groot: *'In the age of Google, nondigital content does not exist, and digital content with no impact is unlikely to survive'*.²⁶ Het belang van digitalisering en de druk om te digitaliseren neemt voor bibliotheken en andere erfgoedinstellingen dan ook toe: een recente enquête van OCLC in academische en onderzoeksbibliotheken in de Verenigde Staten en Canada gaf aan dat slechts 3 % van de bevroegde instellingen nog geen digitaliseringsactiviteiten ontplooid had.²⁷

De enorme hoeveelheden boeken en pagina's, de hoge verwerkingsnelheid en de minimale menselijke interventie die kenmerkend zijn voor massadigitaliseringsprojecten, beïnvloeden het denken en handelen over digitalisering ingrijpend. Ook de digitalisering van (erfgoed)collecties wordt immers steeds meer aangewend om de toegang tot de inhoud van volledige collecties te verhogen; digitalisering van afzonderlijke (top)stukken ter preservering is naar de achtergrond verschoven: *'We are at the end of the era of boutique digital scanning projects for which the principal goal is experimentation with new technologies and extraordinary attention to the unique properties of each artifact'*.²⁸ Snelheid en hoeveelheid winnen met andere woorden steeds meer aan belang bij het opstarten van digitaliseringsprojecten. Ook in een context van bijzondere collecties wordt een hoogwaardige digitalisering aan de hoogst mogelijke kwaliteit (om als back-up te kunnen fungeren) steeds vaker als een last dan een lust gezien.

3.0.3 Digitalisering gestuurd door de Europese Gemeenschap

De problematiek van digitalisering en digitale duurzaamheid wekte ook de aandacht van de Europese Gemeenschap, die dit onderwerp in 2001 officieel op de agenda plaatste en de aanbevelingen voor de Europese Commissie en Europese lidstaten vastlegde in de Lund-principes en het Lund-actieplan,²⁹ waarin een Europese visie op digitalisering en digitale bewaring werd uitgewerkt. Dit plan werd in 2005 opgevolgd door het Dynamisch Actieplan, dat een verdere samenwerking tussen het nationale en Europese niveau wenste, en de online toegang en langtermijnbewaring van digitale bronnen promootte. Eveneens in 2005 lanceerde de Commissie het *i2010* initiatief, waarin het onderdeel *i2010 Digital Libraries* een zeer prominente plaats innam. Het ontplooidde een strategie voor de digitalisering, online toegankelijkheid en digitale preservering van het collectieve geheugen van Europa onder de vorm van een Europese virtuele bibliotheek. Deze *European Digital Library* werd in 2008 gelanceerd als *Europeana*³⁰, en is een zoekplatform dat digitale content uit archieven, bibliotheken, musea... uit Europa bij elkaar

brengt. *Europeana* kan gezien worden als een antwoord van Europa op het (Angelsaksische) Google Books-programma, opdat ook de andere Europese talen en culturen op de voorgrond kunnen treden.³¹ De ambitie van *Europeana* is verre van beperkt: het wil het volledige Europese culturele en wetenschappelijke erfgoed toegankelijk maken voor iedereen, en preservareren voor toekomstige generaties.³²

De ontwikkeling van een Europees beleid rond digitalisering en de uitbouw van een grote Europese virtuele bibliotheek vereist de opmaak van een stand van zaken. Reeds in 2006 moedigde de Europese Commissie de lidstaten aan om werk te maken van overzichten van lopende en geplande digitaliseringsactiviteiten en om kwantitatieve doelstellingen voorop te stellen om de digitaliseringsobjectieven te bereiken. Ook andere aanbevelingen, die een oplossing moeten bieden voor organisatorische, technische en financiële vraagstukken, werden overgemaakt.³³ Tussentijdse rapporten uit 2008 en 2010 geven aan dat de lidstaten vooruitgang boeken inzake digitalisering, maar dat deze vooruitgang traag verloopt en dat niet alle aanbevelingen opgepikt worden.³⁴ Ook het Numeric-onderzoek (2007–2009)³⁵, dat op initiatief van de Europese Commissie als doel had een methode te ontwikkelen om de voortgang en de kost van digitalisering in Europa te meten, wijst erop dat de voortgang van digitalisering traag verloopt. Zeker wat archivalische bestanden en tekstmaterialen betreft bestaan er zeer grote achterstanden. Het Numeric-onderzoek leverde geen definitieve meetmethode op, maar een raamwerk dat verder verfijnd kan worden door Europa zelf, of de lidstaten individueel. Momenteel loopt een vervolgtraject onder de naam *Enumerate*.³⁶

3.0.4 *Context in Vlaanderen*³⁷

In het gefederaliseerde België behoren het cultureel erfgoedbeleid, en bijgevolg ook het digitale cultureel erfgoedbeleid, tot de verantwoordelijkheid van de gemeenschappen. Daarnaast bestaan er nog verschillende federale wetenschappelijke en culturele instellingen. Er zijn echter geen samenwerkingsverbanden afgesloten tussen deze gemeenschappen onderling noch met de federale instellingen. Dit betekent dat er in het kader van internationale projecten en activiteiten (bijvoorbeeld bij de opvolging van de aanbevelingen van de Europese Commissie) steeds ad-hocoplossingen gezocht moeten worden voor eventuele Belgische deelname.³⁸ Bovendien is het in België, in tegenstelling tot veel andere Europese landen, tot op heden niet gekomen tot een nationaal digitaliseringsprogramma dat bewaarinstellingen op alle niveaus concrete ondersteuning biedt bij de conversie van hun collecties.

De Vlaamse Gemeenschap probeert deze lacune op te vullen. In het regeerakkoord van 2009 stelde de Vlaamse Regering zelf dat Vlaanderen

een achterstand heeft in te halen op het gebied van het (digitaal) ontsluiten van het cultureel erfgoed:

‘We willen een inhaalbeweging voor het behoud, het bewaren en het ontsluiten van het cultureel erfgoed, waaronder ook het rijke muzikale erfgoed. We zoeken oplossingen voor het probleem van digitale bewaring, archivering en ontsluiting. In nauw overleg met de mediasector, de archief- en erfgoedorganisaties en op basis van de verworven kennis binnen het IBBT richten we een Vlaams Instituut voor de archivering en ontsluiting van het audiovisueel erfgoed in Vlaanderen op (de Waalse Krook, Gent).’¹³

Maar een regelmatig gehoorde verzuchting over de overheidsinspanningen is dat de initiatieven te versnipperd zijn en dat de beperkte middelen gaan naar onderzoeksprojecten die voor de bewaarinstellingen (en de burger) weinig direct resultaat opleveren. Er is behoefte aan synthese, aan een uitgesproken visie, aan middelen om digitalisering systematisch te kunnen aanpakken, aan instrumenten die helpen prioriteiten te stellen, aan aansturing en onderlinge coördinatie, en aan manieren om snel praktische competenties te verwerven.

De recente omvorming van PACKED vzw van een kennisplatform voor de archivering en conservering van audiovisuele kunsten naar een expertisecentrum voor digitaal cultureel erfgoed, is in dit opzicht een hoopvolle stap. Sinds februari 2010 ontwikkelt PACKED de Cultureel ErfgoedStandaarden Toolbox (CEST), die tot doel heeft erfgoedinstellingen in Vlaanderen wegwijs te maken in het gebruik van standaarden bij het creëren, beheren en toegankelijk maken van digitale collecties. Andere initiatieven komen moeilijker van de grond. Zo is het de laatste tijd maar stilletjes rond de oprichting van het Vlaams Instituut voor de Archivering en ontsluiting van het Audiovisueel erfgoed (VIAA), dat in eerste instantie een oplossing moet brengen voor het probleem van de digitalisering en duurzame terbeschikkingstelling van beeld en geluid en in een tweede fase ook voor andere soorten van digitale informatie en digitaal cultureel-erfgoed. Het VIAA zou de kennis die werd opgedaan in een aantal grotere onderzoeksprojecten van de afgelopen jaren (BOM-Vlaanderen, Vlaanderen in Beeld, Archipel) moeten valoriseren. Aan een haalbaarheidsstudie uit 2010 naar een landelijke metadata-aggregator, die het voor erfgoedinstellingen gemakkelijker zou maken om digitale content naar bijvoorbeeld Europeana te brengen, is nog geen concreet gevolg gegeven.³⁹ In de ontwikkeling van het Vlaams e-boekplatform (VEP), een commercieel distributieplatform dat Vlaamse boeken toegankelijk moet maken via nieuwe digitale media en dat mogelijkheden biedt voor de duurzame bewaring van de hedendaagse boekproductie, lijkt na een enthousiaste start ook nog weinig schot te zitten.

Digitaliseren is in alle opzichten een complexe zaak en maar al te vaak wordt vergeten dat het scannen van documenten maar één stap is in een arbeidsintensief en duur proces van selectie, toekenning van metadata, materiaalvoorbereiding, digital imaging, beeldverwerking, digital asset management, online terbeschikkingstelling en duurzame archivering. De cijfers liegen er dan ook niet om. Bij de Vlaamse bibliotheken zou slechts één procent van de te digitaliseren collecties daadwerkelijk zijn gedigitaliseerd.⁴⁰ En dat terwijl sommige bedreigde collecties dringend nood hebben aan digitale conversie om conserveringsredenen: de tijdbom van de verzuring bedreigt belangrijke delen van de negentiende- en twintigste-eeuwse collecties – een krant uit 1875 valt vandaag al in onze handen uiteen. De oorzaak hiervan is zeker geen lethargische houding of een gebrek aan besef van het belang van digitalisering. Want Vlaamse erfgoedbibliotheken spannen zich wel degelijk in. Er worden professionele scanners aangekocht en digitale labo's ingericht. De zes partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek engageren zich ten volle voor *Flandrica.be*, de virtuele Vlaamse erfgoedbibliotheek die eind 2012 het licht zal zien. Men vindt bijkomende middelen voor kleinschalige projecten en gaat publiek-private samenwerkingen aan. Er wordt gezocht naar oplossingen voor duurzame bewaring van digitale objecten. Men vindt aansluiting bij projecten als Europeana. Maar dit alles gebeurt zonder een overkoepelend Vlaams programma dat helpt om richting te geven aan de initiatieven. Ook de Vlaamse Erfgoedbibliotheek doet haar best om verbetering te brengen in deze situatie. Ze probeert actief bij te dragen aan de onderlinge afstemming van initiatieven, projecten en overlegstructuren rond digitalisering, zoals het recent opgerichte Platform Digitale Duurzaamheid waarin meer dan vijftig organisaties uit de informatie- en cultureel-erfgoedsector structurele oplossingen proberen te vinden om ons digitaal geheugen te vrijwaren. Ze spant zich in om de resultaten uit de diverse Vlaamse onderzoeken en de ervaringen uit kleinschalige digitaliseringsinitiatieven te laten doorstromen naar de sector. Ze bundelt de bestaande expertise in haar netwerk, onder andere via het gezamenlijke digitaliseringsproject *Flandrica.be*, en probeert kennismakelaar te zijn voor de rest van de erfgoedbibliotheken. Ze voert ondersteunende ontsluitingsprojecten uit. Op al die manieren probeert de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de bouwstenen bijeen te brengen die nodig zijn voor de uitvoering van grotere digitaliseringsprojecten in netwerkverband.

*

Dit gedeelte van de enquête werd afgenomen bij 23 instellingen. Twee van de 25 bij de bevraging betrokken bibliotheken gaven immers te kennen dat ze enkel in samenwerking met twee andere (eveneens bevroegde) instellingen erfgoeddocumenten digitaliseren. De integratie van deze twee instellingen in dit deel van het onderzoek, zou tot een vertekening hebben geleid.

3.1 **Beleid**

3.1.1 *Formele beleidsplanning*

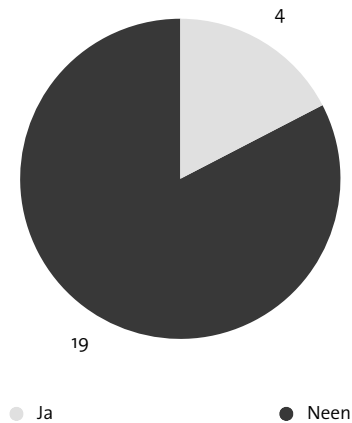
Om het digitaliseringsproces te stroomlijnen stellen de meeste instellingen met een actief digitaliseringsprogramma (zie verder) twee soorten werkdocumenten op: een prioriteitenlijst van te digitaliseren objecten, en documenten waarin de interne workflow en eventueel bijhorende kwaliteitseisen worden vastgelegd (*Vraag 1: Geef aan of de instelling over beleidsdocumenten beschikt waarin nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de digitalisering van de erfgoedcollecties*). Beide beleidsdocumenten worden omschreven als een 'work in progress' en worden sterk beïnvloed door veranderingen inzake infrastructuur, expertise, eventuele digitale samenwerkingsprojecten ... Geen van deze instellingen heeft een ruimer informatie- en digitaliseringsplan, waarin het volledige ICT-beleid en alle onderdelen van een digitaliseringsproject per collectieonderdeel worden besproken. Digitalisering wordt met andere woorden veelal ad hoc aangepakt, zonder (gedocumenteerde) langetermijnvisie. Ook de problematiek van born-digital erfgoeddocumenten wordt in geen van de werkdocumenten van de bevraagde instellingen behandeld.

3.1.2 *Personele middelen*

Slechts 2 instellingen beschikken binnen de eigen bibliotheekformatie over een team voor de digitalisering van de erfgoedcollecties; 2 andere bibliotheken doen hiervoor een beroep op een team dat de digitaliseringsactiviteiten van de volledige instelling verzorgt en dus niet uitsluitend voor de erfgoedbibliotheek werkt.

In totaal hebben slechts 2 instellingen (niet toevallig instellingen die een digitaliseringsteam ter beschikking hebben) extra (gespecialiseerde) medewerkers aangeworven in functie van de digitaliseringsactiviteiten (*Vraag 3: Werden in functie van dit departement of in functie van de digitalisering van de erfgoedcollecties extra medewerkers aangenomen?*). Voor alle andere bibliotheken betekent dit dat de digitalisering van de erfgoedcollecties een taak is die bovenop het bestaande takenpakket van de medewerkers komt en die verdeeld wordt onder verschillende medewerkers. Enkel de instellingen met een digitaliseringsteam dat specifiek voor de erfgoedbibliotheek actief is, kunnen exact aangeven hoeveel VTE wordt gespendeerd aan digitalisering (4,9 VTE in totaal voor beide instellingen) (*Vraag 4: Geef aan hoeveel VTE de instelling in 2010 aan de digitalisering van de erfgoedcollecties spendeerde*). In de overige instellingen wordt dit niet precies geregistreerd en kan alleen een ruwe inschatting worden gemaakt. Hiervoor worden volgende redenen opgegeven:

Aanwezigheid van een afzonderlijk team voor de digitalisering van de erfgoedcollecties



Vraag 2

Beschikt de instelling in het organigram over een afzonderlijk departement voor de digitalisering van de erfgoedcollecties?

- De inspanningen op het vlak van digitalisering zijn te beperkt.
- De inspanningen op het vlak van digitalisering bevinden zich in het beginstadium.
- Digitaliseringsactiviteiten worden (in beperkte mate) uitbesteed.

De inschatting of het aantal beschikbare VTE al dan niet voldoende is om een adequate werking inzake digitalisering te voorzien blijkt eveneens moeilijk te maken (*Vraag 5: Beoordeelt u het aantal VTE in 2010 gespendeerd aan de digitalisering van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?*). Sommige instellingen leggen de eigen ambities omwille van een gebrek aan expertise en faciliteiten zeer laag en geven aan over voldoende personele middelen te beschikken om deze beperkte ambities te realiseren. Andere instellingen leggen de lat hoger, maar kunnen dit niet steeds waarmaken omwille van (onder andere) een gebrek aan personeel. De antwoorden op deze vraag kunnen bijgevolg moeilijk met elkaar vergeleken worden, omdat een visie en gemeenschappelijk kader (wat houdt een 'adequate werking' inzake digitalisering immers in?) ontbreken.

Twee van de 6 partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek voorzien in het organigram van de erfgoedbibliotheek een digitaliseringafdeling. Eén partnerbibliotheek beschikt binnen de ruimere instelling over een dergelijke afdeling. Deze 3 bibliotheken beschikken als enige van de partnerbibliotheken over een medewerker die minstens halftijds met digitalisering bezig is (slechts 1 bibliotheek van deze 3 heeft twee zulke medewerkers). Het beperkt aantal medewerkers dat een belangrijk deel van zijn tijd aan digitalisering spendeert (minstens halftijds) staat in contrast met het totaal aantal personen dat in de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek aan de digitalisering van de erfgoedcollecties werkt. In 2010 waren in deze 6 bibliotheken in totaal 22 personen betrokken bij digitaliseringsactiviteiten, voor naar schatting 8,4 VTE (*Vraag PB1: Hoeveel medewerkers stonden in 2010 op het organigram van de instelling met als belangrijkste taak [d.w.z. minstens 50% van de tijdsbesteding] digitalisering?*).

3.1.3 Budgettaire middelen

Vijf instellingen hebben een apart budget voor digitalisering voorzien (*Vraag 6: Zijn de werkmiddelen voor digitalisering structureel ingebed in de jaarlijkse begroting?*). Dit budget varieert tussen 3000 en 18.000 euro. Drie instellingen gebruiken het volledig om digitaliseringsactiviteiten (de scanning zelf) uit te besteden. Slechts 2 instellingen gebruiken het ook om investeringen en onderhoud van de infrastructuur (platform voor terbeschikkingstelling, hardware, software ...) mogelijk te maken. De meeste instellingen met een actief digitaliseringsprogramma digitaliseren vrijwel alle documenten in huis, en investeren (naast de eerder eenmalige infrastructuurkosten zoals de aankoop van een scantoestel) dan ook enkel 'tijd' in digitalisering (tijd die beperkt is en niet exact in kaart kan worden gebracht). Eventuele kosten met betrekking tot de bewaring (veelal (lokale) documentenservers – zie verder) en de terbeschikkingstelling van de digitale bestanden worden geïntegreerd in de totale kost van het gebruikte bibliotheekbeheersysteem of de ICT-infrastructuur en worden niet afzonderlijk in kaart gebracht.

De partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek financieren digitaliseringsprojecten nagenoeg volledig met de eigen werkmiddelen. Slechts 1 partnerbibliotheek heeft in 2010 digitaliseringsactiviteiten met projectsubsidies van de overheid gefinancierd; in 1 andere instelling werden de activiteiten deels gefinancierd door een externe commerciële partner in het kader van een massadigitaliseringsproject. De 4 overige instellingen financierden de digitaliseringsprojecten in 2010 volledig zelf (*Vraag PB2: Wat was in 2010 het procentueel aandeel van volgende financieringsbronnen voor digitalisering van de erfgoedcollecties?*).

3.2 Operationalisering van het beleid

3.2.1 *Born-digital erfgoed*

Hoewel deze bevraging zich toespitste op digitalisering als het proces van omzetting van analoog naar digitaal, werd eveneens gepolst in welke mate de erfgoedbibliotheken erfgoedmateriaal verzamelen en beheren dat van oorsprong digitaal is (*Vraag 7: Verzamelt en beheert de instelling momenteel born-digital erfgoed?*). Voor de overgrote meerderheid van de instellingen is dit nog niet aan de orde:

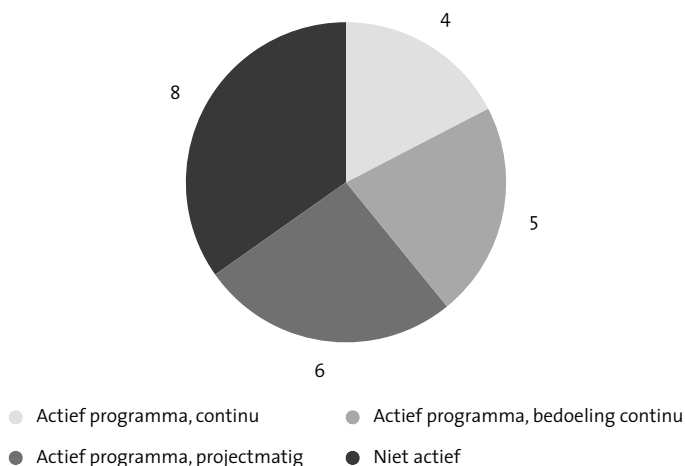
- Vier instellingen verzamelen born-digital erfgoed. Het gaat hier om digitale nieuwsbrieven en andere tekstdocumenten. Deze instellingen geven aan dit materiaal in slechts zeer beperkte mate te verzamelen, en aan dit proces geen prioriteit te geven.
- Slechts 1 instelling zegt plannen te hebben om dit materiaal in de toekomst te verzamelen, maar ‘geen tijd, geen geld, geen middelen’ te hebben om hier meteen werk van te kunnen maken.

3.2.2 *Digitaliseringsprogramma*

Van de 23 bevroegde instellingen beschikken er momenteel 17 over gedigitaliseerde bestanden uit hun erfgoedcollectie (*Vraag 8: Beschikt de instelling momenteel over gedigitaliseerde documenten uit de erfgoedcollecties?*). Vijftien van deze 17 instellingen beschikten op het ogenblik van de bevraging over een actief digitaliseringsprogramma (*Vraag 9: Beschikt de instelling momenteel over een actief digitaliseringsprogramma voor de erfgoedcollecties?*). Digitalisering is voor deze 15 instellingen echter niet altijd structureel ingebed in de werking van de instelling (*Vraag 10: Kan de instelling een continue/structurele werking voor de digitalisering van de erfgoedcollecties garanderen en/of wordt uitsluitend op projectmatige basis gedigitaliseerd?*):

- Zes instellingen gaan zuiver projectmatig te werk.
- Vier instellingen verzorgen een continue werking (wat wil zeggen dat verschillende projecten op hetzelfde moment lopen en/of dat de projecten elkaar steeds opvolgen).
- Vijf instellingen wensen een continue werking te garanderen, maar kunnen dit nog niet op het moment van de bevraging (en gaan dus zuiver projectmatig te werk).

Stand van zaken digitaliseringsprogramma's



Vraag 10

Kan de instelling een continue/structurele werking voor de digitalisering van de erfgoedcollecties garanderen en/of wordt uitsluitend op projectmatige basis gedigitaliseerd?

Binnen de groep van instellingen zonder digitaliseringsprogramma vallen 4 van de 5 klooster- en abdijbibliotheken. In 1 kloosterbibliotheek zijn de beperkte digitaliseringsactiviteiten te danken aan het werk van een trouwe en gemotiveerde vrijwilliger. Alle andere gesprekspartners in deze instellingen geven echter aan totaal niet vertrouwd te zijn met het concept digitalisering. Van de overige 4 instellingen zonder actief digitaliseringsprogramma is er slechts 1 die nog geen digitaliseringsproject ondernomen heeft en geen plannen in die richting heeft; 2 andere hebben reeds een project afgerond en 1 van hen heeft plannen om in de toekomst een project op te starten.

Digitalisering is duidelijk een activiteit die door de bevraagde bibliotheken in huis of in een samenwerkingsverband met een andere bibliotheek wordt uitgevoerd. Aangezien hier zoals gezegd zelden of nooit bijkomende personele en financiële middelen voor (kunnen) worden aangewend, werd het grootste deel van de reeds digitale erfgoedcollecties door de bibliotheken zelf (en niet door een externe commerciële partner) gedigitaliseerd (*Vraag 11: Geef aan welk procentueel aandeel van de digitaliseringsactiviteiten in huis, of in samenwerking met een andere [niet-commerciële] instelling werd uitgevoerd*):

- In 9 van de 14 instellingen met een actief programma werd 95 tot 100% van de digitalisering in eigen huis of in een samenwerkingsverband met een andere instelling gerealiseerd.
- Slechts 2 instellingen hebben meer dan de helft van de digitalisering uitbesteed aan een externe commerciële partner.

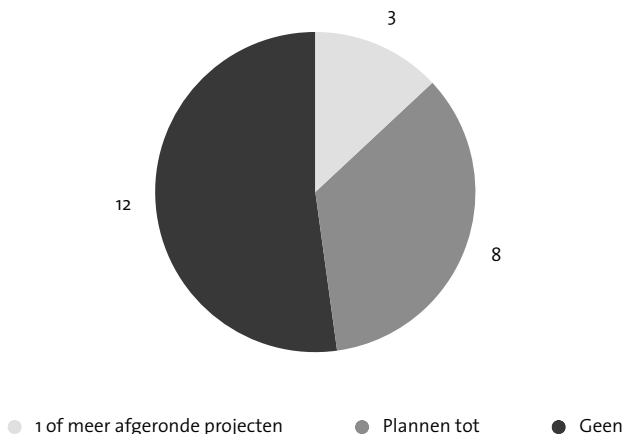
3.2.3 Kwantiteit van de digitalisering

Drie instellingen hebben reeds 1 of meer digitaliseringsprojecten op grote schaal uitgevoerd (waaronder één massadigitaliseringsproject in samenwerking met een privépartner). Digitalisering op grote schaal werd gedefinieerd als het ‘digitaliseren van volledige (deel)collecties in plaats van het selecteren op itemniveau’. Acht instellingen hebben plannen om op grote schaal te digitaliseren, al zijn deze plannen afhankelijk van verschillende onzekere factoren:

- De uitkomst van onderhandelingen met externe commerciële partners
- De beschikbare kennis en de infrastructuur die verbeterd moeten worden

Hoewel 11 van de 15 instellingen met een actief digitaliseringsprogramma al langer dan 3 jaar digitaliseren (*Vraag 13: Geef aan hoe lang de instelling de erfgoedcollecties digitaliseert [inclusief digitalisering door derden]*), is een meer kwaliteitsvolle digitalisering die rekening houdt met internationale (proces)standaarden voor de digitalisering, opslag en terbeschikkingstelling van digitaal erfgoed niet steeds ingeburgerd. Zo goed als alle actief digitaliserende instellingen geven aan dat ze de interne processen voortdurend willen verbeteren om sneller en accurater te werk te kunnen gaan. Deze constante zoektocht legt een rem op de uiteindelijke productie. De gedigitaliseerde collecties van de meeste instellingen bestaan dan ook grotendeels uit kleinschalige ‘boutique collections’ (cf. supra, 3.0.1), waarbij de uniciteit van het object en preserverende maatregelen

Digitalisering op grote schaal



Vraag 12

Heeft de instelling reeds op grote schaal digitaliseringsprojecten uitgevoerd?

(naast eventuele 'scanning on demand' (digitalisering op concrete vraag van gebruikers van de collectie)) de belangrijkste selectiecriteria vormen om tot digitalisering over te gaan. Voorrang krijgen dan:

- Topstukken en zwaartepunten uit de collectie.
- Visueel aantrekkelijk materiaal (prenten, foto's, affiches).
- Losse waardevolle objecten in functie van preservering.
- Losse objecten in functie van tentoonstellingen.

De vraag naar het aantal reeds gedigitaliseerde objecten, en vooral de vraag naar het aantal objecten die men over de volledige collectie heen in de toekomst nog wenst te digitaliseren, kon door de meeste instellingen niet of enkel voorwaardelijk en speculatief worden ingevuld. Dit illustreert opnieuw het gebrek aan een breder kader (informatieplan en digitaliseringsplan):

- Het aantal reeds gedigitaliseerde objecten is voor de meeste instellingen dermate klein dat men nog geen noodzaak ervaart om dit bij te houden.
- Een langetermijnvisie inzake digitalisering is omwille van een gebrek aan (gespecialiseerd) personeel, infrastructuur en kennis (nog) niet aanwezig.

Aan de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek werd in de bijkomende vragenlijst gevraagd om op basis van hun huidige visie op digitalisering een inschatting te maken van het procentueel aandeel van de fysieke erfgoedcollecties dat reeds gedigitaliseerd is (*Vraag PB3: Geef een inschatting van het procentueel aandeel van de erfgoedcollecties dat reeds gedigitaliseerd is*):

- Eén instelling kon deze inschatting niet maken.
- In 3 van de 6 partnerinstellingen is slechts 3% of minder van de totale fysieke erfgoedcollecties reeds gedigitaliseerd.
- De overige 2 instellingen hebben respectievelijk 10% en 15% gedigitaliseerd.

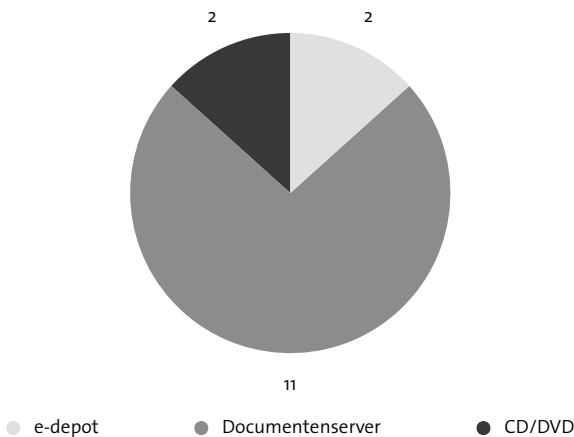
Ook werd aan deze 6 instellingen gevraagd hoeveel procent van de fysieke erfgoedcollecties zeker nog gedigitaliseerd moet worden. Uit de antwoorden op deze vraag blijkt dat deze instellingen een verschillende opvatting hebben over de gewenste kwantiteit, en dus duidelijk ook een andere visie op wat digitalisering in de toekomst zal of zou moeten betekenen (*Vraag PB4: Geef een inschatting van het procentueel aandeel van de fysieke erfgoedcollecties dat zeker nog moet worden gedigitaliseerd*):

- Twee instellingen kunnen deze vraag niet beantwoorden.
- Eén instelling houdt de ambities beperkt en wenst nog 10% van de totale collectie te digitaliseren.
- Twee instellingen wensen met 30% en 45% een bijzonder groot deel van de collectie te digitaliseren.
- Eén instelling wil met 70% bijkomende digitalisering in de toekomst nagenoeg de volledige collectie digitaliseren.

3.2.4 Infrastructuur

Van de 15 instellingen met een actief digitaliseringsprogramma zeggen 2 instellingen over een operationeel e-depot te beschikken, dat speciale aandacht besteedt aan het langdurig en duurzaam toegankelijk houden van het digitale erfgoed. Eén hiervan is gebaseerd op de OAIIS-richtlijnen. De andere 13 instellingen geven aan hun digitale objecten op (al dan niet uitsluitend lokaal toegankelijke) documentenservers (11 instellingen) of op CD/DVD (2 instellingen) te bewaren. Zes van deze 13 instellingen waren op het moment van de bevraging voorzichtige stappen aan het zetten om aan te sluiten bij een bestaand e-depot.

Opslag digitale erfgoedcollectie



Vraag 14

Beschikt de instelling over een e-depot voor de duurzame langetermijnopslag van de digitale erfgoedcollectie? Zo niet, op welke manier wordt de digitale erfgoedcollectie bewaard?

Niet alleen is de duurzame langetermijnbewaring van de digitale erfgoedcollecties beperkt tot twee instellingen, ook het online ter beschikking stellen van de digitale collecties is voor vele instellingen een probleem. Slechts 5 van de 15 instellingen met een actief digitaliseringsprogramma bieden de volledige digitale collectie online aan de gebruiker aan; 4 instellingen beschikken zelf niet over een online platform en zijn ook niet aangesloten bij een gedeeld platform zoals bijvoorbeeld de regionale beeldbanken (Vraag 15: Hoeveel procent van de digitale erfgoedcollectie van de instelling is online consulteerbaar?). Van de 11 instellingen die wel (delen van) de digitale collectie online aanbieden, beoordelen er slechts 3 de gebruikte toepassingen als voldoende (Vraag 16: Beoordeelt u het platform voor terbeschikkingstelling voor de digitale erfgoedcollecties van uw instelling als voldoende of onvoldoende?). Het grote aantal onvoldoendes heeft twee redenen:

- Digitale objecten worden in sommige instellingen zeer versnipperd aangeboden: via de eigen website van de instelling, op afzonderlijk projectwebsites, op commerciële platformen en op regionale en stedelijke beeldbanken.
- Het ontwerp en de architectuur van het platform zijn niet steeds afgestemd op de noden en eisen van de digitale collecties zelf of op die van het doelpubliek (bv. beperkte zoekfunctionaliteiten).

Met de aanwezige scanapparatuur en scansoftware is het wat beter gesteld. Dertien instellingen beschikken binnen de instelling over digitaliseringsapparatuur, waarvan er 8 deze opname- of scanapparatuur en scansoftware als voldoende beoordelen. Aangezien de meeste instellingen de collectie voor het grootste deel in eigen huis digitaliseren is dit een positieve vaststelling. Anderzijds ligt in dit type van scanfaciliteiten mede een verklaring waarom de kwantiteit van de digitale productie als laag te bestempelen is: de digitaliseringsapparatuur van de meeste instellingen is niet geschikt om grote hoeveelheden op een efficiënte manier te behandelen. Bovendien beschikken de meeste instellingen niet over een digitaliseringsteam dat de scanapparatuur volcontinu kan laten renderen.

3.3 Expertise

3.3.1 *Interne expertise*

Slechts 2 instellingen hebben in functie van de digitalisering van de erfgoedcollecties extra personeelsleden (en dus extra kennis) in dienst genomen. Een gebrek aan kennis in dit specifieke domein van digitalisering is voor vele instellingen een groot probleem (*Vraag 17: Welke kennis(profielen) met betrekking tot de digitalisering van de erfgoedcollecties komt de instelling tekort?*). Kennis wordt voornamelijk opgedaan door digitaliseringsprojecten uit te voeren, en te leren uit de eigen ervaringen en fouten. Vooral de instellingen die zeer recent een digitaliseringstraject hebben opgestart verklaren dat ze voor alle aspecten van het digitaliseringsproces een gebrek aan kennis ervaren. Instellingen die reeds langer aan het digitaliseren zijn, bekwamen zich steeds verder, naargelang van de ambities die vooropgesteld worden. In de meeste instellingen worden deze ambities net omwille van de beperkingen inzake financiële middelen, personeel, infrastructuur en kennis beperkt gehouden. Het is een vicieuze cirkel.

3.3.2 *Wensen en verwachtingen*

Voor 4 van de 5 klooster- en abdijbibliotheken is digitalisering een totaal onbekend concept. De 4 overige instellingen die momenteel geen digitaliseringsactiviteiten ontplooiën nemen in tegenstelling tot deze kloosters

en abdijen bewust een zeer afwachtende houding aan (*Vraag 18: Van welke actiepunten verwacht u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van digitalisering van erfgoedcollecties in bibliotheken?*). In hun visie heeft digitalisering een te ingrijpende impact m.b.t. de kennis, infrastructuur en financiële middelen die hiervoor vereist zijn. Daarom wachten ze tot er zich eventueel opportuniteiten (bijvoorbeeld een interessant samenwerkingsverband) aandienen. Deze 4 instellingen verklaren behoefte te hebben aan een kader of structuur op diverse gebieden:

- Coördinatie van de activiteiten.
- Faciliteren van duurzame opslag (e-depot).
- Verspreiden van best-practices.
- Opvolgen en aanreiken van kwaliteitseisen.
- (Project)subsidies.

Ze verwachten hiervoor een initiatief van de Vlaamse overheid.

De 15 instellingen met een actief digitaliseringsprogramma vragen echter net hetzelfde. Aangezien alle instellingen momenteel grotendeels op zichzelf aangewezen zijn om digitalisering in de werking te integreren, ontstaan zeer veel losse initiatieven die vaak zonder langetermijnvisie worden opgestart en in een later stadium worden stopgezet. Daarom wensen ook deze instellingen dat de Vlaamse overheid een digitaliseringsbeleid opzet. Wat dat beleid moet inhouden wordt verschillend, maar gelijkaardig aan bovenstaande visie omschreven:

- Een beleid als officiële verklaring en statement wat digitalisering voor Vlaanderen kan en moet betekenen.
- Een beleid dat alle losse initiatieven en activiteiten situeert in één en dezelfde visie.
- Een beleid dat de activiteiten zelf helpt aansturen: wie moet immers welke collecties digitaliseren?
- Een beleid waarbij projectsubsidies enkel worden verleend aan projecten die passen binnen de ontwikkelde visie.

Een belangrijke voorwaarde die wordt gesteld bij het tot stand brengen van een dergelijk beleid is dat de overheid een centraal e-depot voorziet om alle digitale objecten duurzaam te bewaren. Duurzame opslag is zowel financieel als inzake expertise te ingrijpend voor de afzonderlijke instellingen, zodat zeker hier samenwerking en centralisatie nodig zijn. Momenteel wordt de opslag van digitaal erfgoed vaak geregeld op lokaal niveau, waardoor opnieuw versnippering van de initiatieven en van de (financiële) inspanningen ontstaat.

3.4 Bijlagen

3.4.1 Algemene vragenlijst

1. Geef aan of de instelling over beleidsdocumenten beschikt waarin nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan de digitalisering van de erfgoedcollecties:

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen, wel werkdocumenten											
Neen											

2. Beschikt de instelling in het organigram over een afzonderlijk departement voor de digitalisering van de erfgoedcollecties?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

3. Werden in functie van dit departement of in functie van de digitalisering van de erfgoedcollecties extra medewerkers aangenomen?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														0
														11
														12

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														19

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														2
														21

4. Geef aan hoeveel VTE de instelling in 2010 aan de digitalisering van de erfgoedcollecties spendeerde:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
> 3											
1-3											
0-1											

5. Beoordeelt u het aantal VTE in 2010 gespendeerd aan de digitalisering van de erfgoedcollecties als voldoende of onvoldoende om een adequate werking te garanderen?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Voldoende											
Onvoldoende											
Niet van toepassing/ Geen mening											

6. Zijn de werkingsmiddelen voor digitalisering structureel ingebed in de jaarlijkse begroting?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														1	
														2	
														20	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														5	
														8	
														10	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
														5	
														18	

7. Verzamelt en beheert de instelling momenteel born-digital erfgoed?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen, wel plannen											
Neen											

8. Beschikt de instelling momenteel over gedigitaliseerde documenten uit de erfgoedcollecties?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

9. Beschikt de instelling momenteel over een actief digitaliseringsprogramma voor de erfgoedcollecties?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ja											
Neen											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														1
														18

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														17
														6

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														15
														8

10. Kan de instelling een continue/structurele werking voor de digitalisering van de erfgoedcollecties garanderen en/of wordt uitsluitend op projectmatige basis gedigitaliseerd?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Continu											
Bedoeling continu											
Projectmatig											
Geen digitale productie											

11. Geef aan welk procentueel aandeel van de digitaliseringsactiviteiten in huis, of in samenwerking met een andere (niet-commerciële) instelling werd uitgevoerd:

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100%											
75%–99%											
50%–75%											
25%–50%											
1%–25%											
0%											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														4
														5
														6
														8

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
			?						?		?			6
			?						?		?			3
			?						?		?			3
			?						?		?			1
			?						?		?			1
			?						?		?			0

12. Heeft de instelling reeds op grote schaal digitaliseringsprojecten uitgevoerd?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 of meer afgeronde projecten											
Plannen tot											
Geen											

13. Geef aan hoe lang de instelling de erfgoedcollecties digitaliseert (inclusief digitalisering door derden):

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
< 1 jaar											
1-2 jaar											
3-5 jaar											
6-10 jaar											
11-15 jaar											

14. Beschikt de instelling over een e-depot voor de duurzame langetermijn-opslag van de digitale erfgoedcollectie? Zo niet, op welke manier wordt de digitale erfgoedcollectie bewaard?

Instelling	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
e-depot											
Documentenserver											
CD/DVD											

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														8
														12

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														3
														1
														7
														3
														1

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen										Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
														2
														11
														2

15. Hoeveel procent van de digitale erfgoedcollectie van de instelling is online consulteerbaar?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
100%						■		■			■
75%–99%											
50%–75%											
25%–50%											
1%–25%											
0%				■			■				

16. Beoordeelt u het platform voor terbeschikkingstelling voor de digitale erfgoedcollecties van uw instelling als voldoende of onvoldoende?

	Kloosters en abdijen					Publieke onderwijsinstellingen					
Instelling	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Voldoende						■		■			
Onvoldoende											■
Niet van toepassing				■			■				

17. Welke kennis(profielen) met betrekking tot de digitalisering van de erfgoedcollecties komt de instelling tekort?

18. Van welke actiepunten verwacht u dat de bevoegde Vlaamse overheid werk maakt met betrekking tot de problematiek van digitalisering van erfgoedcollecties in bibliotheken?

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
	■		?			?		■						5	
			?			?								0	
			?			?								0	
			?			?				■				1	
■			?			?	■						■	3	
			?	■	■	?								4	

Stedelijke of Vlaamse overheidsinstellingen											Gemengde financiering				Totaal
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
										■				3	
■	■		■			■	■	■					■	7	
				■	■									4	

3.4.2 Bijkomende vragenlijst partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek

1. Hoeveel medewerkers stonden in 2010 op het organigram van de instelling met als belangrijkste taak (d.w.z. minstens 50% van de tijdsbesteding) digitalisering?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	Totaal
0							3
1							2
2							1

2. Wat was in 2010 het procentueel aandeel van volgende financieringsbronnen voor digitalisering van de erfgoedcollecties?

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek							
Instelling	1	2	3	4	5	6	
Structurele werkingssubsidies van de overheid	0	0	0	0	0	0	?
Extra (project)subsidies van de overheid	0	40	0	0	0	0	?
Eigen middelen	100	60	100	100	100	100	?
Sponsoring of andere privébronnen	0	0	0	0	0	0	?
Andere	0	0	0	0	0	0	?

3. Geef een inschatting van het procentueel aandeel van de erfgoedcollecties dat reeds gedigitaliseerd is:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	0,003	1	?	3	10	15

4. Geef een inschatting van het procentueel aandeel van de fysieke erfgoedcollecties dat zeker nog moet worden gedigitaliseerd:

Partnerbibliotheken Vlaamse Erfgoedbibliotheek						
Instelling	1	2	3	4	5	6
%	45	10	?	30	70	?

CONCLUSIES



4 CONCLUSIES

In het laatste onderdeel van dit onderzoeksrapport worden de voornaamste resultaten van de bevraging samengevat. Zoals al wel gebleken is, zijn er een aantal vaststellingen die opgaan voor de drie domeinen van het onderzoek; deze algemene conclusies komen eerst aan bod. Ze worden gevolgd door de meer specifieke vaststellingen rond conservering/conservering, bibliografische ontsluiting en digitalisering.

De resultaten van de bevraging van 25 Vlaamse erfgoedbibliotheken roepen het beeld op van een slechts stilaan ontwakende sector die de voorbije decennia geen of onvoldoende aandacht heeft gekregen en daardoor op vele vlakken een grote achterstand heeft opgelopen. Die achterstand zal niet ingehaald kunnen worden zonder een bewustmaking van de erfgoedbibliotheken zelf, de besturen waaronder ze ressorteren, het publiek dat ze al dan niet bedienen, en *last, not least*, de Vlaamse overheid.

Voor het inhalen van die achterstand bestaan geen wondermiddelen, en het is onwaarschijnlijk dat alle problemen op korte termijn en gelijktijdig een oplossing zullen krijgen. Een prioritering dringt zich op, maar ook het vastleggen van de prioriteiten is een complexe zaak. Een simplistische logica zou erin kunnen bestaan om er eerst voor te zorgen dat de bibliotheekcollecties veilig en duurzaam gestockeerd worden, om ze nadien integraal te catalogiseren in online bibliotheeksystemen en ze ten slotte, vertrekkend van kwaliteitsvolle metadata, te digitaliseren. Zo eenvoudig is de realiteit vanzelfsprekend niet. Digitalisering kan een cruciale rol spelen in een beleid van integrale conservering; een goed doordachte aanpak van conservering is slechts mogelijk wanneer de te behandelen collecties goed in kaart zijn gebracht; en het is wel duidelijk dat bibliotheken *nu* op de trein van de digitalisering moeten springen als ze bij publiek en overheid aandacht willen losweken voor de andere aspecten van hun werking. De nummering van de onderstaande conclusies zegt met andere woorden niets over de prioriteiten; ze is enkel aangebracht om verwijzingen te vergemakkelijken.

4.1 Algemene conclusies

1. De problematische situatie die uit dit onderzoek naar boven komt, kan niet zomaar worden **herleid** tot een gebrek aan financiële middelen. Sommige pijnpunten behoren tot de eigen verantwoordelijkheid van de instellingen en moeten door henzelf worden geredieerd; voor andere problemen is geen oplossing mogelijk zonder externe, door de overheid geïnitieerde impulsen: financiële middelen, een omvattende visie of de terbeschikkingstelling van een centrale infrastructuur.

4.1.1 *De Vlaamse erfgoedbibliotheken stellen zich te zwak op*

2. Het **cultuurhistorische belang** van het geschreven en gedrukte patri-monium dat wordt bewaard in de Vlaamse erfgoedbibliotheken, wordt niet voldoende geëxpliciteerd en staat in schril contrast met de weinige middelen (budget en personeel) die deze bibliotheken kunnen inzetten voor een gedegen beheer ervan.
3. Het ontbreekt vele bibliotheken (of althans hun institutionele overheden) aan **visie** en **bewustzijn**, en wel op de drie terreinen van preservering/ conservering, ontsluiting en digitalisering. Omdat de erfgoedwerking zich ofwel in de marge van de reguliere werking afspeelt, ofwel slechts zeer recent als een (bijkomend) aandachtsveld is opgedoken, is er tot nu toe onvoldoende of helemaal niet nagedacht over:
 - De meerwaarde van een beleidsmatige, structurele aanpak.
 - De middelen die nodig zijn om de problemen aan te pakken.
 - Argumenten om overheden ervan te overtuigen dat preservering/conservering geen luxeprobleem is.
 - Het nut van een collectie-gestuurde aanpak van bibliografische ontsluiting en de bepaling van een minimumniveau van beschrijving van items in erfgoedcollecties.
 - De verschillende doelstellingen die door digitalisering kunnen worden nagestreefd en de impact hiervan op de kwaliteitseisen van de digitale bestanden.
4. Erfgoedbibliotheken stellen zich **onvoldoende voluntaristisch** op. Ze vertonen de neiging om de omvang van hun problemen te minimaliseren (1) omdat de meeste bibliotheken hun erfgoedfuncties combineren met andere, meer prioritair geachte opdrachten (wetenschappelijke informatievoorziening, functies als openbare bibliotheek, dienstverlening aan de lokale medewerkers of de eigen [klooster-]gemeenschap...), en (2) omdat ze vinden dat het nog altijd slechter kan: het beperkte budget kan immers ook worden geschrapt.
5. **Beleidsplanning** maakt te weinig deel uit van de bedrijfscultuur van erfgoedbibliotheken. Er wordt teveel ad hoc gewerkt.

4.1.2 *De Vlaamse erfgoedbibliotheken hebben behoefte aan coördinatie*

6. Er bestaat een grote behoefte aan een organisatie of instelling met een **mandaat** om inzake preservering/conservering, ontsluiting en digitalisering gevalideerde informatie aan te leveren, goede praktijken aan te

reiken, standaarden en benchmarks aan te bevelen, en concrete projecten op te zetten. In vele landen neemt de nationale bibliotheek deze coördinerende, centraliserende rollen op zich; de Koninklijke Bibliotheek van België voldoet in dit opzicht duidelijk niet aan de verwachtingen van de bevraagde erfgoedbibliotheken in Vlaanderen.

7. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek beheert met de Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken een databank met **collectiebeschrijvingen** (gestructureerde beschrijvingen van de formele kenmerken van een samenhangend geheel van collectiestukken) van erfgoedbibliotheekcollecties in Vlaanderen en Brussel. Een grotere maat van detaillering is echter nodig om te komen tot een duidelijk overzicht van wie welke (deel)collecties bewaart. Een overzicht van de verschillende **collectieprofielen** (een overzicht van de uitgangspunten waaraan het acquisitiebeleid van elke instelling moet worden afgetoetst) ontbreekt volledig. Beide leemtes maken coördinatie en samenwerking op het gebied van preservering/conservering, ontsluiting en digitalisering zeer moeilijk.
8. Instellingen die erfgoedbeheer als een marginale taak beschouwen komen weinig tot niet in contact met soortgelijke spelers en zijn op zoek naar een **'hulplijn'** voor zeer concrete problemen of moeilijkheden.
9. Bij de bevraagde bibliotheken leeft een duidelijke **skepsis** t.a.v. (voor-) onderzoeken zoals ze nu en in het afgelopen decennium zijn uitgevoerd. Het gevoel is dat het tijd is om tot actie over te gaan en om met concrete oplossingen voor de dag te komen.

4.1.3 *De Vlaamse erfgoedbibliotheken ontwikkelen zich volgens twee snelheden*

10. De resultaten van de bevraging worden gekenmerkt door een grote **consistentie**. Wie met geschreven beleidsnota's werkt, beschikt vaak over aparte afdelingen voor preservering, ontsluiting en digitalisering en maakt hiervoor afzonderlijke budgetten vrij. Maar (1) deze gunstige combinatie komt slechts bij een zeer beperkte subgroep voor, en (2) ook deze subgroep moet het met bitter weinig mensen en middelen stellen.
11. Er gaapt een diepe en brede **kloof** tussen enkele bibliotheken die op de drie terreinen professioneel willen en kunnen werken (ze gaan planmatig te werk, hanteren aparte budgetten en/of voorzien in hun organigram gespecialiseerde afdelingen), en een grote meerderheid die daar niet toe in staat is door een gebrek aan visie en/of middelen. De ontwikkeling van de erfgoedbibliotheken verloopt in Vlaanderen volgens twee snelheden. Deze kloof is op enkele uitzonderingen na terug te brengen tot een kloof tussen de zes partnerbibliotheken van de vzw Vlaamse Erfgoedbiblio-

theek en de andere instellingen. De ‘koplopers’ (een begrip dat hier met zeer veel reserve te hanteren is) mogen in hun werking niet worden geremd, maar op middellange termijn moet het beleid erop gericht zijn om de bestaande kloof te verkleinen.

12. Vooral bij **klooster- en abdijbibliotheken** zijn de noden in deze tijd van ontkerkelijking erg dringend. Het weinige dat zij met hun erfgoedcollecties kunnen bereiken staat in schril contrast met het cultuurhistorisch belang en de diversiteit van hun collecties. Deze collecties zijn amper online ontsloten. Samen met de problematische of ontbrekende beveiliging tegen brand, waterschade en diefstal maakt dit het fysieke voortbestaan van deze boeken- en handschriftencollecties uiterst precair.

4.1.4 *De Vlaamse erfgoedbibliotheken hebben onvoldoende specifieke deskundigheid in huis*

13. In de bibliotheken is onvoldoende **kennis** aanwezig, en dit op elk niveau, van het beleidsniveau over het middenkader tot het niveau van de uitvoerende medewerkers. Het aanbod aan geaccrediteerde opleidingen, permanente vormingen en bijscholingen (inclusief workshops, summer schools, expert classes ...) is zonder meer onvoldoende. Binnen de bibliotheken zelf gaat er te weinig aandacht naar het volgen van de internationale literatuur, ongetwijfeld omdat hun krappe personeelsformaties tijd tekort komen om de meest prioritaire taken uit te voeren.

4.1.5 *Het Cultureel-erfgoeddecreet zorgde voor enkele eerste positieve resultaten*

14. Het is niet ál kommer en kwel. Op enkele terreinen kondigen er zich verbeteringen aan. Ze lijken het gevolg te zijn van een **nieuw bewustzijn** sinds het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, de oprichting van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de invoering van het label van erkende erfgoedbibliotheek. Een significant aantal bibliotheken gaven in 2011 aan dat ze in de nabije toekomst beleidsplannen rond preservering/conservering zouden uitschrijven en hierbij zouden vertrekken van de resultaten van een schade-inventarisatie. Stilaan overweegt men om collectieprofielen uit te schrijven en neemt men initiatieven om catalografische achterstanden aan te pakken. Een systematische klimaatmonitoring en het zuurvrij verpakken van welbepaalde collectie-onderdelen worden op vele plaatsen gemeengoed. Van de samenwerking tussen de partnerbibliotheken in het kader van Flandrica.be mogen veel nuttige impulsen op het vlak van digitalisering worden verwacht.

4.2 Conclusies met betrekking tot preservering/conservering

15. Een professionele werking op het gebied van preservering/conservering wordt in vele gevallen onmogelijk gemaakt omdat de meeste instellingen niet beschikken over een overzicht van de **fysieke toestand** waarin hun collecties zich bevinden. De onmogelijkheid om een trefzekere diagnose te stellen remt de *sense of urgency* af en staat a fortiori een remediëring van de problemen in de weg.
16. Over het algemeen stellen de erfgoedbibliotheken in Vlaanderen **onvoldoende gekwalificeerd personeel** beschikbaar om de vele uitdagingen rond preservering en conservering grondig aan te pakken. Slechts 3 van de 25 bevraagde instellingen voorzien hiervoor een aparte afdeling in hun organigram, en dan nog is de personeelsomkadering ervan uiterst beperkt. Weliswaar kunnen 9 bibliotheken terugvallen op een coördinator behoud en beheer, maar het gaat dan vaak zelfs niet om een halftijdse functie, waarvoor bovendien geen functie-omschrijving beschikbaar is. Hetzelfde geldt voor het uitvoerende niveau: slechts 4 van de 25 bibliotheken hebben meer dan 1 VTE aan boord voor de courante behandeling van erfgoedmaterialen. De helft van de bibliotheken doet hiervoor een beroep op ongekwalificeerde vrijwilligers, jobstudenten, stagiairs of sociaal tewerkgestelden.
17. In Vlaanderen zijn er te weinig zelfstandige en erkende **conservatoren-restauratoren** werkzaam. Instellingen die een beroep willen doen op externe deskundigen moeten rekening houden met een lange wachttijd of zien zich verplicht om een beroep te doen op buitenlandse specialisten. Er is duidelijk nood aan een breed gedragen, geaccrediteerde opleidingsstructuur voor alle aspecten van preservering en conservering. Momenteel zijn er weliswaar enkele nuttige initiatieven voor de opleiding van uitvoerende 'behoudsmedewerkers erfgoed', maar die hebben een sterk *sui-generiskarakter* en vormen slechts een antwoord op één van de vele noden van het veld.
18. Het **budget** dat erfgoedbibliotheken aan preservering/conservering kunnen besteden, is ondermaats – al moet hieraan worden toegevoegd dat niet elke bevraagde bibliotheek een duidelijke visie heeft op de wijze waarop ze verhoogde budgettaire middelen zou besteden. Mecenaatswerking kan het budget voor conserverende ingrepen gunstig beïnvloeden, maar (1) vergt op zich een belangrijke investering aan mensen en middelen, waardoor het enkel overwogen kan worden door instellingen die op een breder netwerk kunnen terugvallen (alumni, een overkoepelende stedelijke dienst ...), en (2) genereert meestal slechts middelen voor een objectgerichte aanpak, niet voor omvattende conserverende maatregelen.

19. De meeste **gebouwen en depots** (magazijnen) zijn niet aangepast aan de hedendaagse normen voor bewaring en preservering. Er is een groot probleem van beveiliging tegen diefstal, brand en waterschade: meer dan 2/3 van de instellingen beoordeelt de huidige voorzieningen als onvoldoende. De helft van de bibliotheken heeft ook te kampen met plaatsgebrek.

4.3 Conclusies met betrekking tot bibliografische ontsluiting

20. Geen enkele instelling werkte in 2011 met een formeel, gestandaardiseerd systeem van beschrijving op het niveau van de **deelcollecties**.
21. Erfgoedbibliotheken hebben onvoldoende zicht op de omvang van hun catalografische achterstanden en werken slechts bij hoge uitzondering met een **registratieplan**. Eén van de gevolgen hiervan is dat prioriteit gegeven wordt aan de ontsluiting van documenten die nieuw in de bibliotheek toekomen door schenking of aankoop, terwijl de reeds lang aanwezige items onbeschreven blijven.
22. Er is een **reusachtige achterstand** – die maar niet ingehaald lijkt te kunnen worden – in de bibliografische ontsluiting van collecties. In 22 van de 24 bevroegde bibliotheken zijn de collecties niet volledig online ontsloten. In 2/3 van de instellingen is zelfs minder dan de helft van de erfgoedcollecties online ontsloten. Ook bij de zes partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek zijn de achterstanden reëel. Zeer veel documenten leiden bijgevolg een verdoken bestaan; hierdoor renderen de collecties van de erfgoedbibliotheken onvoldoende.
23. Er is onvoldoende nagedacht over de mate van **detaillering** waaraan de bibliografische beschrijving in de context van historische boekencollecties moet beantwoorden, en over afspraken die hierover tussen de Vlaamse erfgoedbibliotheken kunnen worden gemaakt.
24. Bij bibliotheken met **handschriftencollecties** bestaat er een uitgesproken behoefte aan een internationaal erkende beschrijvingsstandaard voor (oude en moderne) handschriften.
25. Catalogisering is een traditionele taak in het bibliotheekwezen en vergt een grote deskundigheid en concentratie. Toch wordt bibliografische ontsluiting in erfgoedbibliotheken sterk geremd door het feit dat catalografen deze taak **combineren** met een grote diversiteit aan andere opdrachten.

26. Grote zowel als kleine erfgoedbibliotheken beschikken over **te weinig personeel** om catalografische achterstanden weg te werken. Erfgoedcollecties in bibliotheken zijn vaak het resultaat van een verzamelbeleid dat in een verleden startte. Dat het onmogelijk is om overheidssubsidies aan te vragen voor het wegwerken van de achterstanden, wordt algemeen als een groot gebrek ervaren. Zonder bijkomende impulsen kunnen grote collectieonderdelen niet in een moderne online omgeving worden gebracht.
27. Erfgoedcollecties worden zeer **versnipperd** aan de eindgebruiker aangeboden (wetenschappelijke bibliografische netwerken, provinciale bibliotheksystemen, geaggregeerde catalogi, afzonderlijke lokale bibliotheekcatalogi). Bovendien kunnen de erfgoedcollecties in deze netwerken en catalogi meestal niet afgezonderd worden uit de volledige collectie. Een groot deel van de bibliotheken heeft dan ook de indruk dat de erfgoedcollecties niet op de juiste (virtuele) plaats ontsloten worden om het doelpubliek optimaal te bereiken.
28. Specifiek voor de **klooster- en abdijbibliotheken** is dat ze niet aangesloten zijn bij een bibliotheeknetwerk. Daardoor is een online ontsluiting grotendeels onmogelijk, en kunnen deze bibliotheken geen beroep doen op *shared cataloguing*.

4.4 Conclusies met betrekking tot digitalisering

29. Vorderingen in de digitalisering worden belemmerd door de achterstanden in de **bibliografische ontsluiting**. Pas wanneer de collecties goed in kaart gebracht zijn, kan men de digitalisering aansturen met een zinvolle selectie.
30. Inzake digitalisering nemen erfgoedbibliotheken een overwegend **afwachtende houding** aan. Voor ze op grotere schaal beginnen te digitaliseren, willen ze zekerheid over drie voorwaarden: dat wat men doet kwalitatief in orde is, dat er wordt gewerkt op een manier die kostenefficiënt is en dat er wordt geïnvesteerd in iets duurzaam. Als die garanties niet kunnen worden gevonden omdat er onvoldoende expertise is, omdat er geen overkoepelend programma is of omdat de middelen te schaars zijn, beperkt men zich liever tot een eenvoudige vorm van *scanning for access* of tot de digitalisering van enkele topstukken.
31. **Massadigitalisering** blijft grotendeels dode letter. Het ontbreekt hiervoor aan financiële en personele middelen. Aangekochte apparatuur is zelden geschikt voor digitalisering op grote schaal en aan hoge snelheid en er is onvoldoende infrastructuur voor het ter beschikking stellen en duurzaam bewaren van grote hoeveelheden gedigitaliseerd materiaal.

32. Op het vlak van digitalisering is er een onmiskenbare vraag naar (1) een duidelijke, gecoördineerde **visie** en een proactieve houding van de Vlaamse overheid en (2) een **infrastructuur** voor het duurzaam stockeren en beschikbaar stellen van digitale content.
33. De digitalisering van erfgoedcollecties gebeurt bijna steeds op eigen initiatief en in **eigen beheer** van de individuele instellingen, meestal op het niveau van de 'boutique collections'. Instellingen beslissen dan ook onafhankelijk van elkaar over een eigen selectiebeleid voor digitalisering en houden de ambities eerder beperkt. Met commerciële partners wordt slechts uitzonderlijk samengewerkt.
34. Digitalisering wordt door de overgrote meerderheid van bibliotheken opgevat als een **extra taak** die bovenop het traditionele takenpakket van de medewerkers komt. Het ontbreekt aan gespecialiseerde medewerkers en aan aparte budgetten. Deze aanpak werkt belemmerend voor de opbouw van interne expertise.
35. Een werking rond het verzamelen en beheren van **born-digital materiaal**, het cultureel erfgoed van de toekomst, is grotendeels onbestaande.
36. **Duurzame digitale bewaring** van de digitale bestanden wordt door slechts één instelling volledig gewaarborgd. De overige instellingen zijn aangewezen op het gebruik van documentenservers en zelfs dragers als CD/DVD. De nood aan faciliteiten voor de langetermijnbewaring van de digitale documenten is acuut, en voor de instellingen een essentiële voorwaarde om digitalisering tot een kerntaak van een erfgoedbibliotheek om te vormen.

BIJLAGE

5

5 BIJLAGE: LIJST VAN BEVRAAGDE BIBLIOTHEKEN

STEDELIJKE, PROVINCIALE EN OPENBARE BIBLIOTHEKEN:

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen

Adres: Korte Nieuwstraat, 2000 Antwerpen

Gesprekspartner(s): An Renard en Steven Van Impe (preservering/conservering)
An Renard en Mieke Lietaer (ontsluiting)
An Renard, Peter Rogiest en Ellen Vercauteren (digitalisering)

Datum bevraging: 21/22 juni 2011

Openbare Bibliotheek Brugge

Adres: Kuipersstraat 3, 8000 Brugge

Gesprekspartner(s): Ludo Vandamme

Datum bevraging: 8 april 2011

Provinciale Bibliotheek Limburg, Hasselt

Adres: Martelarenlaan 17, 3500 Hasselt

Gesprekspartner(s): Marleen Vandenreyt en Karel Verhelst

Datum bevraging: 11 mei 2011

Openbare Bibliotheek Kortrijk

Adres: Leiestraat 30, 8500 Kortrijk

Gesprekspartner(s): Valerie Dekeyzer en Juergen Van Lerberghe

Datum bevraging: 19 mei 2011

BIBLIOTHEKEN VOOR ONDERWIJS:

¶ **Universiteitsbibliotheken:**

Universiteit Antwerpen, Bibliotheek Humane en Sociale Wetenschappen

Adres: Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen

Gesprekspartner(s): Ellen Storms (preservering/conservering)
Ellen Storms en Jef Tegenbos (ontsluiting)
Trudi Noordermeer (digitalisering)

Datum bevraging: 14 april 2011

Universiteit Antwerpen, Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap

Adres: Grote Kauwenberg 32, 2000 Antwerpen

Gesprekspartner(s): Erna Van Looveren

Datum bevraging: 5 april 2011

Universiteitsbibliotheek Gent

Adres: Rozier 9, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Hendrik Defoort

Datum bevraging: 10 juni 2011

KU Leuven, Centrale Bibliotheek

Adres: Ladeuzeplein 21, 3000 Leuven

Gesprekspartner(s): Annelies O

Datum bevraging: 17 juni 2011

KU Leuven, Faculteit Godgeleerdheid, Maurits Sabbebibliotheek

Adres: Ch. de Bériotstraat 26, 3000 Leuven

Gesprekspartner(s): Veronique Verspeurt

Datum bevraging: 23 mei 2011

¶ Hogeschoolbibliotheeken:

Artesis Hogeschool Antwerpen, Bibliotheek Koninklijk Conservatorium

Adres: Desguinlei 25, 2018 Antwerpen

Gesprekspartner(s): Jan Dewilde

Datum bevraging: bevraging via e-mail

Bisschoppelijk Grootseminarie Brugge, Bibliotheek

Adres: Potterierei 72, 8000 Brugge

Gesprekspartner(s): Stefaan Franco en Kurt Priem

Datum bevraging: 25 mei 2011

Hogeschool Gent, Bibliotheek Departement Muziek en Dramatische Kunst

Adres: Hoogpoort 64, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Roos Van Driessche

Datum bevraging: 8 september 2011

Hogeschool voor Wetenschap & Kunst,

Departement Sint-Lucas Beeldende Kunst, Gent, Bibliotheek

Adres: Zwartezustersstraat 34, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Béatrice De Clippeir

Datum bevraging: 31 mei 2011

SPECIALE BIBLIOTHEKEN:

¶ Museumbibliotheken:

Museum Plantin-Moretus, Antwerpen, Bibliotheek

Adres: Vrijdagmarkt 22, 2000 Antwerpen

Gesprekspartner(s): Elke Van Herck (preservering/conservering)

Kristof Selleslach (ontsluiting)

Katelijne Geerts (digitalisering)

Datum bevraging: 23 juni 2011

Museum voor Schone Kunsten Gent, Bibliotheek

Adres: Hofbouwlaan 28, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Veerle Verhasselt, Catherine Verleysen en Johan Desmet

Datum bevraging: 20 juni 2011

¶ Klooster- en abdijbibliotheken:

Klooster Paters Karmelieten, Brugge, Bibliotheek

Adres: Ezelstraat 28, 8000 Brugge

Gesprekspartner(s): Carlos Noyen en Jean-Pierre Debels

Datum bevraging: 16 juni 2011

Sint-Pieters en Paulus Abdij, Dendermonde, Bibliotheek

Adres: Vlasmarkt 23, 9200 Dendermonde

Gesprekspartner(s): Gerard Van Malderen

Datum bevraging: 8 juni 2011

Klooster Paters Ongeschoeide Karmelieten, Gent, Bibliotheek

Adres: Burgstraat 46, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Raf Goemaere

Datum bevraging: 9 mei 2011

Abdij Keizersberg, Leuven, Bibliotheek

Adres: Mechelsestraat 202, 3000 Leuven

Gesprekspartner(s): Guibert Michiels

Datum bevraging: 4 mei 2011

Norbertijnenabdij Tongerlo, Bibliotheek

Adres: Abdijstraat 40, 2260 Westerlo

Gesprekspartner(s): Jeroen De Cuyper en Michiel Meeusen

Datum bevraging: 26 mei 2011

¶ Bibliotheken van wetenschappelijke verenigingen:

***Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde,
Bibliotheek, Gent***

Adres: Koningstraat 18, 9000 Gent

Gesprekspartner(s): Marijke De Wit

Datum bevraging: 27 juni 2011

DOCUMENTATIECENTRA:

Bibliotheca Wasiana, Sint-Niklaas

Adres: Hendrik Heymanplein 3, 9100 Sint-Niklaas

Gesprekspartner(s): Ide Manteleers

Datum bevraging: 18 mei 2011

STADSARCHIEVEN:

Stadsarchief Mechelen

Adres: Goswin de Stassartstraat 145, 2800 Mechelen

Gesprekspartner(s): Willy Van de Vijver

Datum bevraging: 29 april 2011

Stadsarchief Turnhout – Wetenschappelijke Stadsbibliotheek Taxandria

Adres: Grote Markt 1, 2300 Turnhout

Gesprekspartner(s): Bart Sas, Paula Cnockaert en Karlien De Voecht

Datum bevraging: 16 mei 2011

BIBLIOTHEKEN VAN PRIVATE STICHTINGEN:

Bibliotheek Stichting de Bethune, Kortrijk

Adres: Kasteeldreef 10, 8510 Kortrijk

Gesprekspartner(s): Gwenny Vlaemynck

Datum bevraging: 2 mei 2011

NOTEN



6 NOTEN

Noten bij de inleiding

- 1 <http://www.collectiewijzer.be>
- 2 Art. 40, § 2 van het Cultureel-erfgoeddecreet van 23 mei 2008.
- 3 *Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek over de werking van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek*, Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed, 2009.
- 4 DAEMS, I. & VAN TUYCOM, C., *Repertoire des fonds de livres anciens en Belgique = Repertorium van het oude boekenbezit in België*, Mons: Université de Mons, 1989.
- 5 RENARD, A., *Zorg voor boeken en documenten in Vlaanderen*, Antwerpen: Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen, 1990.
- 6 DE HERDT, R. & VIAENE, P., *Rijkdom bedreigd*, Brussel: Gemeentekrediet, 1990.
- 7 WALTERUS, J., *Bewaar(de)bibliotheken in Vlaanderen. Eindrapport*, Brussel, 2003. Beschikbaar op: <http://www.faronet.be/node/172>.
- 8 SIMONS, L., *Bewaarbibliotheken in Vlaanderen. Ideeën voor een beleid ter zake*, Antwerpen, 2005. Beschikbaar op: <http://www.faronet.be/node/220>.
- 9 Het Prisma-project van FARO is een onderzoekstraject dat een veld- en toekomstanalyse wil maken van het cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen (voor meer informatie zie <http://www.faronet.be/prisma/prisma>).

Noten bij preservering en conservering in Vlaamse erfgoedbibliotheken

- 10 Met 'Adopt a book' wordt bedoeld: het door individuele privépersonen laten financieren van de conserverende behandeling van een document.
- 11 Vijf instellingen zijn in staat om de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid in alle bewaardepots aan te passen (door middel van bevochtigers en ontvochtigers, of een volledig automatisch klimaatsysteem). Zeven instellingen kunnen dit voor slechts een deel van de bewaardepots. 13 instellingen kunnen enkel in beperkte mate manueel op het binnenklimaat ingrijpen (verwarming, verduisteren depotruimtes ...) (Vraag 11: *Wordt door middel van een klimaatregelingsstelsel van ontvochtigers/bevochtigers ingegrepen om de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid conform de nagestreefde waarden te brengen?*)

Noten bij ontsluiting in Vlaamse erfgoedbibliotheken

- 12 Voor meer informatie over het tot stand komen van deze term 'special collections' zie: LIETAER, M., *Erfgoedbibliotheek in Vlaanderen in een breder perspectief*, in: *Bibliotheek- en archiefgids*, 2005 (81, 6), blz. 14-18.
- 13 PANITCH, J.M., *Special collections in ARL libraries. Results of the 1998 survey sponsored by the ARL Research Collections Committee*, Washington, 2000.
- 14 Voor een recent overzicht van beschikbare literatuur, zie: HUBBARD, M.A. en MYERS, A.K.D., *Bringing rare books to light: the state of the profession*, in: *RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage*, 2010 (11, 2), blz. 143-151.
- 15 JONES, B.M., *Hidden collections, scholarly barriers: creating access to unprocessed special collections materials in America's research libraries*, in: *RBM: a journal of rare books, manuscripts, and cultural heritage*, 2004 (5, 2), blz. 143-151.
- 16 DOOLEY, J.M. en LUCE, K., *Taking our pulse: the OCLC research survey of special collections and archives*, Dublin, 2010. Beschikbaar op: <http://www.oclc.org/research/publications/library/2010/2010-11.pdf>.
- 17 COPPEIN, B., *Terra incognita. Een ontdekkingsreis naar het Vlaams archivalisch en documentair erfgoed van uitzonderlijk belang*, in: *Bibliotheek- en archiefgids*, 2004 (80, 3), blz. 11-19.
- 18 LINDEMANS, P., *Bouwstenen voor een masterplan behoud en beheer roerend materieel erfgoed. Aanbevelingen en aanzet tot een masterplan*, Antwerpen, 2004.
- 19 LIETAER (2005).
- 20 *Cultureel erfgoeddecreet* (2008). Afdeling III. Het subsidiëren van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Artikel 40.

- 21 Voor meer informatie zie <http://www.abraham-online.be>.
- 22 Voor meer informatie zie <http://www.stcv.be>.
- 23 Elly Cockx-Indestege, Geneviève Glorieux, Bart Op de Beeck, *Belgica typographica, 1541–1600*, Nieuwkoop 1968–1994. In de chronologie van het handgedrukte boek vormt de *Belgica typographica* een aanvulling op naslagwerken over de incunabel- en de postincunabelproductie: Marie-Louis Polain, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, Brussel 1932–1978; *Incunabula short-title catalogue* (online via de website van de British Library: <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>); en Wouter Nijhoff & Maria-Elisabeth Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie van 1500 tot 1540*, 's-Gravenhage 1923–1971.
- 24 Voor meer informatie zie <http://www.collectiewijzer.be>.
- 25 Twee abdij- en kloosterbibliotheken tonen enig voorbehoud om bij een groter geheel aan te sluiten. Dit heeft voornamelijk te maken met het organisatorische en financiële luik en met het veiligheidsaspect dat samenhangt met een ruimere bekendmaking van de collecties.

Noten bij digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken

- 26 CONWAY, P., Preservation in the age of Google: digitization, digital preservation, and dilemmas, in: *Library Quarterly*, 2010 (80, 1), blz. 61–79.
- 27 DOOLEY, J.M. en LUCE, K., *Taking our pulse: the OCLC research survey of special collections and archives*, Dublin, 2010. Beschikbaar op: <http://www.oclc.org/research/publications/library/2010/2010-11.pdf>.
- 28 CONWAY (2010)
- 29 Meer informatie via ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_principles-en.pdf.
- 30 Meer informatie via <http://www.europeana.eu/portal/>.
- 31 MCKENNA, B., Europeana stretches as Google expands, in: *Information today*, 2011 (4), blz. 14–15.
- 32 http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm.
- 33 *Commission recommendation of 24 august 2006 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2006/585/EC)*. Beschikbaar op: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:236:0028:0030:EN:PDF>.
- 34 *Het Europese culturele erfgoed met muisklik. Vooruitgang bij de digitalisering en online-toegankelijkheid van cultureel materiaal en digitale bewaring in de EU*, Brussel, 2008. Beschikbaar op: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0513:EN:NOT>. *Second progress report on the digitisation and online accessibility of cultural material and on digital preservation in the European Union. Working document*, 2010. Beschikbaar op: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/recommendation/reports_2010/2010%20Digitisation%20report%20overall.pdf.
- 35 Meer informatie via <http://www.numeric.ws/>.
- 36 Meer informatie via <http://enumerateproject.wordpress.com/2011/03/21/enumerate-new-eu-project-on-monitoring-the-progress-of-digitisation-of-cultural-heritage/>.
- 37 Deze sectie bevat herwerkte delen uit COPPOOLSE, D., De krachten bundelen. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek als expertisenetwerk digitalisering. In: *Archief- en bibliotheekwezen in België*, 2011 (82), blz. 31–45. Beschikbaar op <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2593>.
- 38 *Implementation of the commission recommendation on digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Report 2010 by Belgium*. Beschikbaar op: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/other_groups/mseg/reports2010/index_en.htm.
- 39 VAN OOST, O. en COPPENS S., *Haalbaarheidsstudie voor het opzetten van een Vlaamse horizontale, cross-sectorale metadata aggregator voor digitaal cultureel erfgoed. Eindrapport*. Brussel/Gent, SMIT/Multimedia Lab, 2010. Beschikbaar op: http://www.cjsm.vlaanderen.be/e-cultuur/onderzoek_ontwikkeling/aggregator/index.html.
- 40 WALTERUS, J., *NUMERIC : Statistieken over digitalisering van culturele materialen in Europa. Onderzoeksresultaten voor Vlaanderen*. Brussel, FARO, 2009, blz. 5. Beschikbaar op <http://www.faronet.be/node/1958>.

EXECUTIVE SUMMARY

THE MISSION OF THE FLANDERS HERITAGE LIBRARY ASSOCIATION is to chart the heritage-library sector in the Dutch-speaking part of Belgium and place the specific needs of this sector on the governmental agenda. In 2011, the association commissioned the Department of Library and Information Science at the University of Antwerp to survey 25 institutional representatives of the sector with regard to their experiences concerning three basic activities:

- Preservation and conservation
- Cataloguing
- Digitisation

The results of this survey are presented in this report. They have inspired the Flanders Heritage Library to determine their future operations and to elaborate a memorandum containing concrete policy recommendations for the government.

The study paints a troublesome picture of the heritage-library sector. In three of the areas surveyed, there is a great lack of financial resources, as well as of personnel, infrastructure and expertise. These deficiencies have resulted in major backlogs.

Findings

Preservation and conservation Most of the respondents find that their buildings and stacks do not conform to contemporary storage and preservation standards. There are major problems with regard to security against theft, fire and water damage. Half of the libraries suffer from a lack of space, and only four of the institutions have one or more full-time equivalents available for operational tasks involving preservation and conservation.

Cataloguing The bibliographic description of collections is plagued by major backlogs that are seemingly impossible to resolve. In 22 of the 25 libraries surveyed, the collections are not fully accessible online. The impossibility of applying for governmental grants for eliminating these backlogs is generally perceived as a major defect. Without additional incentives, it will be impossible to enter large components of collections into a modern online environment. For this reason, many documents currently lead a hidden existence, which impedes the efficient management and use of these collections.

Digitisation With regard to digitisation, heritage libraries generally adopt a largely hesitant attitude. Before embarking upon any large-scale digitisation efforts (if such efforts are possible at all, given the major investments in equipment and staff involved), they would like to have certainty with regard to three conditions: that their efforts will be of sufficient quality, that they will be working in a cost-efficient manner and that they are investing in something that will be sustainable. In the absence of such guarantees, they prefer to limit themselves to a simple form of scanning on demand or to the digitisation of only the most important works. Only one of the institutions guarantees the sustainable storage of digitised files. The other institutions depend upon the use of document servers and even such carriers as CDs or DVDs. With regard to digitisation, there is a forceful call for a coordinated vision and a proactive attitude on the part of the Flemish government, as well as for a sustainable infrastructure for the storage and availability of digital content.

Two speeds

The results of the survey are characterised by a high degree of consistency. In many cases, institutions that have developed structural operations involving written policy

statements have separate departments for conservation and management, retrieval and digitisation, maintaining separate budgets for each. Such favourable combinations are in place in only a very limited subset of libraries, however, and even these institutions are forced to get by with very few people and resources. There is a wide gap between this small group of frontrunners and the vast majority of institutions, which do not operate according to policies and which do not have access to earmarked budgets and separate departments. With few exceptions, this gap essentially amounts to a gap between the six partner libraries of the Flanders Heritage Library association and the other institutions. The need is especially urgent for the libraries in monasteries and abbeys, particularly in light of the current process of secularisation. Hardly any of these collections are available online. Combined with the problematic or absent security against fire, water and theft, this makes the physical survival of these collections of books and manuscripts extremely precarious.

Conclusion

The survey of 25 Flemish heritage libraries evokes the image of a gradually awakening sector that has received little or no attention in past decades and that has thus developed a major disadvantage in many respects. In many cases, the heritage aspects of libraries are still too peripheral in terms of both the institutions to which they belong and the heritage sector as a whole. Despite the new impetus that emerged from the Cultural Heritage Decree of 2008, a perspective on the future of heritage libraries that is supported by the entire sector is imperative. The backlogs cannot be eliminated without raising the awareness of the heritage libraries themselves, as well as that of the boards to which they are accountable, the public that they may serve and – finally, but importantly – the Flemish government.

COLOFON DIT ONDERZOEKSVERSLAG DE WET VAN DE REMMENDE ACHTERSTAND PRESERVERING, CONSERVERING, ONTSLUITING EN DIGITALISERING IN VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN VERSCHIEEN IN NOVEMBER 2012 ALS DERDE NUMMER VAN DE REEKS ARMARIUM. PUBLICATIES VOOR ERFGOEDBIBLIOTHEKEN. TYPOGRAFISCHE VORMGEVING: FREDERIK HULSTAERT, ANTWERPEN. GEZET UIT DE MINION PRO VAN ROBERT SLIMBACH EN DE THE SANS VAN LUCAS DE GROOT. KLIMAATNEUTRAAL GEDRUKT OP 90 GRAMS BIO TOP 3, ONGEBLEEKT EN CHLOORVRIJ. DRUK: ARTOOS, KAMPENHOUT. DE REEKS ARMARIUM. PUBLICATIES VOOR ERFGOEDBIBLIOTHEKEN WORDT UITGEGEVENDOOR DE VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEEK VZW. ISSN 1782-1789. D/2012/12377/1. ISBN 9789090271606



GEDRUKT DOOR ARTOOS

- ISO 14001
- 100% GROENE ENERGIE
- KLIMAATNEUTRAAL BEDRIJF
- MVO GEDREVEN

KLIMAATNEUTRAAL GEDRUKT
certificaat nr.: 53520-1209-1006
www.artoos.be



MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C007370

